**ABC Amber Palm Converter, http://www.processtext.com/abcpalm.html**

**C:\Users\Plazma\Desktop\Knhy pdf\N\Nietzsche Friedrich\Nietzsche, Fridrich - Mimo dobro a zlo.pdb**

**PDB Name:** Nietzsche, Fridrich - Mimo d...
**Creator ID:** REAd
**PDB Type:** TEXt
**Version:** 0
**Unique ID Seed:** 0
**Creation Date:** 30.9.1937
**Modification Date:** 30.9.1937
**Last Backup Date:** 1.1.1970
**Modification Number:** 0

Název: Mimo dobro a zlo: předehra k filosofii budoucnosti
Autor: Friedrich Nietzsche
Nakladatelství: Aurora, Praha 2003
Stav: od nakladatele
Tato kniha pochází z Knihovny digitálních dokumentů.
Slouží pouze pro potřeby těžce zrakově postižených.
Doplňující informace naleznete v přiloženém souboru.
* * *

Předmluva

Dejme tomu, že pravda je žena — jak ? není pak oprávněné podezření, že všichni filosofové, pokud byli dogmatici, špatně rozuměli ženám ? že ta strašidelná vážnost, neohrabaná dotěrnost, s níž až dosud pravdu obtěžovali, byly nešikovné a nevhodné k tomu, naklonit si právě ženu ? Jisto je, že si ji nenaklonili : a každá dogmatika vyhlíží dnes ponuře a sklesle. Pokud už dávno neklesla ! Jsou totiž posměvači, kteří tvrdí, že padla, že veškerá dogmatika je poražena, ba že je v posledním tažení. Vážně — existují dobré důvody k naději, že veškeré dogmatizování ve filosofii, ať se tvářilo jakkoli slavnostně, definitivně a nevývratně, bylo asi jen ušlechtilou dětinskostí a začátečnictvím ; a možná nadešel čas, kdy se budeme znovu a znovu přesvědčovat, jak málo už vlastně stačilo jako základní kámen k těm vznešeným a absolutním filosofickým stavbám, které dogmatikové doposud vztyčovali — nějaká lidová pověra z nepamětných časů (např. pověra o duši, která v podobě pověry o subjektu a já dodnes nepřestává působit potíže), možná jakási slovní hříčka, lákavý svod gramatiky nebo opovážlivé zobecnění velmi úzkých, velmi osobních, velmi lidských, příliš lidských skutečností. Filosofie dogmatiků byla doufejme jen slibem do dalekých tisíciletí : takovým, jakým byla v dobách ještě dřívějších astrologie, na niž bylo vynaloženo snad více práce, peněz, důvtipu, trpělivosti než dosud na kteroukoli skutečnou vědu : — vždyť jí a jejím "nadpozemským" nárokům vděčíme za velký styl stavitelského umění v Asii a Egyptě. Zdá se, že všechny velké věci, mají-li se lidstvu zapsat do srdce svými věčnými nároky, musí Zemi nejprve navštívit jako nestvůrné, strach probouzející grimasy : takovou grimasou byla dogmatická filosofie, například učení védánty v Asii, platonismus v Evropě. Nebuďme k ní nevděční, jakkoli musíme zajisté také přiznat, že nejhorší, nejhouževnatější a nejnebezpečnější ze všech dosavadních omylů byl omyl dogmatiků, totiž Platónův vynález čistého ducha a dobra o sobě. Avšak nyní, kdy je překonán, kdy si Evropa od této tíživé můry oddechla a užívá přinejmenším zdravějšího — spánku, stávají se z nás, jejichž úkolem je právě bdění samo, dědicové veškeré síly, kterou boj proti tomuto omylu vypěstoval. Vždyť mluvit o duchu a dobru tak, jak to činil Platón, znamenalo postavit pravdu na hlavu a popřít samu perspektivitu, základní podmínku všeho života ; ba můžeme se, jako lékaři, ptát : "Kde se bere taková choroba na nejkrásnější rostlině starověku, na Platónovi ? Že by ho přece zkazil ten zlý Sókratés ? Že by snad Sókratés přece jen kazil mládež ? A zasloužil svůj bolehlav ?" — Ale boj proti Platónovi, nebo, abychom to řekli srozumitelněji a pro "lid", boj proti tisíciletému křesťansko-církevnímu tlaku — neboť křesťanství je platonismem pro "lid" — vytvořil v Evropě nádherné napětí ducha, jaké na Zemi dosud nebylo : s tak napjatým lukem lze nyní střílet na cíle nejvzdálenější. Ovšem, evropský člověk pociťuje toto napětí jako stav nouze ; a Evropa zažila již dva pokusy ve velkém stylu tento luk uvolnit, jednou v jesuitismu, podruhé v demokratickém osvícenství : — a v této podobě by se s pomocí svobody tisku a četby novin vskutku dalo docílit toho, že by duch sám sebe už nepociťoval tak snadno jako "nouzi" ! (Němci vynalezli střelný prach — všechna čest ! ale zase to vyrovnali — vynalezli tisk.) Avšak nám, kteří nejsme ani jesuité, ani demokraté, dokonce ani dost Němci, nám dobrým Evropanům a svobodným, velmi svobodným duchům — nám je ještě vlastní celá nouze ducha a celé napětí jeho luku ! A snad i šíp, úkol, kdo ví ? cíl…

Sils-Maria, Oberengadin
v červnu 1885

Hlava první :
O PŘEDSUDCÍCH FILOSOFŮ

1
Vůle k pravdě, jež nás ještě svede k nejednomu odvážnému činu, ona proslulá pravdivost, o níž všichni filosofové dosud mluvili s velkou úctou : jaké otázky nám už tato vůle k pravdě předložila ! Jaké podivné, zlé, problematické otázky ! Je to už dlouhá historie — a přece se zdá, jako by sotva začala ? Je snad s podivem, že se konečně jednou nedůvěřivě zarazíme, ztratíme trpělivost, roztrpčeně se obrátíme ? Že se my sami od této sfingy naučíme ptát ? Kdo je vlastně ten, jenž nám tu klade otázky ? Co v nás chce vlastně "k pravdě" ? — Vskutku, dlouho jsme setrvali u otázky po příčině této vůle — až jsme se nakonec úplně zastavili před otázkou ještě základnější. Zeptali jsme se na hodnotu této vůle. Dejme tomu, že chceme pravdu : proč ne raději nepravdu ? A nejistotu ? Dokonce nevědomost ? — Vystoupil před námi problém hodnoty pravdy — nebo jsme to byli my, kdo vstoupil před problém ? Kdo z nás je tu Oidipus ? Kdo sfinga ? Je to, jak se zdá, dostaveníčko otázek a otazníků. — Jak potom nevěřit, že nám nakonec připadá, jako by ten problém nebyl dosud nikdy odhalen — jako bychom jej teprve my poprvé zahlédli, zaměřili se na něj, odvážili se ho ? Neboť je k tomu zapotřebí odvahy, a možná té největší.

2
"Jak by mohlo něco vzniknout ze svého protikladu ? Například pravda z omylu ? Nebo vůle k pravdě z vůle ke klamu ? Nebo nesobecké jednání z prospěchářství ? Nebo čisté slunečné zření mudrce ze žádosti ? Takový vznik není možný ; a kdo o něm sní, je blázen, ba něco horšího ; věci nejvyšší hodnoty musí mít jiný, vlastní původ — z tohoto pomíjivého, svůdného, klamného malého světa, z této změti bludu a žádosti je nelze odvodit ! Spíše v lůně bytí, v nepomíjivém, ve skrytém bohu, ve ‚věci o sobě' — tam musí spočívat jejich základ, a nikde jinde !" — Tento způsob usuzování představuje typický předsudek, podle něhož je možno rozpoznat metafyziky všech dob ; tento způsob hodnocení stojí v pozadí všech jejich logických procedur ; kvůli této své "víře" usilují o své "vědění", o cosi, co na konci slavnostně pokřtí jako "pravdu". Základní vírou metafyziků je víra v protikladnost hodnot. Ani ty nejopatrnější z nich nenapadlo pochybovat už zde, na prahu, kde to však bylo nejnutnější : dokonce ani když se honosili "de omnibus dubitandum". Lze totiž pochybovat, za prvé, zda protiklady vůbec existují, a za druhé, zda lidová hodnocení a hodnotové protiklady, které metafyzikové stvrdili svou pečetí, nejsou jen hodnocení povrchní, jen jakési předběžné perspektivy, a navíc možná jen z určitého úhlu, snad zespodu, jakoby perspektivy žabí, abychom si vypůjčili výraz běžný malířům ? Při vší hodnotě, jež snad náleží pravému, pravdivému, nesobeckému : bylo by možné, že zdání, vůli ke klamu, sobectví a žádosti by se měla přisoudit hodnota pro veškerý život vyšší a zásadnější. Ba bylo by dokonce možné, že to, co tvoří hodnotu oněch dobrých a uctívaných věcí, spočívá právě v tom, že jsou podivuhodně spřízněny, spojeny a propleteny s oněmi špatnými, zdánlivě opačnými věcmi, ba dokonce jsou s nimi snad bytostně totožné. Snad ! — Kdo však je ochoten starat se o taková nebezpečná "snad" ! K tomu bude třeba vyčkat příchodu nového pokolení filosofů, takových, kteří mají jiný, obrácený vkus a sklon než ti dosavadní — filosofů nebezpečného "snad" v každém smyslu. — A se vší vážností prohlašuji : vidím takové nové filosofy přicházet.

3
Když jsem se filosofům už sdostatek vynadíval mezi řádky i na prsty, říkám si : většinu myšlení, dokonce i vědomého, je třeba počítat k činnostem instinktivním, a to i v případě myšlení filosofického ; musíme v tomto bodě změnit svůj názor, stejně jako jsme ho museli změnit u dědičnosti a toho, co je nám "vrozeno". Sám akt zrození hraje v celém předchozím i následném procesu dědičnosti velmi malou roli : a právě tak málo je "vědomí" v nějakém relevantním smyslu protikladem instinktivního — větší část vědomého myšlení filosofa vedou tajně jeho instinkty, vnucujíce mu určité dráhy. Také za veškerou logikou a zdánlivou suverénností jejího pohybu stojí určitá hodnocení, či jasněji řečeno : fyziologické požadavky k uchování určitého druhu života. Například, že vše určité je hodnotnější než neurčité, zdání méně hodnotné než "pravda" : podobná hodnocení by mohla, při vší regulativní důležitosti pro nás, být přece jen hodnocením povrchním, jakýmsi druhem niaiserie — jež může být potřebná právě k uchování bytostí, jakými jsme my. Za předpokladu totiž, že člověk právě není "mírou věcí"…

4
Chybnost soudu není ještě námitkou proti soudu ; v tom zní naše nová řeč snad nejcizeji. Otázkou je, nakolik takový soud podporuje život, nakolik jej uchovává, nakolik uchovává druh, nebo jej snad dokonce zlepšuje ; a my se zásadně kloníme k tvrzení, že nejchybnější soudy (k nimž patří syntetické soudy a priori) jsou pro nás nejnepostradatelnější, že bez platnosti logických fikcí, bez poměřování skutečnosti čistě vymyšleným světem nepodmíněného, se sebou samým totožného, bez neustálého falšování světa číslem by člověk nemohl žít — že zříci se chybných soudů by znamenalo zříci se života, popřít život. Uznat nepravdu jako podmínku života : to ovšem znamená nebezpečným způsobem odporovat obvyklému hodnotovému cítění ; a filosofie, která se toho odváží, se už jen tím staví mimo dobro a zlo.

5
Co svádí k tomu, aby se člověk na všechny filosofy díval napůl nedůvěřivě, napůl výsměšně, není ani tak skutečnost,

že se stále znovu přesvědčujeme, jak jsou naivní — jak často a jak snadno se přehmátnou a zmýlí, zkrátka jejich dětinskost a dětskost —, nýbrž že nejsou dost poctiví : a přitom všichni dělají velký a ctnostný povyk, jakmile se někdo třeba jen z dálky dotkne problému pravdivosti. Tváří se do jednoho, jako by jejich vlastní mínění byla odkryta a dosažena samovolným vývojem chladné, ryzí, božsky neúčastné dialektiky (na rozdíl od mystiků všech úrovní, kteří jsou čestnější a nešikovnější — ti hovoří o "inspiraci") : zatímco v podstatě jen dodatečně hledanými důvody hájí nějakou předem pojatou větu, nápad, "vnuknutí", většinou zabstraktněnou a přecezenou tužbu svého srdce : jsou všichni advokáty, kteří se tak nechtějí nazývat, a většinou dokonce prohnanými přímluvčími svých předsudků, jež křtí na "pravdy" — a jsou velice vzdáleni statečnosti svědomí, jež si toto, právě toto přiznává, velice vzdáleni dobrému vkusu statečnosti, která toto vše také dává najevo, ať už kvůli varování nepřítele či přítele, ať už z nevázanosti a výsměchu sobě samé. Tartufferie starého Kanta, právě tak strnulá jako mravopočestná, s níž nás láká k úskočným dialektickým oklikám, které vedou, správněji : svádějí k jeho "kategorickému imperativu" — tato podívaná v nás vyvolává úsměv, jelikož nám, zhýčkaným, působí nemalé potěšení odhalovat rafinované triky moralistů a kazatelů morálky. Nebo dokonce ony kejkle s matematickou formou, jíž Spinoza jako brněním zakryl a zamaskoval svou filosofii — "lásku ke své moudrosti", abychom to slovo vyložili správně a spravedlivě —, aby už předem odradil útočníka, jenž by se odvážil na tuto nepřemožitelnou pannu a Pallas Athénu pohlédnout : kolik vlastní plachosti a zranitelnosti prozrazuje tato maškaráda nemocného poustevníka !

6
Postupně se mi odhalovalo, čím byla dosud každá velká filosofie : totiž vyznáním svého původce, jakýmsi druhem nechtěných a bezděčných memoárů ; a dále, že v každé filosofii to byly morální (či nemorální) záměry, které tvořily ten vlastní klíček, z něhož pokaždé vyrašila celá rostlina. A vskutku — chceme-li pochopit, jak vlastně vznikla nejodtažitější metafyzická tvrzení určitého filosofa, učiníme dobře (a moudře), když se nejprve vždy otážeme : o jakou morálku tu (mu) jde ? Nevěřím tedy, že otcem filosofie je nějaký "pud k poznání", nýbrž že poznání (a nepoznání !) zde i všude jinde slouží jen jako nástroj jinému pudu. Kdo se však na základní lidské pudy podívá z hlediska toho, nakolik právě zde působily jako inspirující géniové (nebo démoni a skřeti), pozná, že všechny již kdysi ve filosofii působily — a že každý z nich by nesmírně rád představil právě sebe jakožto poslední účel bytí a oprávněného pána všech ostatních pudů. Neboť každý pud je vládychtivý : a jako takový se pokouší filosofovat. — Ovšem : u učenců, lidí vskutku vědeckých, tomu může být jinak — "lépe", chceteli — zde opravdu může existovat něco jako pud k poznání, jakýsi malý nezávislý hodinový stroj, který, je-li dobře natažen, zdatně pracuje na svém, aniž se toho veškeré ostatní pudy učence nějak podstatněji účastní. Vlastní učencovy "zájmy" se proto zpravidla soustřeďují úplně jinam, například na rodinu, výdělečnou činnost nebo na politiku ; je dokonce skoro jedno, zda byl jeho strojek postaven ve vědě na to či ono místo a zda to "nadějný" mladý pracovník dotáhne na dobrého filologa nebo znalce hub nebo chemika : — není pro něho charakteristické, že se stane tím či oním. Na filosofovi naopak není neosobního naprosto nic; a zejména jeho morálka svědčí rozhodným a rozhodujícím způsobem o tom, kým je — to znamená, do jaké hierarchie jsou seřazeny nejniternější pudy jeho přirozenosti.

7
Jak zlovolní umějí být filosofové ! Neznám nic jedovatějšího než žert, jejž si dovolil Epikuros vůči Platónovi a jeho žákům : nazval je ‚dionysiokolakes'. To znamená doslova a v prvním plánu "pochlebníci Dionýsiovi", tedy nástroje tyrana a jeho patolízalové ; navíc to však ještě chce říci, že "všechno to jsou herci, není na tom nic pravého" (neboť ‚dionysokolax' bylo oblíbené označení herce). A právě toto je zlomyslnost, kterou chtěl Epikuros zasáhnout Platóna : dráždila ho ona velkolepá manýra, ono umění sebestylizace a prezentace, které Platón a jeho žáci tak ovládali — a které Epikuros neovládal ! on, starý školomet z ostrova Samos, který seděl skryt ve své athénské zahrádce a sepisoval tři stovky knih, kdo ví ? snad ze vzteku a ctižádosti vůči Platónovi ? — Sto let bylo zapotřebí, aby Řecko přišlo na to, kdo byl tenhle zahradní bůžek Epikuros. — A přišlo na to ? —

8
V každé filosofii nastává chvíle, kdy na scénu vstupuje filosofovo "přesvědčení" : nebo, abychom to řekli řečí starého mystéria :

Adventavit asinus
pulcher et fortissimus.

9
Chcete žít "podle přírody" ? Ach, vy ušlechtilí stoikové, jak šalebná jsou to slova ! Představte si bytost, jako je příroda, bez míry rozhazovačnou, bez míry lhostejnou, bez záměrů a ohledů, bez slitování a spravedlivosti, plodnou a pustou a nejistou zároveň, představte si indiferenci samu jako moc — jak byste mohli podle této indiference žít ? Žít — není to právě touha být jiný, než je tato příroda ? Není život hodnocením, vybíráním, nespravedlností, omezeností, touhou být diferentní ? A za předpokladu, že váš imperativ "žít podle přírody" znamená v podstatě "žít podle života" — jak byste mohli jinak ? Proč dělat princip z toho, co sami jste a čím být musíte ? — Vpravdě se věci mají úplně jinak : zatímco nadšeně předstíráte, že kánon svého zákona čtete z přírody, chcete něco opačného, vy podivní herci a sebeobelhávači ! Vaše pýcha chce přírodě, dokonce i přírodě, předepisovat a vnucovat vaši morálku, váš ideál ; požadujete, aby byla přírodou "podle stoy", a chtěli byste všechno bytí učinit bytím k vašemu vlastnímu obrazu — jako nesmírné a věčné oslavení a zobecnění stoicismu ! Celou svou láskou k pravdě nutíte sami sebe tak dlouho, tak

úporně a hypnoticky strnule vidět přírodu falešně, to jest stoicky, až ji už jinak vidět nesvedete — a jakási propastná domýšlivost vám nakonec ještě vnuká naději vpravdě šílenou, že jelikož dokážete tyranizovat samy sebe — stoicismus je tyranství vůči sobě —, je možné tyranizovat i přírodu : což není stoik částí přírody ?… Ale to je stará věčná historie : co se tehdy přihodilo stoikům, děje se i dnes, jakmile nějaká filosofie začne věřit v sebe samu. Vždycky tvoří svět ke svému obrazu, nemůže jinak ; filosofie je tento tyranský pud sám, nejduchovnější vůle k moci, ke "stvoření světa", ke causa prima.

10
Zápal a rafinovanost, skoro se mi chce říci : lstivost, s níž se dnes všude v Evropě snaží každý přijít na kloub problému "skutečného a zdánlivého světa", je důvodem k zamyšlení a k zaposlouchání ; a kdo za tím vším slyší jen "vůli k pravdě" a nic jiného, jistě se netěší nejbystřejšímu sluchu. V ojedinělých a vzácných případech snad může skutečně jít o takovou vůli k pravdě, o jakési výstřední a dobrodružné odhodlání, o metafyzikovu ctižádost stát na ztracené vartě, dát nakonec přece jen přednost špetce "jistoty" před celým nákladem krásných možností ; snad dokonce existují puritánští fanatici svědomí, kteří zemřou raději za jisté "nic" než za nejisté "něco". To je však nihilismus a projev zoufající, na smrt znavené duše : ať se gesta takové ctnosti vyjímají jakkoli udatně. U myslitelů silnějších, životaplnějších a po životě ještě žíznících se věci mají zdá se jinak : když zaujímají stanovisko proti zdání a vyslovují slovo "perspektivní" už přezíravě, když si věrohodnosti svého vlastního těla cení asi tak málo jako věrohodnosti zdání, jež praví "Země se netočí", a zjevně v dobrém rozmaru pouštějí z rukou tolik nejjistějšího majetku (neboť co dnes člověk považuje za jistější než své tělo ?), kdo ví, zda vlastně nechtějí dobýt zpět něco, co člověk kdysi vlastnil ještě jistěji, něco z původního majetku staré víry, snad "nesmrtelnou duši", snad "starého boha", zkrátka ideje, s nimiž se dalo žít lépe, totiž robustněji a radostněji než s "moderními idejemi" ? Je v tom nedůvěra vůči těmto moderním idejím, je to nevíra ve všechno, co bylo postaveno včera a dnes ; snad je v tom přimíseno lehké znechucení a pohrdání, jemuž se už protiví ta veteš pojmů nejrůznějšího původu, s níž dnes přichází na trh takzvaný pozitivismus, je v tom zhnusení zhýčkanějšího vkusu nad jarmareční strakatostí a slátaností všech těch pseudofilosofů skutečnosti, na nichž není nic nového a pravého krom té strakatosti. Připadá mi, že bychom měli těmto dnešním skeptickým odpůrcům skutečného a mikroskopikům poznání dát za pravdu : jejich instinkt, který je žene z moderní skutečnosti, je správný — a co je nám po jejich ohlížení a plížení zpět ! Podstatné na nich není, že chtějí "zpět", nýbrž že chtějí — pryč. Jen o něco více síly, vzletu, odvahy, umělectví : a chtěli by ven — a ne zpátky ! —

11
Zdá se mi, že všichni teď usilovně odvádějí pozornost od nejvlastnějšího vlivu, jejž měl na německou filosofii Kant, a zchytrale se vyhýbají zejména tomu, čeho si on sám u sebe nejvíce cenil. Kant byl předně a nejvíce hrdý na svou tabulku kategorií ; s touto tabulkou v ruce řekl : "Toto jest to nejtěžší, co kdy mohlo být pro metafyziku podniknuto." Rozumějme dobře tomuto "mohlo být" ! Byl hrdý na to, že odkryl v člověku novou schopnost, schopnost syntetických soudů a priori. Je možné, že to byl sebeklam : avšak vzmach a prudký rozkvět německé filosofie vyrůstá z této hrdosti a ze ctižádosti všech mladších objevit pokud možno něco ještě hrdějšího — a rozhodně "nové schopnosti" ! — Ale zamysleme se : je už na čase. Jak jsou syntetické soudy a priori možné ? ptal se Kant — a co vlastně odpověděl ? Díky schopnosti : bohužel však nikoli dvěma slovy, nýbrž tak obšírně, důstojně a s takovým vynaložením německého smyslu pro hloubku a zamotanost, že byla přeslechnuta legrační niaiserie allemande, jež v takové odpovědi vězí. Všichni byli z této nové schopnosti celí pryč a jásot dosáhl vrcholu, když Kant ještě navíc odkryl v člověku schopnost morální — neboť tehdy Němci ještě byli morální, a naprosto ne "politicky realističtí". — Německé filosofii nastaly sladké časy ; všichni mladí theologové tübingenského kláštera vzali vzápětí do zaječích — všichni pátrali po "schopnostech". A co všechno nenalezli — v oněch nevinných, bohatých, ještě mladistvých dobách německého ducha, do nichž dula a pěla romantika, ta zlomyslná víla, tehdy, kdy se ještě neumělo rozlišovat mezi "nalézt" a "vynalézt" ! Především schopnost pro "nadsmyslno" : Schelling ji pokřtil na intelektuální názor a vyšel tak vstříc nejvnitřnějším touhám svých v podstatě po zbožnosti toužících Němců. Celému tomuto nevázanému a nadšenému hnutí, jež bylo mládím, třebaže se směle převlékalo do bezbarvých a stařeckých pojmů, nelze ničím křivdit víc než tím, že je budeme brát vážně, nebo dokonce morálně odsuzovat ; avšak dosti, nastala dospělost — sen se rozplynul. Přišel čas, kdy si všichni mnuli čela : a mnou si je dodnes. Snili sen : předně a nejvíce — starý Kant. "Díky schopnosti" — řekl, alespoň to tak mínil. Je to však — odpověď ? Vysvětlení ? Nebo snad spíše zopakování otázky ? Jakže uspává opium ? "Díky schopnosti", totiž díky virtus dormitiva — odpovídá onen lékař u Molie`ra :

Quia est in eo virtus dormitiva,
cujus est natura sensus assoupire.

Ale podobné odpovědi patří do komedie a je konečně na čase nahradit kantovskou otázku "jak jsou syntetické soudy a priori možné ?" otázkou "proč je víra v takové soudy nutná ?" —, tedy pochopit, že bytosti našeho druhu, aby mohly přežít, musí věřit v pravdivost takových soudů ; ale mohly by to samozřejmě být soudy nepravdivé ! Nebo, řečeno jasněji a hrubě a důkladně : syntetické soudy a priori by vůbec neměly "být možné" : nemáme na ně žádné právo, v našich ústech jsou to samé nepravdivé soudy. Jenomže víra v jejich pravdivost je nutná, jako víra v popředí a zdání, která patří do perspektivní optiky života. — Abychom ještě nakonec připomněli nesmírný účinek, který "německá filosofie" — chápete, jak doufám, její právo na uvozovky ? — měla na celou Evropu, nikdo by neměl být na pochybách, že přitom působila určitá virtus dormitiva : mezi ušlechtilými zahaleči, reprezentanty ctností, mystiky, umělci, tříčtvrtinovými křesťany a politickými obskuranty všech národností vládlo nadšení, že díky německé filosofii

mají protilátku proti dosud tak mocnému sensualismu, který ještě proudil z minulého století do našeho, zkrátka — "sensus assoupire"…

12
Pokud jde o materialistickou atomistiku : ta patří k nejlépe vyvráceným věcem na světě ; a snad není dnes už v Evropě mezi učenci nikdo tak neučený, aby jí kromě pohodlného příručního použití pro domácí potřebu (totiž jako zkratky výrazových prostředků) přisuzoval ještě nějaký vážnější význam — především díky onomu Polákovi Boškovičovi, který, spolu s Polákem Koperníkem, byl dosud největším a nejúspěšnějším protivníkem vnějšího zdání. Zatímco nás totiž Koperník přemluvil, abychom navzdory všem smyslům uvěřili, že Země nestojí, vedl nás Boškovič k tomu, abychom se zřekli víry v to poslední, co ze Země ještě "stálo", víry v "látku", ve "hmotu", v atom jako zbytek a drobek země : to byl největší triumf nad smysly, jejž bylo doposud na Zemi dosaženo. — Je však třeba jít ještě dál a vyhlásit válku "atomistické potřebě", která stále ještě nebezpečně přežívá v oblastech, kde to nikdo netuší, podobně jako ona slavnější "metafyzická potřeba" — a to nelítostnou válku na nože : — nejprve je třeba vypudit onu ještě osudnější atomistiku, které nejlépe a nejdéle učilo křesťanství, atomistiku duše. Tímto slovem nám budiž dovoleno označit onu víru, jež chápe duši jako něco nezničitelného, věčného, nedělitelného, jako monádu, jako atomon : tuto víru je třeba z vědy vyhnat ! Vůbec není nutné, mezi námi řečeno, zbavit se přitom "duše" samé a zříci se jedné z nejstarších a nejctihodnějších hypotéz : jak se to stává nešikovným naturalistům, kteří, sotva se "duše" dotknou, už ji také ztrácejí. Avšak je otevřena cesta k novým a vytříbenějším pojetím hypotézy duše: nechť mají napříště ve vědě domovské právo takové pojmy jako "smrtelná duše" a "duše jako mnohost subjektů" a "duše jako společenství pudů a afektů". Jestliže nový psycholog skoncoval s pověrou, která dosud bujela kolem představy duše s bezmála tropickou hýřivostí, pak ovšem vyhnal sám sebe jakoby do nové pustiny a nové nedůvěry — starší psychologové měli nejspíš život pohodlnější a veselejší : nakonec však ví, že je tím odsouzen také k vynalézání — a, kdo ví ? snad k nalézání. —

13
Fyziologové by si měli rozmyslet, zda je vhodné spatřovat v sebezáchovném pudu kardinální pud organické bytosti. Vše živé chce především projevit svou sílu — život sám je vůlí k moci : sebezáchova je toho jen jedním z nepřímých a nejobvyklejších důsledků. — Zkrátka, zde jako všude jinde, pozor na nadbytečné teleologické principy ! — jakým je i sebezáchovný pud (vděčíme zaň Spinozově nedůslednosti). Tak totiž káže metoda, jež ze své podstaty musí s principy šetřit.

14
Možná teď v pěti šesti hlavách svítá, že fyzika je také pouhým výkladem a přizpůsobením světa (podle nás ! s prominutím), a nikoli jeho vysvětlením : ale poněvadž je postavena na víře ve smysly, platí za něco víc a dlouhodobě musí platit ještě za víc, totiž za vysvětlení. Mluví pro ni oči a prsty, mluví pro ni zevnějšek a hmatatelnost : to působí na věk s plebejským vkusem lákavě, svůdně, přesvědčivě — neboť tento věk instinktivně sleduje kánon pravdy věčně lidového sensualismu. Co je jasné, co "objasňuje" ? V první řadě to, co lze vidět a hmatat — až tam je třeba každý problém dovést. A obráceně : právě v odporu proti smyslům spočívalo kouzlo platónského způsobu myšlení, jež bylo vznešeným způsobem myšlení — a to mezi lidmi, kteří snad měli dokonce silnější a náročnější smysly než naši současníci, leč uměli spatřovat vyšší triumf v tom, že zůstanou pány těchto smyslů : a to pomocí bledých, chladných, šedých sítí pojmů, jež rozhodili přes pestrou smyslovou změť — luzu smyslů, jak říkal Platón. V tomto přemožení a výkladu světa po způsobu Platónově tkvěl jiný druh požitku, než je ten, který nám nabízejí dnešní fyzikové, jakož i darwinisté nebo antiteleologové mezi fyziologickými dělníky s jejich principem "nejmenší možné síly" a největší možné hlouposti. "Kde člověk už nemá co spatřit a co uchopit, nemá už také co hledat" — to je arci jiný imperativ než platónský ; přesto však může být pro rázné, pracovité pokolení strojařů a mostařů budoucnosti, kteří musí vykonat jen hrubou práci, právě tím správným imperativem.

15
Chceme-li provozovat fyziologii s dobrým svědomím, musíme se držet toho, že smyslové orgány nejsou jevy ve smyslu idealistické filosofie : jako takové by přece nemohly být příčinami ! Sensualismus je tedy přinejmenším v tomto ohledu regulativní hypotézou, ne-li dokonce heuristickým principem. — Jakže ? A jiní dokonce tvrdí, že vnější svět je dílem našich orgánů ? Ale to by přece naše tělo, jako část tohoto vnějšího světa, bylo dílem našich orgánů ! To je, jak se mi zdá, opravdu důkladná reductio ad absurdum : platí-li, že pojem causa sui je cosi opravdu absurdního. Tudíž není vnější svět dílem našich orgánů ?

16
Stále ještě najdeme bezelstné sebe-pozorovatele, kteří věří, že existují "bezprostřední jistoty", například "myslím", nebo — což byla Schopenhauerova pověra — "chci" : jako by se tu poznání nabízel jeho předmět ve vší čistotě a nahotě, jako "věc o sobě", a ani ze strany subjektu, ani ze strany objektu by nedocházelo k žádnému falšování. Budu však třeba stokrát opakovat, že "bezprostřední jistota" právě tak jako "absolutní poznání" a "věc o sobě" obsahují contradictio in adiecto : měli bychom se konečně vymanit z osidel slov ! Ať si lid věří, že poznání může být dokonalá znalost, avšak filosof si musí říci : "Rozložím-li proces, jenž je vyjádřen ve větě ‚myslím', dostanu řadu opovážlivých tvrzení, jež zdůvodnit je těžké, ba snad nemožné — například, že jsem to já, kdo myslí, že to vůbec musí být nějaké něco, jež myslí, že myšlení je činnost a působení nějaké bytosti, která je myšlena jako příčina, že ‚já' existuje, a konečně, že už je pevně určeno, co se označuje myšlením — že vím, co myšlení je. Neboť kdybych se byl o tom nerozhodl již sám

u sebe, podle čeho bych měl změřit, že to, co se právě děje, není snad ‚chtění' nebo ‚cítění' ? Dosti již ; ono ‚myslím' předpokládá, že svůj okamžitý stav srovnávám s jinými stavy, jež u sebe znám, abych tak zjistil, čím je : kvůli tomuto zpětnému vztahování k jinému ‚vědění' pro mě v žádném případě není žádnou bezprostřední ‚jistotou'". — Místo oné "bezprostřední jistoty", v niž lid v daném případě snad věří, dostává tak filosof do ruky řadu metafyzických otázek, vskutku pravých otázek intelektuálního svědomí, jež znějí : "Odkud beru pojem myšlení ? Proč věřím v příčinu a následek ? Co mi dává právo mluvit o nějakém ‚já', dokonce o ‚já' jako příčině, a konečně ještě i o ‚já' jako příčině myšlení ?" Kdo si s odvoláním na jakousi intuici poznání troufá tyto metafyzické otázky okamžitě zodpovědět, jako například ten, kdo praví : "Myslím, a vím, že alespoň toto je pravdivé, skutečné, jisté," ten se dnes u filosofa setká s úsměvem a dvěma otazníky. "Milý pane," odvětí mu možná filosof, "je nepravděpodobné, že byste se nemýlil : ale k čemu také vůbec pravda ?" —

17
Pokud jde o pověru logiků : chci neúnavně a stále znovu zdůrazňovat jeden drobný stručný fakt, který tito pověrčivci neradi přiznávají — totiž že myšlenka přichází, když chce "ona", a ne když chci "já" ; takže je falšováním faktického stavu věci, řekne-li se : subjekt "já" je podmínkou predikátu "myslím". Ono myslí : že je však "ono" právě tím starým slavným "já", je mírně řečeno pouhá domněnka, tvrzení, především tedy žádná "bezprostřední jistota". Nakonec je i tímto "ono myslí" řečeno příliš : už samo "ono" obsahuje výklad procesu a nepatří k procesu samému. Postupujeme zde podle gramatické zvyklosti : "Myšlení je činnost, ke každé činnosti patří někdo, kdo je činný, a proto —" Přibližně podle téhož schématu hledala starší atomistika k "síle", která působí, ještě onen kousek matérie, v níž síla sedí, z jejíhož nitra působí, totiž atom ; přísnější myslitelé se konečně naučili vyjít bez tohoto "zbytku země", a snad si jednoho dne zvykneme vyjít i v logice bez onoho malého "ono" (v něž se rozplynulo poctivé staré Já).

18
Není vskutku nejmenším kouzlem nějaké teorie, že se dá vyvrátit : právě tím rafinovanější hlavy přitahuje. Zdá se, že stokrát vyvrácená teorie "svobodné vůle" vděčí za své trvání už jen tomuto kouzlu : stále znovu přichází někdo, kdo se cítí dosti silný, aby ji vyvrátil.

19
Filosofové mluví obvykle o vůli tak, jako by byla tou nejznámější věcí na světě ; Schopenhauer nás dokonce poučil, že jedině vůle je nám vlastně známa, zcela beze zbytku známa, se vším všudy známa. Avšak stále znovu mi připadá, že Schopenhauer i v tomto případě dělal jen to, co právě filosofové obvykle dělávají : že převzal a přehnal lidový předsudek. Chtění se mi zdá být především čímsi komplikovaným, něčím, co je jednotou jen jakožto slovo — a právě v tom jednom slově vězí lidový předsudek, který obelstil opatrnost filosofů, ostatně vždy pramalou. Buďme tedy pro jednou opatrnější, buďme "nefilosofičtí" — a řekněme : v každém chtění je za prvé mnohost pocitů, totiž pocit stavu, z něhož chceme ven, pocit stavu, k němuž chceme dovnitř, pocit tohoto "ven" a "dovnitř" samého, dále pak doprovodný pocit ve svalech, v nichž, aniž uvádíme do pohybu "ruce a nohy", z jakéhosi zvyku, jakmile "chceme", to začíná hrát. A stejně jako musíme uznat za ingredienci vůle cítění, a to velmi rozmanité, musíme za ni uznat i myšlení : v každém volním aktu je obsažena komandující myšlenka ; — a nemysleme si, že lze tuto myšlenku od "chtění" oddělit a že by potom zbyla vůle ! Za třetí není vůle jen komplexem cítění a myšlení, nýbrž především ještě afektem : totiž afektem komanda. To, čemu se říká "svoboda vůle", je bytostně afekt převahy nad tím, kdo musí poslouchat : "já jsem volný, ‚on' musí poslouchat" — toto vědomí tkví v každé vůli, a právě tak ono napětí pozornosti, onen přímý pohled, zaměřený výlučně na jedno, ono nepodmíněné hodnocení "teď je zapotřebí tohoto a ničeho jiného", ona vnitřní jistota o tom, že bude uposlechnuto, a co vše ještě ke stavu rozkazujícího patří. Člověk, který chce, rozkazuje ‚něčemu' v sobě, co poslouchá, nebo o čem věří, že poslouchá. A nyní si všimněme toho, co je na vůli nejpodivnější — na té tak různorodé věci, pro niž lid má jen jedno slovo : jelikož jsme v daném případě zároveň rozkazující a poslouchající, a jakožto poslouchající známe pocity naléhání, nucení, nátlaku, odporu, pohybu, jež obvykle nastupují vzápětí po aktu vůle ; a jelikož jsme na druhé straně zvyklí přenášet se přes tuto rozdvojenost pomocí syntetického pojmu "já", zavěsil se na chtění ještě celý řetězec mylných závěrů a tudíž nesprávných hodnocení vůle samé — natolik, že je chtějící v dobré víře přesvědčen, že chtění samo stačí k jednání. Protože v největším množství případů bylo pouze chtěno tam, kde mohl být očekáván i účinek rozkazu, tedy poslušnost, tedy jednání, vtělilo se zdání do pocitu, jako by zde byla nutnost účinku ; zkrátka, chtějící věří, se značným stupněm jistoty, že vůle a jednání jsou nějakým způsobem jedno a totéž — přičítá i zdar, provedení chtění ještě vůli samé a vychutnává přitom růst onoho pocitu moci, který s sebou každý zdar přináší. "Svoboda vůle" — toť slovo pro onen rozrůzněný stav rozkoše chtějícího, jenž rozkazuje a zároveň se ztotožňuje s vykonávajícím — jenž jako takový spoluprožívá triumf nad odporem, avšak sám u sebe soudí, že to jeho vůle sama vlastně odpor překonává. Chtějící tak ke svému potěšení rozkazujícího přibírá potěšení vykonávajících, úspěšných nástrojů, služebných "pod-vůlí" nebo pod-duší — vždyť naše tělo je společenstvím mnoha duší. L'effect c'est moi: děje se zde to, co v každé dobře vybudované a šťastné obci, že se totiž vládnoucí třída identifikuje s úspěchy obce. Při veškerém chtění jde jen o rozkazování a poslouchání, na základě, jak řečeno, společenství mnoha "duší" : proto by si měl filosof přiznat právo uchopit chtění o sobě z hlediska morálky : a to morálky chápané jako učení o mocenských poměrech, za nichž vzniká fenomén "života".

20
Že jednotlivé filosofické pojmy nejsou nic libovolného, nic, co by rostlo samo pro sebe, nýbrž že vyrůstají ve vzájemném vztahu a příbuzenství, že patří, třebaže se v dějinách myšlení vynořují zdánlivě tak náhle a svévolně, přece

jen k určitému systému stejně jako veškeré součásti fauny určitého kontinentu : to se prozrazuje nakonec i v tom, s jakou jistotou nejrůznější filosofové stále znovu naplňují určité základní schéma možných filosofií. V zajetí neviditelného pouta vždy znovu opisují tutéž oběžnou dráhu : mohou se na sobě cítit svou kritickou nebo systematickou vůlí sebevíc nezávislí : něco v nich je vede, něco je pohání v určitém řádu za sebou, právě ona vrozená systematika a spřízněnost pojmů. Jejich myšlení je vskutku velmi málo objevováním, je spíše znovupoznáváním, znovuvzpomínáním, návratem domů do vzdálené prastaré domácnosti duše, z níž ony pojmy kdysi vyrostly : filosofování je jistý druh atavismu nejvyššího řádu. Podivuhodnou rodinnou podobu všeho indického, řeckého, německého filosofování lze snadno vysvětlit. Právě tam, kde existuje jazyková spřízněnost, se vůbec nelze vyhnout tomu, aby díky společné filosofii gramatiky — myslím díky nevědomé vládě a vůdčí roli stejných gramatických funkcí — nebylo už vše předem připraveno pro obdobný vývoj a sled filosofických systémů : a právě tak se zdá cesta k určitým jiným možnostem výkladu světa jakoby uzavřena. Filosofové uralsko-altajské jazykové oblasti (v níž je pojem subjektu nejhůře vyvinut) budou s největší pravděpodobností hledět "do světa" jinak a nalezneme je na jiných stezkách než indogermány nebo mohamedány : pouto určitých gramatických funkcí je vposled poutem fyziologických hodnotových soudů a podmínek rasy. — Tolik k odmítnutí Lockovy povrchnosti, co se týče původu idejí.

21

Causa sui je ten nejlepší protimluv, jaký byl dosud vymyšlen, cosi jako znásilnění a nepřirozenost v logice : avšak přepjatá lidská pýcha se dokázala právě s tímto nesmyslem hluboce a strašlivě zaplést. Žádostivost po "svobodě vůle", v onom metafyzickém superlativním smyslu, který bohužel stále ještě ovládá mysli polovzdělanců, žádostivost nést sám veškerou a poslední zodpovědnost za své jednání a sejmout ji z boha, světa, předků, náhody i společnosti není totiž nic menšího než právě touha být onou causou sui a s opovážlivostí větší, než měl baron Prášil, vytáhnout sama sebe za vlasy z bažin nicoty do bytí. Dejme tomu, že někdo odhalí selskou prostoduchost toho slavného pojmu "svobodná vůle" a škrtne ho ze své hlavy — pak jej prosím, aby svou "osvícenost" vedl ještě o krok dál a vyškrtl si z hlavy rovněž opak onoho quasipojmu "svobodná vůle" : mám tím na mysli "nesvobodnou vůli", která je v konečném důsledku zneužitím příčiny a následku. "Příčina" a "následek" by se neměly chybně zvěcňovat, jak to činí přírodovědci (a ti, kdo dnes stejně jako oni v myšlení naturalizují) v souladu s rozšířeným mechanistickým packalstvím, které nechává příčinu tlačit a strkat, dokud nemá "následek" ; používejme "příčiny" a "následku" právě jen jako ryzích pojmů, to znamená jako konvenčních fikcí za účelem označení, dorozumění, a nikoli vysvětlení. V "o sobě" není žádných "kauzálních spojů", "nutností" ani "psychologické nesvobody", zde nenásleduje "po příčině následek", zde nevládne žádný "zákon". My sami jsme si vybásnili příčiny, následnost, vzájemnost, relativitu, nutnost, číslo, zákon, svobodu, důvod, účel ; a pokud tento znakový svět vbásňujeme, vměšujeme do věcí jako nějaké "o sobě", pak postupujeme znovu tak jako už vždy, totiž — mytologicky. "Nesvobodná vůle" je mytologie : ve skutečném životě jde jen o silnou a slabou vůli. — Je téměř vždy symptomem nedostatku u myslitele samého, když vyciťuje ze vší "kauzální spojitosti" a "psychologické nutnosti" cosi jako nucení, nouzi, nezbytí následovat, tlak, nesvobodu : je zrádné cítit právě takto — osoba se tak prozrazuje. A vůbec je, pozoroval-li jsem správně, "nesvoboda vůle" chápána jako problém ze dvou zcela protikladných stran, avšak vždy hluboce osobním způsobem : jedni se nechtějí za žádnou cenu zříci své "odpovědnosti", víry v sebe, osobního práva na svou zásluhu (sem patří rasy ješitné) ; druzí naopak nechtějí být odpovědni za nic, nechtějí být ničím vinni a touží, z niterného sebepohrdání, aby se mohli sami sebe nějak zbýt. Tito druzí se dnes obvykle, píší-li knihy, zastávají zločinců ; jakýsi socialistický soucit je jejich nejlíbivějším převlekem. A vskutku, fatalismus slabochů vůle si dodá nevídaně na kráse, dokáže-li se předvést jako "la religion de la souffrance humaine" : to je jeho "dobrý vkus".

22

Budiž mi prominuto, že si jako starý filolog neodpustím tu zlomyslnost a ukážu prstem na špatné interpretační umění : avšak ona "zákonitost přírody", o níž vy fyzikové tak hrdě mluvíte, jako by — — existuje jen díky vašemu výkladu a špatné "filologii" — není to žádný fakt, žádný "text", spíš jen naivně humanitární přizpůsobování a překrucování smyslu, jímž vycházíte přeochotně vstříc demokratickým instinktům moderní duše ! "Všude rovnost před zákonem — příroda na tom není jinak ani lépe než my" : způsobná postranní myšlenka, v níž je ještě jednou zakuklena luzovitá zavilost vůči všemu, co má výsady a sebevědomí, a rovněž jakýsi druhý a jemnější ateismus. "Ni dieu, ni maiitre" — tak tomu chcete i vy: a proto "ať žije přírodní zákon !" — že ? Ale, jak řečeno, je to interpretace, nikoli text ; a mohl by přijít někdo, kdo by, s opačným úmyslem a interpretačním uměním, ze stejné přírody a ze stejných jevů dokázal vyčíst právě tyransky-bezohledné a neúprosné prosazování mocenských nároků ; — interpret, který by vám tak jasně ukázal bezvýhradnost a bezpodmínečnost ve veškeré "vůli k moci", že by se téměř každé slovo, ba dokonce i slovo "tyranie" jevilo nakonec jako nepoužitelné, nebo jako již oslabující a zmírňující -- příliš lidská -- metafora ; a který by přesto došel k tomu, že by o tomto světě tvrdil totéž, co tvrdíte vy, totiž že má "nutný" a "vypočitatelný" průběh, avšak nikoli proto, že v něm vládnou zákony, nýbrž proto, že v něm zákony absolutně chybějí a každá moc v každém okamžiku vyvozuje svou poslední konsekvenci. Dejme tomu, že i toto je jen interpretace — a vy budete jistě dost horliví a namítnete to ? —, nuže, tím lépe. —

23

Veškerá psychologie uvízla dosud vždy na morálních předsudcích a obavách : neodvážila se do hloubky. Pojmout ji jako morfologii a vývojovou nauku vůle k moci, jak ji pojímám já — toho se ještě nikdo v myšlenkách ani nedotkl : pokud je totiž dovoleno spatřovat v tom, co bylo dosud napsáno, symptom toho, co bylo dosud zamlčováno. Moc morálních předsudků pronikla hluboko do nejduchovnějšího, zdánlivě nejchladnějšího a veškerých předpokladů

prostého světa — a, jak se rozumí samo sebou, způsobem škodlivým, zdržujícím, zaslepujícím, překrucujícím. Opravdová fyzio-psychologie musí zápasit s nevědomým odporem v srdci badatele, má "srdce" proti sobě : již učení o vzájemné podmíněnosti "dobrých" a "zlých" pudů vyvolává, jakožto rafinovanější imoralita, ve svědomí ještě silném a zdatném úzkost a znechucení — tím více pak učení o odvoditelnosti všech dobrých pudů ze zlých ! Dejme tomu však, že někdo vidí dokonce i v afektech nenávisti, závisti, lakoty a panovačnosti afekty podmiňující život, tedy něco, co musí být v celkové ekonomii života zásadně a podstatně zastoupeno, a tudíž také dále stupňováno, má-li být dále stupňován život — ten trpí touto tendencí svého úsudku jako mořskou nemocí. A přece ani taková hypotéza není zdaleka tou nejtrýznivější a nejcizejší v této ohromné, téměř ještě nové říši nebezpečných poznatků : — a existuje vskutku tisícero dobrých důvodů pro to, aby této říši zůstal vzdálen každý, kdo to — dokáže ! Na druhé straně : jestliže sem jednou člověka s jeho lodí vítr zavál, nuže vzhůru ! pořádně zatnout zuby ! oči dokořán ! ruku pevně na kormidle ! — jedeme rovnou cestou přes morálku pryč, možná zmáčkneme, rozdrtíme i svůj vlastní zbytek morality, když se tam odvážíme zamířit — ale co záleží na nás ! Ještě nikdy se smělým cestovatelům a dobrodruhům neotevřel hlubší svět náhledu : a psycholog, který takto "přináší oběť" — to není sacrifizio dell'intelletto, naopak ! —, bude na oplátku smět přinejmenším žádat, aby byla psychologie opět uznána za vládkyni věd, jíž mají ostatní vědy připravovat cestu a sloužit. Neboť psychologie je nyní opět branou k základním problémům.

## Hlava druhá :
## SVOBODNÝ DUCH

24
Ó sancta simplicitas ! V jak zvláštním zjednodušení a v jaké falši člověk žije ! Nelze se ani dost vynadivit, jen co se člověku otevřou pro tento div oči ! Jak jsme si vše kolem učinili světlým a svobodným a lehkým a jednoduchým ! Jak se nám podařilo otevřít smyslům cestu ke všemu povrchnímu a svému myšlení vnuknout božskou touhu po rozpustilých skocích a svévolných zkratech ! — jak jsme si od samého počátku dokázali uchovat nevědomost, abychom mohli užívat stěží pochopitelné svobody, nerozvážnosti, neopatrnosti, srdnatosti, radosti ze života, ano života samého ! A teprve na tomto nyní už pevném a žulovém základu nevědomosti se směla dosud tyčit věda, vůle k vědění na základech mnohem mocnější vůle, vůle k ne-vědění, k nejistotě, nepravdě ! Nikoli jako její protiklad, nýbrž — jako její zjemnění ! Jakkoli totiž jazyk, zde stejně jako jinde, nepřekonal svou neohrabanost a dále mluví o protikladech tam, kde existují jen stupně a jemná rozmanitost odstínů ; jakkoli ono vtělené pokrytectví morálky, jež dnes neodstranitelně "koluje v našich žilách", obrací nám vědoucím i slova v ústech : tu a tam chápeme a smějeme se tomu, jak nás i ta nejlepší věda chce co nejlépe udržet v tomto zjednodušeném, veskrze umělém, různým vybásňováním a falšováním přizpůsobeném světě, jak chtíc nechtíc miluje omyl, protože, sama živoucí, — miluje život !

25
Po tomto veselém vstupu nechť není přeslechnuto vážné slovo : obrací se k těm nejvážnějším. Mějte se na pozoru, vy filosofové a přátelé poznání, a střezte se mučednictví ! Utrpení "za pravdu" ! Ba vlastních obhajob ! Vašemu svědomí zkazí veškerou nevinnost a jemnou neutralitu, vaše šíje ztuhne tváří v tvář námitkám a rudému šátku, ohlupí, zatvrdí, zabýčí vás, budete-li se v boji s nebezpečím, proklínáním, podezíráním, vyháněním a ještě hrubšími důsledky nepřátelství muset nakonec dokonce tvářit jako obhájci pravdy na Zemi : — jako by "pravda" byla tak bezelstná a bláhová osoba, že by měla zapotřebí obhájců ! a právě vás, vy rytíři nejsmutnější postavy, vážení okouněči a snovači ducha ! Sami nakonec dobře víte, že vůbec nesmí záležet na tom, abyste měli pravdu právě vy, a že také dosud žádný filosof pravdu neměl a že v každém malém otazníku, který kladete za své životní moudrosti a oblíbené nauky (a občas za sebe samy), by mohla tkvět cennější pravdivost než ve všech slavnostních gestech a trumfování před žalobci a soudními dvory ! Jděte raději stranou ! Uchylte se do skrytosti ! A mějte svou masku a rafinovanost, aby vás zaměnili ! Nebo se vás trochu báli ! A nezapomeňte mi na zahradu, zahradu se zlatým mřížovím ! A kolem sebe mějte lidi, kteří jsou jako zahrada — nebo jak hudba nad vodami, v podvečerní čas, kdy se den již mění ve vzpomínku : — volte dobrou samotu, svobodnou, rozpustilou, lehkou samotu, jež vám dá také právo zůstat dokonce ještě v nějakém smyslu dobrými ! Kolik jedu, kolik lsti, kolik špatnosti v nás zanechá každá dlouhá válka, kterou nelze vést otevřeně silou ! Jak osobními nás činí každá dlouhá bázeň, dlouhé pozorování nepřátel, možných nepřátel ! Tito vyvrženci společnosti, tito dlouhodobě pronásledovaní, nebozí štvanci — i poustevníci z donucení, Spinozové nebo Giordanové Brunové — se nakonec vždy, a třebas i pod nanejvýš duchovní maškarádou a snad aniž to sami vědí, stanou zchytralými pomstychtivci a traviči (odkryjme jen základy Spinozovy etiky a theologie !) — nemluvě ani o hloupém morálním pobouření, jež je u filosofa neklamným znamením toho, že jej opustil filosofický humor. Filosofovo mučednictví, jeho "obětování se pravdě" vynese na světlo, co v něm vězelo z agitátora a z herce ; a pokud mu lidé dosud přihlíželi jen s artistní zvědavostí, pak lze ovšem ve vztahu k leckterému filosofovi snadno pochopit i nebezpečné přání spatřit ho jednou i v jeho pokleslé podobě (v podobě "mučedníka", pouťového a tribunového křiklouna). Kdo si něco takového přeje, musí si být arci vědom toho, co přitom bezpochyby uvidí : jen satyrskou hru, fraškovitou dohru, jen trvalý důkaz toho, že dlouhá opravdová tragédie je u konce : za předpokladu, že každá filosofie byla při svém vzniku dlouhou tragédií.

26

Každý vyvolený člověk instinktivně touží po svém hradu a tajné skrýši, kde by byl vykoupen od davu, množství, od všech těch přemnohých, kde by směl zapomenout na pravidlo "člověk", jako jeho výjimka : — vyjma jeden případ, kdy ho instinkt ještě silnější přímo k tomuto pravidlu přivádí — jako poznávajícího ve velkém a výjimečném smyslu. Kdo ve styku s lidmi občas nehraje všemi barvami nouze, zelený a šedý ošklivostí, hnusem, soucitem, chmurou, osaměním, ten zajisté není člověkem vyššího vkusu ; avšak pokud na sebe všechnu tuto tíhu a nechuť dobrovolně nebere, pokud se jí stále vyhýbá a zůstává, jak řečeno, tiše a hrdě ukryt ve svém hradu, pak je jisté jedno : není stvořen pro poznání, není pro ně předurčen. Neboť jako takový by si jednoho dne musel říci : "K čertu s mým dobrým vkusem ! vždyť pravidlo je zajímavější než výjimka — než já, ta výjimka !" a vydal by se dolů, především pak "dovnitř". Studium průměrného člověka, soustavné, vážné, a k tomuto účelu pak mnohé převleky, sebepřemáhání, důvěrnosti, špatné styky — každý styk je špatný kromě se sobě rovnými : toť nezbytná součást životní historie každého filosofa, součást asi nejnepříjemnější, páchnoucí, plná zklamání. Ale má-li štěstí, jak se na šťastné dítko poznání sluší, pak narazí na opravdové zkracovatele a ulehčovatele svého úkolu — míním takzvané cyniky, tedy ty, kdo v sobě zvíře, sprostotu, "pravidlo" prostě uznávají a mají přitom ještě onen stupeň ducha a chuti provokovat, který je pudí mluvit o sobě a sobě podobných před svědky —, občas dokonce leží v knihách jak na vlastním hnoji. Cynismus je jediná forma, v níž nízké duše zavadí o to, co je poctivost ; a vyšší člověk má při každém hrubším i jemnějším cynismu nastražit uši a pokaždé si blahopřát, že se právě před ním dal bezostyšný šprýmař nebo vědecký satyr do řeči. Existují dokonce případy, kdy se k hnusu přidává okouzlení : tam totiž, kde je s takovým nediskrétním kozlem a opičákem díky rozmaru přírody spojen génius, jako u abbého Galianiho, nejhlubšího, nejpronikavějšího a snad i nejšpinavějšího člověka svého století — byl mnohem hlubší než Voltaire, a tudíž značně mlčenlivější. Častěji se už stává, jak naznačeno, že hlava vědce je posazena na opičí tělo, a jemný, výjimečný rozum na sprostou duši — obzvláště mezi lékaři a morálními fyziology žádná vzácnost. A kdekoli někdo mluví bez hořkosti, spíš bezelstně o člověku jako o břichu s dvojí potřebou a hlavě s jedinou ; všude, kde někdo hledá, vidí a chce vidět vždy jen hlad, chtíč a ješitnost, jako by to byly původní a jediné motivy lidského jednání ; zkrátka, kde se o člověku mluví "špatně" — tedy ani ne zle —, tam ať milovník poznání pozorně a pilně naslouchá, a vůbec ať má uši všude tam, kde se mluví bez rozhořčení. Neboť rozhořčený člověk — a kdokoli sápe a trhá vlastními zuby sám sebe (nebo, jako náhradu, svět, boha či společnost) — stojí možná morálně vzato výše než rozesmátý a se sebou spokojený satyr, v každém jiném smyslu však je takový člověk tím obyčejnějším, lhostejnějším, nepoučitelnějším případem. A nikdo nelže tolik jako ten, kdo je rozhořčen.

27

Je těžké být pochopen : zvláště když člověk myslí a žije gangasrotogati, mezi samými lidmi, kteří myslí a žijí jinak, totiž kurmagati, nebo v nejlepším případě "podle žabího způsobu chůze" mandeikagati — dělám vše pro to, abych byl sám těžko srozumitelný ? — a člověk by měl být hluboce uznalý už za dobrou vůli k jisté jemnosti interpretace. Co se však týče "dobrých přátel", kteří jsou vždy příliš pohodlní a právě jako přátelé se domnívají, že mají na pohodlí právo : u nich člověk učiní dobře, když jim už předem přizná dostatek volného prostoru pro nedorozumění : — a ještě se nasměje ; — anebo se jich úplně zbaví, těch dobrých přátel, — a nasměje se taky !

28

Nejhůře lze z jednoho jazyka do druhého přeložit tempo jeho stylu : tento styl má původ v charakteru rasy, nebo, řečeno fyziologičtěji, v průměrném tempu její "látkové výměny". Existují poctivě míněné překlady, jež jsou bezmála falzifikáty, protože neúmyslně originál snížily, nemohouce přeložit zároveň i jeho chrabré a veselé tempo, jež pomáhá přenést se přes vše choulostivé ve věcech i slovech. Němec je ve svém jazyku takřka neschopen presta : a spolu s tím, jak lze snadno usoudit, také mnoha z nejzábavnějších a nejopovážlivějších nuancí svobodné, svobodomyslné myšlenky. Právě tak, jako je mu cizí buffo a satyr, tělem i svědomím, je pro něho nepřeložitelný Aristofanes a Petronius. Všechno ctihodné, těžkopádné, slavnostně-toporné, všechny rozvleklé a otravné odrůdy stylu se u Němců rozvinuly v přebohaté rozmanitosti — budiž mi odpuštěn fakt, že dokonce ani Goethova próza, svou směsicí upjatosti a zdobnosti, tu není výjimkou, a to jako odraz "starých dobrých časů", k nimž patří, jako výraz německého vkusu z dob, kdy ještě "německý vkus" existoval : byl to vkus rokokový, in moribus et artibus. Výjimkou je Lessing, díky své herecké povaze, jež mnohému rozuměla a mnohé uměla : ne nadarmo byl překladatelem Bayla a rád se utíkal do blízkosti Diderota a Voltaira, ještě raději pak mezi římské autory veseloher : — Lessing miloval i v tempu volnomyšlenkářství, útěk z Německa. Ale jak by dokázala němčina, třeba i v próze takového Lessinga, napodobit tempo Macchiavelliho, jenž nás ve svém principe nechá nadechnout suchého průzračného vzduchu Florencie a neubrání se tomu, aby i tu nejvážnější záležitost nepřednesl v nespoutaném allegrissimu : možná ne bez potutelného povědomí artisty o tom, jakého protikladu se to odvažuje — myšlenky, dlouhé, těžké, tvrdé, nebezpečné, a přitom tempa trysku a nejlepší rozverné nálady. A kdo by se mohl konečně odvážit německého překladu Petronia, který byl, víc než kterýkoli dosavadní velký hudebník, mistrem presta, v objevech, nápadech, slovech : — co záleží nakonec na všem bahně nemocného, špatného světa, včetně "starověkého", má-li člověk, jako on, lehké nohy větru, tah a dech a osvobozující posměch větru, který vše ozdravuje tím, že vše přiměje k běhu ! A co se týče Aristofana, toho prosvětlujícího, komplementárního ducha, kvůli němuž veškerému řectví odpustíme, že tu bylo, arci za předpokladu, že jsme vůbec v celé hloubce pochopili, co všechno tu potřebuje odpuštění, prosvětlení : — nevěděl bych o ničem, co by mě více podněcovalo k snění o Platónově skrytosti a spřízněnosti se sfingou než ten šťastně dochovaný petit fait : že pod polštářem jeho úmrtního lože nenašli žádnou "bibli", nic egyptského, pythagorejského, platónského — nýbrž Aristofana. Jak by také mohl takový Platón vydržet život — řecký život, jemuž řekl Ne — bez Aristofana ! —

29

Nezávislost je věcí nemnohých : je to výsada silných. A kdo se pokusí být nezávislý, třeba k tomu měl nejlepší právo, avšak aniž musí, dokazuje, že pravděpodobně není jen silný, nýbrž až ztřeštěně opovážlivý. Pouští se do labyrintu, ztisícinásobuje nebezpečenství, jež život nese už sám o sobě ; tím nikoli nejmenším z nich je, že nikdo okem nespatří, jak a kde zbloudí, osamí a jak je po částech trhán nějakým jeskynním Minotaurem svědomí. Když někdo takový hyne, dochází k tomu tak daleko od lidského porozumění, že už to lidé necítí a nespolucítí : — a on už nemůže zpět ! nemůže už zpět ani k soucitu lidí ! — —

30

Naše nejvyšší názory musí — a mají ! — znít jako pošetilosti, ba za určitých okolností jako zločiny, jestliže se nedovoleně dostanou k sluchu těm, kteří pro ně nejsou uzpůsobeni a předurčeni. Exoterické a esoterické — jak se dříve mezi filosofy rozlišovalo, u Indů jako u Řeků, Peršanů a muslimů, zkrátka všude tam, kde se věřilo na hierarchii, a nikoli na rovnost a rovná práva — se od sebe neliší pouze tím, že exoterik stojí vně a že vidí, hodnotí, měří, soudí zvnějšku, ne zevnitř : podstatnější je, že vzhlíží k věcem zespoda — esoterik na ně však shlíží dolů ! Jsou výšiny duše, při pohledu z nichž dokonce i tragédie přestává působit tragicky ; a kdybychom shrnuli všechny bědy světa, kdo by se odvážil rozhodnout, zda takový pohled bude nevyhnutelně svádět a nutit právě k soucitu, a tudíž ke zdvojení bolesti ?… Co vyššímu druhu lidí slouží k výživě či posilnění, musí být pro velice odlišný a nižší druh téměř jedem. Ctnosti prostého muže by možná u filosofa znamenaly hříchy a slabiny ; bylo by možné, že člověk vysokého rodu, za předpokladu, že zdegeneruje a ztroskotá, teprve tím nabude vlastností, kvůli nimž by měl být v nízkém světě, do něhož klesl, nadále uctíván jako světec. Jsou knihy, které mají pro duši a zdraví opačnou hodnotu, podle toho, zda k nim sáhne nízká duše, nižší životní síla, nebo duše vyšší a mocnější : v prvním případě to jsou knihy nebezpečné, nahlodávající, rozkladné, ve druhém jsou voláním heroldů, které vyzývá ty nejudatnější k jejich udatnosti. Knihy pro každého jsou vždy knihy páchnoucí : lpí na nich odér malých lidí. Tam, kde lid jí a pije, ba i tam, kde uctívá, to obvykle zapáchá. Neměl by chodit do kostelů, kdo chce dýchat čistý vzduch. — —

31

V mladých letech člověk ještě uctívá a pohrdá bez onoho umění nuance, které je tím nejlepším, co lze od života získat, a musí také později právem tvrdě pykat za to, jak lidi a věci přepadal svým Ano a Ne. Všechno je zařízeno tak, že nejhorší ze všech vkusů, vkus bezpodmínečného, je tak dlouho zesměšňován a zneužíván, až se člověk naučí vkládat do svých citů trochu umění a zkusí to raději s něčím umělým : tak to činí praví umělci života. Prudká zloba a horečné uctívání, jež jsou mládí vlastní, zřejmě nepolevní, dokud si nezfalšují lidi a věci tak, aby se na ně mohly obořit : mládí je už samo o sobě čímsi falšujícím a klamavým. Později, když se mladá duše, mučená věčným zklamáním, obrátí nakonec podezíravě sama proti sobě, stále ještě vroucí a divoká, i ve svém podezření a špatném svědomí : jak je teď na sebe rozezlena, jak se netrpělivě drásá, jak se mstí za své dlouhé sebe-zaslepení, jako kdyby bylo záměrnou slepotou ! V tomto přechodu člověk sám sebe trestá, a to nedůvěrou vůči svému citu ; člověk mučí své nadšení pochybností, ba pociťuje dobré svědomí jako nebezpečí, jako by bylo sebeklamným ochabnutím jemnější poctivosti ; a především, člověk zaujímá stanovisko, zásadní stanovisko proti "mládí". — Uplyne desetiletí : a člověk chápe, že ještě i toto vše — bylo mládí !

32

Po nejdelší dobu lidské historie — nazývá se dobou prehistorickou — byla hodnota či nehodnota nějakého jednání odvozována z jeho následků: o jednání samém se přitom uvažovalo právě tak málo jako o jeho původu; bylo tomu přibližně tak, jako dodnes v Číně přesahuje nějaké vyznamenání nebo hanba z dítěte zpět na rodiče — tak vedla zpětně působící síla úspěchu nebo neúspěchu člověka k tomu, aby určité jednání považoval za dobré nebo za špatné. Nazvěme toto období předmorálním obdobím lidstva : imperativ "poznej sama sebe" nebyl tehdy ještě znám. V posledních deseti tisíciletích dospěl však člověk na několika rozsáhlých plochách Země krok za krokem tak daleko, že o hodnotě nějakého jednání nenechává rozhodovat následky, nýbrž jeho původ : to byla jako celek velká událost, výrazné vytříbení pohledu a měřítka, bezděký důsledek vlády aristokratických hodnot a víry v "původ", znak doby, již můžeme označit v užším smyslu za morální : je tak učiněn první pokus o sebepoznání. Místo následků původ : jaké obrácení perspektivy ! A zajisté obrácení dosažené teprve po dlouhém zápolení a kolísání ! Ovšem : vlády se tak zmocnila nová fatální pověra, zvláštní zúžení interpretace : původ jednání byl interpretován s naprostou určitostí jako původ z úmyslu ; lidé byli zajedno ve víře, že hodnota jednání je doložena hodnotou jeho úmyslu. Úmysl jako celý původ a celá prehistorie nějakého jednání : ve jménu tohoto předsudku se takřka až do nejnovější doby na Zemi morálně chválilo, káralo, soudilo i filosofovalo. — Nedošli jsme však dnes k tomu, že je nutno se ještě jednou odhodlat k obratu a základnímu přesunu hodnot, díky opětovnému lidskému zamyšlení nad sebou a sebeprohloubení — nestojíme snad na prahu doby, kterou by bylo třeba označit zprvu, negativně, jako mimomorální : dnes, kdy se alespoň mezi námi imoralisty šíří podezření, že právě v tom, co na jednání není úmyslné, tkví jeho rozhodující hodnota, a že veškerá jeho úmyslnost, vše, co z něho lze vidět, vědět, "uvědomit si", patří ještě k jeho povrchu a kůži — která, jako každá kůže, něco prozrazuje, ale mnohem více skrývá ? Zkrátka věříme, že úmysl je jen znakem a symptomem, který teprve vyžaduje výklad, navíc znakem, který znamená příliš mnoho, a tudíž sám o sobě téměř nic — že morálka v dosavadním smyslu, tedy morálka úmyslů, byla předsudkem, zbrklostí, jakousi předběžností, asi tak na úrovni astrologie a alchymie, avšak rozhodně něčím, co musí být překonáno. Překonání morálky, v určitém smyslu dokonce sebepřekonání morálky : to budiž jménem pro onu dlouhou skrytou práci, jež zůstala vyhrazena těm nejjemnějším a nejpoctivějším, i těm nejzlomyslnějším svědomím dneška, jako živoucím prubířským kamenům duše. —

33
Nedá se nic dělat : je třeba vzít pocity oddanosti, oběti pro bližní, celou tu morálku sebeodříkání nemilosrdně na paškál a předvést před soud : a právě tak estetiku "nezaujatého nazírání", pod jejíž zástěrkou si dnes velmi svůdně snaží nemužné umění vytvořit dobré svědomí. Je příliš mnoho kouzla a medu v pocitech onoho "pro druhé", "ne pro sebe", než aby se tu člověk nemusel dvojnásob nedůvěřivě ptát : "Nejsou to snad — svody ?" — Že se líbí — tomu, kdo je má, a tomu, kdo sklízí jejich plody, i jen prostému divákovi —, není ještě argumentem pro ně, nýbrž přímo to nabádá k opatrnosti. Buďme proto opatrní !

34
Ať už se dnes člověk postaví na kterékoli filosofické stanovisko, odevšad je vidět, že mylnost světa, v němž se domníváme žít, je tím nejjistějším a nejpevnějším, co naše oko ještě může zaznamenat : mluví pro to velmi mnoho důvodů a ty by nás rády zlákaly k domněnkám o principiálním klamu v "podstatě věcí". Kdo však za chybnost světa činí odpovědným naše myšlení samo, tedy "ducha" — čestné východisko, které použije každý vědomý či nevědomý advocatus dei --: kdo tento svět, spolu s prostorem, časem, tvarem, pohybem, bere jako chybně vyložený, takový člověk by měl přinejmenším dobrý podnět k tomu, aby se konečně naučil také nedůvěře k myšlení samému : copak nám doposud neprovádělo jen nanejvýš šibalské kousky ? A kdo nám zaručí, že v tom, co provádělo dosud vždy, nebude pokračovat ? Ve vší vážnosti : dojemná a úctu budící je naivní nevinnost, jež dovoluje myslitelům postavit se ještě i dnes před vědomí s prosbou, aby jim dávalo čestné odpovědi : například zda je "reálné" a proč si drží vlastně vnější svět tak rozhodně od těla, a kdovíjaké ještě všechny otázky. Víra v "bezprostřední jistoty" je morální naivita, jež je nám filosofům ke cti : avšak — my nemáme být "jen morálními" lidmi ! Odhlédneme-li od morálky, je tato víra hloupostí, jež nám na cti nepřidá ! Byť si v občanském životě platila všudypřítomná nedůvěra za příznak "špatného charakteru", a patřila tudíž k nerozumnostem : tady, mezi námi, mimo občanský svět a všechna jeho ano a ne — co nám brání být nerozumnými a říci : filosof má přímo právo na "špatný charakter", jako bytost, která byla dosud na zemi vždy nejlépe balamucena — on má dnes povinnost nedůvěřovat a co nejzlobněji pošilhávat z každé propasti podezření. — Budiž mi odpuštěn žert této temné frašky a tohoto obratu : neboť právě já sám jsem se dávno naučil jinak vidět, jinak hodnotit klam i oklamanost a mám připraveno přinejmenším několik štulců pro slepý vztek, s nímž se filosofové vzpěčují tomu, aby byli klamáni. Proč ne ? Není to nic víc než morální předsudek, že pravda je cennější než zdání ; je to dokonce ta nejhůře prokázaná domněnka na světě. Přiznejme si přece alespoň tolik : život by vůbec neexistoval, kdyby nespočíval na perspektivních odhadech a zdánlivostech ; a kdyby snad někdo chtěl, s ctnostným zápalem a hlupstvím mnohých filosofů, "zdánlivý svět" docela odstranit, nuže, dejme tomu, že vy byste to uměli — pak by přinejmenším ani z vaší "pravdy" nic nezůstalo ! Ano, co nás vůbec nutí k domněnce, že existuje zásadní protiklad mezi "pravdivým" a "nepravdivým" ? Nestačí snad přijmout stupně zdánlivosti a jakoby světlejší a temnější odstíny a tóny zdání — různé valéry, abychom mluvili řečí malířů ? Proč by nesměl svět, který se nás týká — být fikcí ? A když se tu někdo zeptá : "Ale k fikci přece patří původce ?" — nemělo by se mu rovnou odpovědět : Proč ? Co když toto "patří" také patří k fikci ? Což nelze být vůči subjektu, stejně jako vůči predikátu a objektu, trochu ironický ? Nesmí se snad filosof povznést nad víru v gramatiku ? Všechna čest guvernantkám : ale není už na čase, aby se filosofie víry guvernantek zřekla ? —

35
Ó Voltaire ! Ó humanito ! Ó blbství ! "Pravda", hledání pravdy má cosi do sebe ; a když si člověk přitom počíná až příliš lidsky — "il ne cherche le vrai que pour faire le bien" —, vsadím se, že nenajde nic !

36
Předpokládejme, že není reálně "dáno" nic jiného než náš svět žádostí a vášní, že nemůžeme stoupat ani sestupovat k žádné jiné "realitě" než právě k realitě svých pudů — neboť myšlení je jen chováním těchto pudů k sobě navzájem : nebylo by pak dovoleno podniknout experiment a položit si otázku, zda tato danost nestačí k pochopení i takzvaného mechanistického (nebo "materiálního") světa z podobných sil ? Nemyslím pochopit jej jako klam, "zdání" či "představu" (v berkeleyovském a schopenhauerovském smyslu), nýbrž jako svět o stejném stupni reality, jaký má i náš afekt sám — jako primitivnější formu světa afektů, v níž ještě spočívá uzavřeno v mocné jednotě vše, co se pak organickým procesem rozvětvuje a člení (a co také, arciže, choulostiví a slábne), jako jakýsi pudový život, v němž ještě veškeré organické funkce, se samoregulací, asimilací, výživou, vylučováním, látkovou výměnou, jsou v sobě synteticky vázané, jako určitou předformu života ? — Nakonec nejenže je nám dovoleno tento pokus podniknout : je nám to, svědomím metody, přikázáno. Nepřijímat vícero druhů kauzality, dokud nebude pokus vystačit s jednou jedinou doveden až ke své nejzazší mezi (až k nesmyslu, s dovolením) : to je morálka metody, jíž se dnes nesmíme vyhýbat ; vyplývá to "z její definice", jak by řekl matematik. Otázkou nakonec je, zda vůli vskutku uznáme jako něco, co působí, zda uvěříme v kauzalitu vůle : pokud tomu tak je — a v podstatě tvoří tato víra právě naši víru v kauzalitu samu —, pak musíme podniknout pokus klást kauzalitu vůle hypoteticky jako jedinou. "Vůle" může přirozeně působit jen na "vůli" — a nikoli na "látky" (ne na "nervy" např.) : zkrátka, musíme se odvážit hypotézy, zda všude, kde jsou uznávány "účinky", nepůsobí vůle na vůli — a zda veškeré mechanické dění, je-li v něm činná nějaká síla, není právě silou vůle, účinkem vůle. — A konečně za předpokladu, že by se podařilo vysvětlit veškerý náš pudový život jako rozvětvení a rozčlenění jedné základní formy vůle — totiž vůle k moci, jak zní má věta ; za předpokladu, že by bylo možno všechny organické funkce odvodit z této vůle k moci a že by v ní tkvělo řešení problému plození a výživy — je to jeden problém —, zajistili bychom si tím pak právo určit jednoznačně veškerou působící sílu jako : vůli k moci. Svět viděný zvnitřku, svět určený a označený ve svém "inteligibilním charakteru" — takový svět by byl právě "vůlí k moci" a ničím jiným.

37
"Jakže ? Neznamená to, řečeno populárně : bůh je vyvrácen, ďábel však nikoli ?" "Naopak ! Naopak, přátelé ! A, u ďábla, kdo vás nutí mluvit populárně !" —

38
Jak tomu nakonec, při vší světlosti novějších časů, bylo ještě i s francouzskou revolucí, onou strašlivou a — souzeno zblízka — zbytečnou fraškou, do níž však ušlechtilí a blouzniví diváci z celé Evropy tak dlouho a tak vášnivě z dálky vkládali vlastní rozhořčení a nadšení, až pod interpretacemi zmizel text : tak by mohli ušlechtilí potomci ještě jednou desinterpretovat celou minulost a tím snad teprve pohled na ni snést. — Nebo spíš : nestalo se to už ? nebyli jsme my sami — tito "ušlechtilí potomci" ? A není s tím právě teď, jestliže to chápeme — konec ?

39
Nikdo nebude pokládat nějaké učení za pravdivé jen proto, že činí šťastným či ctnostným : snad s výjimkou roztomilých "idealistů", kteří horují pro dobro, pravdu, krásu a nechávají ve svém rybníku plavat pestrou směsici neohrabaných a dobrosrdečných ideálů. Štěstí a ctnost nejsou žádné argumenty. Rádo se však zapomíná, i mezi rozvážnými duchy, že činit nešťastným a zlým rovněž není protiargument. Něco by mohlo být pravdivé, byť to bylo zároveň nanejvýš škodlivé a nebezpečné ; ba mohlo by patřit k základní povaze života, že dokonalé poznání by člověka zahubilo — takže by se síla určitého ducha měřila tím, kolik "pravdy" ještě vydrží, či přesněji, nakolik by ji potřeboval zředit, zahalit, osladit, ztlumit, zfalšovat. Nade vši pochybnost však je, že k odhalování jistých částí pravdy jsou zlí a nešťastní lidé více uzpůsobeni a mají větší naději na úspěch ; nemluvě o zlých, kteří jsou šťastni — species, již moralisté zamlčují. Možná že tvrdost a lest skýtají příznivější podmínky pro vznik silného, nezávislého ducha a filosofa než ona něžná, jemná, povolná dobromyslnost a umění brát věci lehce, jichž si — a to právem — ceníme u učence. Za důležitého předpokladu ovšem : že pojem "filosof" nezúžíme na filosofa, který píše knihy — nebo dokonce vkládá do knih svou filosofii ! — Poslední rys k obrazu svobodomyslného filosofa přináší Stendhal, a kvůli německému vkusu ho nemohu nepodtrhnout : neboť jde proti německému vkusu. "Pour etre bon philosophe," praví tento poslední velký psycholog, "il faut etre sec, clair, sans illusion. Un banquier, qui a fait fortune, a une partie du caracte`re requis pour faire des découvertes en philosophie, c'est-a`-dire pour voir clair dans ce qui est."

40
Vše, co je hluboké, miluje masku ; nejhlubší věci dokonce pociťují nenávist vůči obrazu a podobenství. Neměl by být právě protiklad tím pravým převlekem, v němž by kráčel stud nějakého boha ? Otázka hodná tázání : bylo by s podivem, kdyby se o něco podobného u sebe nepokusil už nějaký mystik. Existují hnutí tak křehká, že člověk učiní dobře, jestliže je zakryje hrubostí a zastře k nepoznání ; jsou činy z lásky a překypující velkorysosti, po nichž není nic radno více než vzít hůl a očitého svědka zmlátit : tím člověk zakalí jeho paměť. Mnozí umějí velmi dobře kalit a trápit vlastní paměť, aby se pomstili alespoň tomuto jedinému svědkovi : stud je vynalézavý. Nejsou to nejhorší věci, za něž se člověk nejhůře stydí : za maskou není jen úskok — ve lsti je tolik dobroty. Dovedu si představit, že člověk, který by musel skrývat něco cenného a zranitelného, by se životem valil tak hrubý a kulatý jako zelený, starý, těžce kovaný vinný sud : chce tomu tak jemnocit jeho studu. Člověka, jenž je hluboký ve studu, potkávají i jeho osudy a citlivá rozhodnutí na cestách, k nimž dospějí nemnozí a o jejichž existenci ani jeho nejbližší a nejdůvěrnější nesmějí vědět : jeho životní nebezpečí a také jeho znovunabytá životní jistota se skrývají jejich zrakům. Takto skrytý člověk, který instinktivně potřebuje mluvu k mlčení a zamlčování a který se s nevyčerpatelnou vynalézavostí vyhýbá sdělování, chce a podporuje, aby srdci a hlavami přátel procházela místo něho jeho maska ; a pokud to nechce, pak se mu jednoho dne otevřou oči a on spatří, že se tam jeho maska přesto nalézá — a že je to dobře. Každý hluboký duch potřebuje masku : ba více, kolem každého hlubokého ducha maska ustavičně vyrůstá, díky neustále chybnému, totiž plochému výkladu každého slova, každého kroku, každé známky života, již projevuje. —

41
Člověk si musí své zkoušky zadávat sám, zkoušky z toho, že je určen k nezávislosti a poroučení ; a to v pravou chvíli. Člověk se nemá svým zkouškám vyhýbat, i když jsou snad tou nejnebezpečnější hrou, kterou může hrát, a nakonec jsou to jen zkoušky, které skládáme sami před sebou jako svědky a před žádným jiným soudcem. Neulpět na osobě : i kdyby to byla ta nejmilovanější — každá osoba je vězením, slepou uličkou. Neulpět na vlasti : i kdyby sebevíc trpěla a potřebovala pomoci — odtrhnout srdce od vítězné vlasti je už méně těžké. Neulpět na soucitu : i kdyby měl třeba platit vyšším lidem, do jejichž výjimečného utrpení a bezmoci nám dala nahlédnout náhoda. Neulpět na vědě : i kdyby nás lákala těmi nejvzácnějšími, zdánlivě právě pro nás ušetřenými nálezy. Neulpět na vlastním odpoutání, na oné rozkoši z dálky a cizoty, zakoušené ptákem, jenž letí stále výše, aby toho viděl stále více pod sebou : — nebezpečí letícího. Neulpět na vlastních ctnostech a nestát se jako celek obětí některé z vlastních jednotlivostí, například své "pohostinnosti" : což je nejvyšším nebezpečím pro vysoce vytříbené a bohaté duše, které samy se sebou zacházejí rozhazovačně, takřka lhostejně, a stupňují ctnost liberálnosti až k neřesti. Je třeba umět se uchovat : toť nejsilnější zkouška nezávislosti.

42
Povstává nový druh filosofů : odvážím se pokřtít je jménem, jež není bez nebezpečí. Jak je odhaduji, tj. jak se dají odhadnout — neboť patří k jejich druhu, že v něčem chtějí zůstat hádankou —, chtěli by tito filosofové budoucnosti

mít právo, možná i neprávo být označeni za pokušitele. Toto jméno samo je nakonec jen pokusem, a chcete-li, pokušením.

43
Jsou to noví přátelé "pravdy", tito přicházející filosofové ? Není to nepravděpodobné : neboť všichni filosofové dosud milovali své pravdy. Zajisté to však nebudou dogmatici. Musí se příčit jejich hrdosti, jakož i jejich vkusu, že by snad jejich pravda měla být dokonce pravdou pro každého : což bylo doposud tajným přáním a nepřiznaným smyslem všech dogmatických snah. "Můj úsudek je můj úsudek : na ten nemá jen tak právo někdo druhý" — řekne možná takový filosof budoucnosti. Musíme se zbavit špatného vkusu, jenž nás vede k tomu, že bychom se chtěli shodovat s mnohými. "Dobré" přestává být dobrým, bere-li je do úst soused. A jak by mohlo existovat dokonce "obecné dobro" ! To spojení odporuje samo sobě : co může být obecné, je vždy nízké, nemá velkou hodnotu. Nakonec se to musí mít tak, jak se to má a vždy mělo : velké věci tu zůstávají pro velké, propasti pro hluboké, něžnost a chvění pro jemné, zkrátka a dobře, vše vzácné jen pro vzácné. —

44
Musím po tom všem ještě zvláště zdůrazňovat, že i oni budou svobodnými, velice svobodnými duchy, tito filosofové budoucnosti — stejně jistě jako nebudou pouze svobodnými duchy, nýbrž něčím více, něčím vyšším, větším a zásadně jiným, co nebude chtít být přehlédnuto a zaměněno ? Ale říkaje toto, cítím vůči nim — takřka stejně jako vůči nám, kdož jsme jejich heroldy a předchůdci, my svobodní duchové ! — povinnost odfouknout od nás všech starý předsudek a hloupé nedorozumění, které už příliš dlouho zahalovaly jako mlha pojem "svobodný duch". Ve všech zemích Evropy a právě tak v Americe existuje dnes cosi, co toto jméno zneužívá ; velmi úzká, zajatá, do řetězů ukutá vrstva duchů, kteří chtějí téměř pravý opak toho, co je obsaženo v našich úmyslech a instinktech — nemluvě o tom, že ve vztahu k oněm přicházejícím novým filosofům musejí být tím spíš přibouchnutými okny a zatarasenými dveřmi. Patří, zkrátka a špatně, k nivelizátorům, tito nesprávně nazývaní "svobodní duchové" — jako výmluvní a psaví otroci demokratického vkusu a jeho "moderních idejí" : vesměs lidé bez samoty, bez vlastní samoty, nemotorní dobří chlapíci, jimž nelze upřít ani odvahu, ani úctyhodnou mravnost, jenže jsou právě nesvobodní a k smíchu povrchní, především svým základním sklonem spatřovat ve formách dosavadní staré společnosti příčinu veškeré lidské bídy a nevydařenosti : čímž je pravda šťastně postavena na hlavu ! Čeho by všemi silami chtěli dosáhnout, je všeobecné štěstí stáda na zelené pastvině, s jistotou, bezpečím, pohodou, snadným životem pro každého ; obě jejich nejobehranější písničky a nauky se nazývají "rovnost práv" a "soucit se vším trpícím" — i utrpení samo berou jako něco, co je třeba odstranit. My opační, kteří jsme otevřeli oči a svědomí pro otázku, kde a jak dosud rostlina "člověk" vyrostla nejmohutněji do výše, máme za to, že se tak stalo pokaždé za opačných podmínek, že k tomu musela nebezpečnost jeho situace nejprve vyrůst do hrozivých rozměrů, že se musela jeho vynalézavost a schopnost přetvářky (jeho "duch") rozvíjet pod dlouhodobým tlakem a nucením k jemnosti a smělosti, že se musela jeho vůle k životu stupňovat až k bezpodmínečné vůli k moci : — máme za to, že tvrdost, násilí, otroctví, nebezpečí na ulici a v srdci, skrytost, stoicismus, pokoušení a ďábelství všeho druhu, že vše zlé, strašlivé, tyranské, dravčí a hadí v člověku slouží k povýšení species "člověk" stejně dobře jako jejich protiklad : — dokonce toho neříkáme dost, říkáme-li jen tolik, a v každém případě se nalézáme, svým mluvením a mlčením na tomto místě, na opačném konci veškeré moderní ideologie a všech stádních přání : možná jako jejich protinožci ? Je pak s podivem, že my "svobodní duchové" nejsme právě ti nejsdílnější duchové ? Že ne v každém ohledu si přejeme prozradit, od čeho se duch má osvobodit a kam bude pak možná hnán ? A jak se to má s onou nebezpečnou formulí "mimo dobro a zlo", jíž se přinejmenším chráníme před záměnou : my jsme něco jiného než "libres-penseurs", "liberi pensatori", "volnomyšlenkáři" a jak se ještě všichni tito dobří přímluvčí "moderních idejí" s oblibou nazývají. Byli jsme v mnoha krajích ducha domovem, alespoň jako hosté ; vždy znovu jsme unikali příjemně zatuchlým koutkům, do nichž nás už už zahnaly naše prvotní lásky a nenávisti, mládí, původ, náhodná setkání s lidmi a knihami, nebo dokonce únava z putování ; plni zloby vůči lákadlům závislosti, jež leží skryta ve cti nebo penězích nebo úřadech nebo nadšení smyslů ; vděčni dokonce za nouzi a nemoc plnou zvratů, protože nás vždy znovu vyvázala z nějakého pravidla a jeho "předsudku", vděčni bohu, ďáblu, ovci a červu v nás, zvědavi až k neřesti, badatelé až ke krutosti, s prsty nerozpakujícími se nad neuchopitelným, se zuby a žaludky pro to nejnestravitelnější, připraveni ke každému řemeslu, jež vyžaduje bystrost a ostré smysly, ochotni ke každé smělosti, díky přemíře "svobodné vůle", s viditelnými i tajnými dušemi, jimž nikdo snadno nevidí do posledních úmyslů, s viditelnými i tajnými důvody, jejichž konce by žádná noha nedošla, skryti pod plášti světla, dobyvatelé, třeba se podobáme dědicům a rozhazovačům, pořadatelé a sběrači od rána do večera, lakomci svého bohatství a svých nacpaných šuplíků, hospodární v učení a zapomínání, vynalézaví ve schématech, občas hrdí na tabulky kategorií, občas pedanti, občas noční sovy práce i za jasného dne ; ano, je-li třeba, dokonce strašáci — a dnes toho třeba je : jelikož jsme totiž rozenými zapřisáhlými žárlivými přáteli samoty, své vlastní nejhlubší nejpůlnočnější nejpolednější samoty : — takovým druhem lidí jsme, my svobodní duchové ! a možná jste i vy něčím z toho, vy přicházející ? vy noví filosofové ? —

Hlava třetí :
NÁBOŽENSKÁ POVAHA

45
Lidská duše a její meze, dosud vůbec dosažený rozsah niterných zkušeností člověka, výšky, hloubky a dálky těchto zkušeností, celá dosavadní historie duše a její ještě nevyčerpané možnosti : to je revír předurčený pro rozeného psychologa a přítele "velkých honů". Ale kolikrát si musí zoufale říci : "Jedinec, ach, pouhý jednotlivec ! a tak ohromný les a prales !" A zatouží po několika stovkách loveckých pomocníků a bystrých učených psů stopařů, jež by mohl hnát historií lidské duše, aby tam naháněli jeho divokou. Marně : vždy znovu zakouší, důkladně a trpce, jak špatně se právě pro věci, které přitahují jeho zvědavost, shánějí psi a pomocníci. Obtíž spojená s posíláním učenců do nových a nebezpečných lovišť, kde záleží na odvaze, důvtipu, jemnosti v každém smyslu, tkví v tom, že právě tam, kde počíná "velký hon", ale také velké nebezpečí, nejsou již použitelní : — právě tam ztrácejí své stopařské oko a svůj stopařský nos. Aby se například dalo uhodnout a zjistit, jakou historií prošel dosud problém vědění a svědomí v duši všech homines religiosi, k tomu by asi musel být člověk sám tak hluboký, tak zraněný, tak nesmírný, jako bylo intelektuální svědomí Pascalovo : — a pak by stále ještě bylo zapotřebí oněch rozklenutých nebes jasné, zlobné duchovnosti, která by byla s to z výše přehlédnout, uspořádat, vtěsnat do formulí tu změť hrozivých a bolestivých zážitků. — Ale kdo by pro mě takovou službu vykonal! Ale kdo by měl čas na takové služebníky čekat ! — zjevně se rodí příliš vzácně, jsou za všech dob tak nepravděpodobní ! Nakonec musí člověk udělat vše sám, chce-li se něco dovědět : to znamená, že toho má mnoho na práci ! — Leč zvědavost mého druhu zůstane zřejmě tou nejpříjemnější ze všech neřestí — pardon ! chtěl jsem říci : láska k pravdě dochází odměny na nebesích a už na Zemi. —

46
Víra, jak ji vyžaduje a nezřídka jí též dosahuje první křesťanství, vprostřed skeptického a jižansky svobodomyslného světa, který měl za sebou a v sobě po celá staletí trvající svár mezi filosofickými školami, navíc výchovu k toleranci, kterou poskytovalo imperium Romanum — tato víra není onou věrnou a s medvědí silou zaťatou poddanskou vírou, s níž na svém bohu a křesťanství lpěli takový Luther nebo Cromwell nebo nějaký jiný severský barbar ducha ; je už mnohem spíše vírou Pascalovou, která se strašlivým způsobem podobá trvale prováděné sebevraždě rozumu — houževnatého, tuhého, zavrtávajícího se rozumu, jejž nelze usmrtit jedním rázem a jednou ranou. Křesťanská víra je od samého počátku obětováním : obětováním veškeré svobody, veškeré hrdosti, veškeré sebejistoty ducha ; zároveň zotročením a sebevýsměchem, sebeznetvořením. V této víře, vyžadované od křehkého, mnohovrstevného a velmi zhýčkaného svědomí, je krutost a náboženský fénicismus : jejím předpokladem je, že podrobení ducha nepopsatelně bolí, že se celá minulost a habitualita tohoto ducha brání proti absurdissimu, kterým se mu jeví "víra". Moderní lidé, se svou otupělostí vůči vší křesťanské nomenklatuře, už nepociťují onu strašnou superlativitu, kterou pro antický vkus znamenal paradox výrazu "bůh na kříži". Doposud ještě nikdy a nikde se nevyskytla taková smělost obratu, něco stejně přísného, pochybujícího a pochybného, jako je tento výraz : sliboval přehodnocení všech antických hodnot. — Je to Orient, hluboký Orient, je to orientální otrok, který se tímto způsobem pomstil Římu a jeho vznešené a frivolní toleranci, římskému "katolictví" víry : a byla to vždy nikoli víra, nýbrž nezávislost na víře, ona napůl stoická a usměvavá bezstarostnost vůči vážnosti víry, jež pobuřovala otroky na jejich pánech a proti jejich pánům. "Osvícenost" pobuřuje : otrok totiž vyžaduje bezpodmínečnost, rozumí jen tyranskému, i v morálce, miluje, jako nenávidí, bez odstínu, až do hloubi, až k bolesti, až k chorobě — jeho rozsáhlé skryté utrpení se bouří proti vznešenému vkusu, který jako by popíral utrpení. Skepse vůči utrpení, v podstatě jen postoj aristokratické morálky, má také nemalý podíl na vzniku posledního velkého povstání otroků, které zahájila Francouzská revoluce.

47
Kde se jen dosud na světě vyskytla religiózní neuróza, všude ji najdeme spjatou se třemi nebezpečnými dietními předpisy : samotou, půstem a pohlavní zdrženlivostí — avšak nelze tu s jistotou rozhodnout, co je příčinou, co následkem, a jestli zde vůbec existuje vztah příčiny a následku. K poslední pochybnosti opravňuje skutečnost, že právě k nejpravidelnějším symptomům této neurózy, u národů divokých i krotkých, patří i zcela nenadálá a přepjatá zhýralost, která se posléze, právě tak náhle, obrací v křeč pokání a popírání světa a vůle : možná by se obojí dalo vyložit jako maskovaná epilepsie ? Ale nikde by se člověk neměl více vystříhat výkladů : kolem žádného typu dosud nevybujela taková houšť nesmyslů a pověr, žádný dosud nezajímal lidi, ani filosofy, více — bylo by na čase právě zde poněkud zchladnout, učit se opatrnosti, lépe ještě : dívat se jinam, jít jinam. — Ještě v pozadí naposled vystoupivší filosofie, totiž Schopenhauerovy, stojí, takřka jako problém o sobě, tento hrozivý otazník náboženské krize a náboženského probuzení. Jak je možné popření vůle ? Jak je možný světec ? — To byla zřejmě vskutku otázka, jíž se Schopenhauer stal filosofem a svou filosofii zahájil. A tak bylo opravdu schopenhauerovskou konsekvencí, že jeho nejpřesvědčenější stoupenec (možná i poslední, pokud jde o Německo), totiž Richard Wagner, dovedl své vlastní životní dílo na konec právě sem a předvedl ještě naposled onen strašlivý a věčný typus jako Kundry na jevišti, type vécu — v tělesné přítomnosti ; ve stejnou dobu, kdy měli psychiatři téměř ve všech evropských zemích příležitost studovat tento typus zblízka, všude, kde náboženská neuróza — nebo, jak já tomu říkám, "náboženská povaha" — prodělávala v podobě "Armády spásy" svůj poslední epidemický záchvat a vzmach. — Ptáme-li se však, co bylo vlastně na celém fenoménu světce pro lidi všech druhů a časů, včetně filosofů, tak mimořádně zajímavé, pak je to bezpochyby na něm ulpívající zdání zázraku, totiž bezprostředního sledu protikladů, sledu morálně protikladně hodnocených stavů duše : lidé se domnívali, že se mohou takřka hmatatelně dotknout toho, jak se "špatný člověk" náhle mění ve "světce", v člověka dobrého. Dosavadní psychologie na tomto místě troskotala : nedělo se to snad především proto, že se podrobila vládě morálky, že sama věřila v morální hodnotové protiklady a tyto protiklady do

textu a faktů vsouvala, včítala a svým výkladem vkládala ? — Jakže ? "Zázrak" jako pouhá chyba v interpretaci ? Nedostatek filologie ?

48
Zdá se, že k latinským rasám patří jejich katolicismus mnohem niterněji než k nám severanům celé křesťanství : a že proto nevíra musí v katolických zemích znamenat něco docela jiného než v zemích protestantských — totiž jakési vzbouření proti duchu rasy, zatímco u nás je spíš návratem k duchu (nebo bezduchosti) rasy. My severané bezpochyby pocházíme z ras barbarských, i co se týče našeho nadání k náboženství : jsme k němu nadáni špatně. Výjimku tvoří asi Keltové, kteří proto na Severu poskytli křesťanské infekci nejúrodnější půdu : — ve Francii se křesťanský ideál, pokud to jen bledé slunce Severu dovolilo, dočkal rozkvětu. Jak cizorodě zbožní jsou pro náš vkus ještě i ti poslední francouzští skeptikové, pokud v jejich rodu koluje kapka keltské krve ! Jak katolicky, jak nenemecky nám zavání sociologie Augusta Comta s její římskou logikou instinktů ! Jak jesuitsky onen roztomilý a chytrý Cicerone z Port-Royalu, Sainte-Beuve, navzdory svému nepřátelství vůči jesuitství ! A což teprve Ernest Renan : jak nepřístupně zní nám severanům řeč takového Renana, v němž v každém okamžiku připravuje jakési Nic náboženského napětí jeho duši, v jemnějším smyslu rozkošnickou a pohodlně se uvelebující, o rovnováhu ! Opakujme jednou tyto krásné věty po něm — a kolik zloby a zpupnosti se ihned vzedme v odpověď uvnitř naší nejspíše méně krásné a tvrdší, totiž němečtější duše! — "Disons donc hardiment que la religion est un produit de l'homme normal, que l'homme est le plus dans le vrai quand il est le plus religieux et le plus assuré d'une destinée infinie… C'est quand il est bon qu'il veut que la vertu corresponde a` un ordre éternel, c'est quand il contemple les choses d'une manie`re désintéressée qu'il trouve la mort révoltante et absurde. Comment ne pas supposer que c'est dans ces moments-la`, que l'homme voit le mieux ?…"— Tyto věty jsou mým uším a zvyklostem tak velice antipodické, že když jsem na ně narazil, má první zlost k nim přičinila : "La niaiserie religieuse par excellence !" — až si je nakonec má poslední zlost dokonce ještě oblíbila, tyto věty s jejich na hlavu postavenou pravdou ! Je tak lichotivé, tak vyznamenávající mít své vlastní antipody !

49
Na religiozitě starých Řeků nejvíce uvádí v úžas ta nespoutaně překypující vděčnost, která z ní vyzařuje : — je to velmi vznešený druh člověka, jenž takto stojí před přírodou a před životem ! — Později, když v Řecku převáží chátra, vybují strach i v náboženství ; a připravuje se křesťanství. —

50
Vášnivá láska k bohu : existují odrůdy selské, prostosrdečné a vtíravé, jako je Lutherova — celému protestantismu schází jižní delicatezza. Existuje v této vášni i orientální vytržení, jako u nezaslouženě omilostněného nebo povýšeného otroka, například u Augustina, jehož gestům a tužbám se urážejícím způsobem nedostává jakékoli vznešenosti. Existuje v ní ženská křehkost a žádostivost, která stydlivě a nevědomě prahne po unio mystica et physica : jako u Madame de Guyon. V mnoha případech vystupuje v dosti podivné variantě jako přestrojená puberta nějaké dívky či nějakého mladíka ; tu a tam dokonce jako hysterie staré panny, i jako její poslední ctižádost : — církev ženu už nejednou v takovém případě prohlásila za svatou.

51
Dosud se nejmocnější lidé stále ještě v úctě skláněli před světcem jakožto záhadou sebepřemožení a záměrného posledního odříkání : proč se skláněli ? Tušili v něm — a jakoby za otazníkem jeho neduživého a žalostného zdání — nadřazenou sílu, jež se na takovém přemožení chtěla vyzkoušet, sílu vůle, v níž rozeznali a dokázali s úctou uznat vlastní sílu a slast z panování : ctili něco v sobě, když ctili světce. K tomu přistoupilo, že pohled na světce v nich vzbudil zvědavé podezření : takové nestvůrné popírání, taková proti-přirozenost nebude chtěna nadarmo, říkali si a ptali se. Možná že k tomu existuje důvod, neobyčejně velké nebezpečí, o němž by asketa, díky svým tajným přímluvčím a návštěvníkům, mohl být lépe zpraven ? Zkrátka, mocní tohoto světa se od něho naučili nové bázni, vytušili novou moc, cizího, ještě nepřemoženého nepřítele : — "vůle k moci" to byla, jež je přiměla stanout před světcem. Museli se ho zeptat — —

52
V židovském "Starém zákoně", knize o božské spravedlnosti, se vyskytují lidé, věci a řeči v tak velkém stylu, že řecké a indické písemnictví nemá nic, co by se tomu mohlo postavit naroveň. S hrůzou a bázní stojíme před těmito obřími zbytky toho, co člověk kdysi byl, a napadají nás přitom smutné myšlenky o staré Asii a jejím předsunutém poloostrůvku Evropě, který by chtěl rozhodně oproti Asii znamenat "pokrok člověka". Ovšem : kdo je sám jen mdlým, krotkým domácím zvířetem a zná jen potřeby domácích zvířat (jako naši dnešní vzdělanci, spolu s křesťany "vzdělaného" křesťanství), ten se nad oněmi troskami nemá ani co divit, ani snad dokonce co rmoutit — zalíbení ve Starém zákoně je prubířským kamenem "velikosti" a "malosti" : možná že Nový zákon, kniha milosti, bude přece jen spíš vyhovovat jeho srdci (je v něm notná dávka pravého mdlého a jemného zápachu modliců a malých duší). Že byl tento Nový zákon, jakési rokoko vkusu v každém ohledu, slepen se Starým zákonem do Jedné knihy — jako "bible", jako "kniha o sobě" : to je snad největší opovážlivost a "hřích proti duchu", který má literární Evropa na svědomí.

53
Proč dnes ateismus ? — "Otec" v bohu je důkladně vyvrácen ; právě tak "soudce", "odměňovatel". A rovněž tak jeho "svobodná vůle" : on neslyší — a kdyby slyšel, stejně by neuměl pomoci. Nejhorší je, že není zřejmě s to se zřetelně

sdělit : je nejasný ? — Toto jsem nalezl, dotazuje se a naslouchaje, v mnoha rozhovorech, jako příčiny úpadku evropského theismu ; zdá se mi, že náboženský instinkt prožívá sice mohutný růst — že však právě theistické uspokojení s hlubokou nedůvěrou odmítá.

54
Co že to v podstatě činí celá novější filosofie ? Od Descarta — a to více ze vzdoru proti němu než na základě jeho postupu — podnikají všichni filosofové atentát na starý pojem duše, pod zástěrkou kritiky pojmu subjektu a predikátu — to znamená : atentát na základní předpoklad křesťanského učení. Novější filosofie, jakožto skepse v oblasti teorie poznání, je — skrytě či otevřeně — protikřesťanská : ačkoli, řečeno pro jemnější uši, v žádném případě protináboženská. Kdysi se totiž věřilo v "duši", jako se věřilo v gramatiku a gramatický subjekt : říkalo se, že "Já" je podmínka, "myslím" je predikát, a tedy cosi podmíněného — myšlení je činnost, k níž musí být jako příčina myšlen subjekt. Nyní se však zkoušelo, s obdivuhodnou tvrdošíjností a lstivostí, zda by se nedalo z této sítě uniknout — zda snad není pravdou opak : "myslím" podmínka, "Já" podmíněné ; "Já" je tedy teprve syntézou, jež je tvořena myšlením. Kant chtěl v podstatě dokázat, že ze subjektu nemůže být subjekt dokázán — a objekt rovněž ne : možnost zdánlivé existence subjektu, tedy "duše", mu asi nebyla vždy cizí, ona myšlenka, která jako filosofie védánty už na zemi kdysi s mohutnou silou vystoupila.

55
Existuje velký žebřík náboženské krutosti, s mnoha příčlemi ; ale tři z nich jsou nejdůležitější. Kdysi byli bohu obětováni lidé, možná právě ti, kteří byli nejvíc milováni — sem patří oběti prvotin všech předvěkých náboženství, i oběť císaře Tiberia v Mithrově jeskyni na ostrově Capri, onen nejstrašnější ze všech římských anachronismů. Potom, v morální epoše lidstva, obětoval člověk bohu nejsilnější instinkty, které měl, svou "přirozenost" ; tato slavnostní radost vyzařuje z krutého pohledu askety, nadšeného zastánce "proti-přirozeného". Konečně : co ještě zbylo k obětování ? Nebylo třeba nakonec obětovat vše útěšné, svaté, hojivé, veškerou naději, veškerou víru ve skrytou harmonii, v budoucí blaženství a spravedlnost ? Nebylo třeba obětovat boha samého a, z krutosti vůči sobě, uctívat kámen, hloupost, tíhu, osud, Nic ? Obětovat boha pro Nic — toto paradoxní mystérium poslední krutosti zůstalo vyhrazeno pokolení, jež právě přichází : my všichni už něco z toho známe.

56
Kdo se, jako já, z jakési záhadné touhy dlouho snažil promyslet pesimismus do hloubky a vymanit ho z napůl křesťanské, napůl německé úzkoprsé omezenosti, s níž se v tomto století nakonec představil, a to v podobě Schopenhauerovy filosofie ; kdo jednou vskutku nahlédl (a shlédl) asijským a nadasijským okem do nitra způsobu myšlení, jenž ze všech nejvíce popírá svět — mimo dobro a zlo, a nikoli už, jako Buddha a Schopenhauer, zajat a poblouzen morálkou —, tomu se možná právě tím, aniž to vlastně chtěl, otevřely oči pro opačný ideál : pro ideál nejnespoutanějšího, nejživějšího a světu nejvíce přitakávajícího člověka, který nejenže se vyrovnal a naučil žít s tím, co bylo a je, nýbrž to vše tak, jak to bylo a je, zase chce mít, po celou věčnost, nenasytně volaje da capo, nejen sám sobě, nýbrž celému kusu a celé té hře, a nejen hře, nýbrž v podstatě tomu, kdo právě tuto hru potřebuje — a potřebnou ji činí : protože stále znovu potřebuje sebe — a potřebným se činí — Jakže ? Nebyl by to snad — circulus vitiosus deus ?

57
Se silou duchovního pohledu a náhledu roste dálka a jakoby prostor kolem člověka : jeho svět se prohlubuje, na dohled jsou stále nové hvězdy, stále nové záhady a obrazy. Možná bylo vše, čím oko ducha cvičilo ostří a hloubku svého pohledu, právě jen podnětem k jeho cvičení, věcí hry, něčím pro děti a dětinské hlavy. Možná že se nám jednou budou ty nejslavnostnější pojmy, o něž se nejvíce bojovalo a pro něž se nejvíce trpělo, pojmy "bůh" a "hřích", jevit stejně málo důležité jako starému muži dětská hračka a dětská bolístka — a možná pak bude "starý člověk" potřebovat zas jiné hračky a jiné bolesti — jsa pořád ještě dost dítětem, věčným dítětem !

58
Zdalipak si někdo všiml, do jaké míry je k životu ve vlastním smyslu náboženskému (a také k jeho oblíbené mikroskopické činnosti sebezkoumání a rovněž k oné jemné mírné odevzdanosti, jež se nazývá "modlitbou" a jež je neustálou připraveností pro "příchod boží") zapotřebí vnější zahálky nebo poloviční zahálky, mám na mysli zahálku s dobrým svědomím, odjakživa, rodově, ne nepodobnou aristokratickému pocitu, že práce znesvěcuje — totiž činí duši a tělo nízkými ? A že tudíž moderní, hlučná, čas vyprazdňující, na sebe pyšná, hloupě pyšná pracovitost víc než vše ostatní vychovává a připravuje právě k "nevěření" ? Mezi těmi, kdo například teď v Německu žijí stranou náboženství, nacházím lidi všemožného druhu a původu "volnomyšlenkářského", především však většinu takových, jimž pracovitost, z pokolení na pokolení, rozkládala náboženské instinkty : takže už vůbec nevědí, k čemu jsou náboženství dobrá, a pouze registrují s jakýmsi tupým údivem jejich přítomnost ve světě. Cítí se sdostatek zaneprázdněni, tito dobří lidé, ať už svými obchody, ať už svými zábavami, nemluvě vůbec o "vlasti" a novinách a "rodinných povinnostech" : zdá se, že pro náboženství nemají vůbec čas, zvláště když jim navíc zůstává nejasné, zda přitom jde o další obchod nebo další zábavu — neboť není možné, říkají si, aby člověk chodil do kostela jen proto, aby si kazil dobrou náladu. Nejsou nepřáteli náboženských zvyklostí ; požaduje-li se v určitých případech, dejme tomu ze strany státu, účast na takových zvyklostech, pak činí, co se žádá, jako činí tak mnohé — s trpělivou a skromnou vážností a bez přílišné zvědavosti a nechuti : žijí právě příliš stranou a mimo, než aby u sebe pociťovali v těchto věcech potřebu třeba jen

nějakého Pro či Proti. K těmto lhostejným patří dnes větší část německých protestantů středních vrstev, zvláště ve velkých pracovitých centrech obchodu a dopravy ; právě tak větší část pracovitých učenců a celé to universitní příslušenství (vyjma theology, jejichž bytí a možnost být zadává psychologovi stále více a stále rafinovanějších hádanek k luštění). Zbožní nebo i jen církevní lidé si pouze zřídka dokáží učinit představu o tom, kolik dobré vůle, ba dalo by se říci svévolné vůle je teď třeba k tomu, aby nějaký německý učenec vzal problém náboženství vážně ; celé jeho řemeslo (a, jak řečeno, řemeslná pracovitost, k níž ho zavazuje jeho moderní svědomí) mu ve vztahu k náboženství vnuká nadřazenéu, takřka dobrotivé veselí, do něhož se občas mísí lehké pohrdání, namířené proti "nečistotnosti" ducha, již předpokládá všude tam, kde se člověk ještě hlásí k církvi. Učenci se daří teprve s pomocí historie (tedy nikoli na základě osobní zkušenosti) dospět vůči náboženstvím k jakési uctivé vážnosti a jistému plachému ohledu ; avšak i když svůj pocit pozvedne dokonce až k vděčnosti vůči nim, pak se svou osobou nepřiblížil ještě ani o krok tomu, co dosud existuje jako církev nebo zbožnost : spíše naopak. Praktická lhostejnost vůči náboženským věcem, do níž se narodil a v níž byl vychován, u něho obvykle sublimuje v opatrnost a čistotnost, která se dotyku s náboženskými lidmi a věcmi straní ; a může to být právě hloubka jeho tolerance a lidskosti, která mu velí vyhýbat se tomu jemnému stavu tísně, jejž s sebou nese samo tolerování. — Každá doba má svůj vlastní božský způsob naivity, jehož vynalezení jí mohou jiné věky závidět : a kolik naivity, úctyhodné, dětinské a bezmezně neohrabané naivity spočívá v této nadřazené víře učencově, v dobrém svědomí jeho tolerance, v nic netušící prostinké jistotě, s níž jeho instinkt přistupuje k náboženskému člověku jako k méněcennému a nižšímu typu, jejž on sám daleko, vysoko přerostl — on, ten drobný vypínavý vulgární trpaslík, ten pilný a čiperný dělník a řemeslník "idejí", "moderních idejí" !

59

Kdo pohlédl hluboko do světa, zajisté uhodne, jaká je v tom moudrost, že jsou lidé povrchní. Je to jejich záchovný instinkt, který je učí být letmými, lehkými a falešnými. Tu a tam narazíme na vášnivé a přehnané uctívání "čistých forem", u filosofů i umělců : nechť nikdo nepochybuje, že kdokoli má takto zapotřebí kultu povrchu, někdy v životě nešťastně sáhl pod něj. Možná že mezi těmito popálenými dětmi, rodilými umělci, kteří potěšení ze života nacházejí už jen v záměru falšovat jeho obraz (v jakési dlouhodobé mstě na životě), existuje dokonce ještě i hierarchický řád : míru, do jaké jsou životem znechuceni, bylo by možné vyčíst z toho, nakolik si přejí vidět jeho obraz zfalšovaný, zředěný, odsvětštěný, zbožštěný — homines religiosi bychom mohli počítat mezi umělce, jako jejich nejvyšší stupeň. Je to hluboký podezíravý strach z nevyléčitelného pesimismu, který nutí celá tisíciletí, aby se zuby nehty zaťala do náboženské interpretace bytí : strach onoho instinktu, který tuší, že by se pravdy mohl člověk zmocnit příliš brzy, dříve než bude dost silný, dost tvrdý, dost umělcem… Zbožnost a "život v bohu" by se z tohoto pohledu jevily jako nejjemnější a poslední výplod strachu z pravdy, jako umělcovo vytržení a opojení nad nejdůslednějším ze všech podvodů, jako vůle k obrácení pravdy, k nepravdě za každou cenu. Možná že doposud neexistoval silnější prostředek ke zkrášlení člověka samého než právě zbožnost : díky ní se člověk může stát tak velmi uměním, povrchem, hrou barev, dobrotou, že při pohledu na něho už netrpíme. —

60

Milovat člověka kvůli bohu — to byl doposud nejvznešenější a nejodlehlejší cit, jehož bylo mezi lidmi dosaženo. Že láska k člověku bez nějakého posvěcujícího postranního úmyslu je jen další hloupostí a zvířeckostí navíc, že sklon k této lásce k člověku musí brát svou míru, svou jemnost, své zrnko soli a prášek ambry teprve z nějakého vyššího sklonu : — ať už byl člověk, který toto pocítil a "zažil" ponejprv, jakýkoli, ať se mu jazyk jakkoli zadrhl, když se pokusil takovou křehkost vyjádřit, budiž nám po všechny časy svatý a ctihodný jako ten, kdo dosud nejvýše vzlétl a nejkrásněji zbloudil !

61

Filosof, jak my mu rozumíme, my svobodní duchové, jako člověk nejobsáhlejší odpovědnosti, kterou jeho svědomí přejímá za celkový vývoj člověka : tento filosof bude používat náboženství ke svému šlechtitelskému a výchovnému dílu, stejně jako použije existující politické a hospodářské podmínky. Vybírající, pěstící, to vždy znamená právě tak ničící jako tvůrčí a formující vliv, který může být vykonáván za pomoci náboženství, je podle druhu lidí, kteří jsou vystaveni jeho kouzlu a ochraně, vždy několikerý a rozdílný. Pro silné, nezávislé, k rozkazování připravené a předurčené, v nichž se ztělesnil rozum a umění vládnoucí rasy, je náboženství jen dalším prostředkem, jak překonávat odpor, aby bylo možno vládnout : jako pouto, které společně váže vládce a poddané, prozrazujíc svědomí poddaných, jejich nejskrytější a nejniternější nitro, jež by rádo uniklo poslušnosti, a vydávajíc je panovníkům ; a pokud se jednotlivé povahy takového vznešeného původu pro svou vysokou duchovnost přikloní k skrytějšímu a rozjímavějšímu životu a ponechají si jen ten nejjemnější způsob vládnutí (přes vyvolené učedníky nebo řádové bratry), může být náboženství použito dokonce jako prostředku, jak si zajistit klid od hluku a námahy hrubšího vládnutí a čistotu od nevyhnutelné špíny veškerého provozování politiky. To uměli například brahmáni : pomocí náboženské organizace si udělili moc jmenovat národu jeho panovníky, zatímco se sami drželi a cítili stranou a vně, jako lidé vyšších a nadpanovnických úkolů. Mezitím poskytuje náboženství návod a příležitost i části ovládaných, aby se připravili na budoucí panování a rozkazování, totiž oněm pozvolna nastupujícím třídám a stavům, v nichž, díky šťastným manželským zvykům, se stále více vzmáhá chuť a síla vůle, vůle k sebeovládání — jim náboženství nabízí sdostatek podnětů a pokušení, aby nastoupili cestu k vyšší duchovnosti, aby vyzkoušeli pocity velkého sebepřekonání, mlčení a osamění : asketismus a puritánství jsou takřka nepostradatelnými výchovnými a zušlechťujícími prostředky, chce-li některá rasa vystoupit nad svůj původ z chátry a propracovává-li se k budoucímu panování. Obyčejným lidem konečně, oné naprosté většině, která je určena k sloužení a k obecnému prospěchu, a jen

potud smí být, dává náboženství neocenitelnou spokojenost s vlastním stavem a druhem, mnohonásobný mír srdce, zušlechtění poslušnosti, ještě jedno společné štěstí a utrpení se sobě rovnými a cosi ze slávy a krásy, jakési ospravedlnění celé té všednosti, nízkosti, polozvířecí chudoby jejich duše. Náboženství a náboženská významnost života ozařují takové věčně soužené lidi slunečným odleskem a činí jim dokonce pohled na sebe samé snesitelný, působí tak, jako působívá epikurejská filosofie na trpící vyššího řádu, osvěživě, způsobem, který zjemňuje, který jakoby využívá utrpení, a nakonec je dokonce povyšuje na svaté a ospravedlňuje. Možná že na křesťanství a buddhismu není nic tak úctyhodného jako jejich umění naučit ještě i ty nejnižší, aby se postavili zbožností do zdánlivě vyššího řádu věcí a tím si podrželi schopnost vytrvat ve skutečném řádu, uvnitř něhož žijí dosti tvrdě a v němž je právě této tvrdosti zapotřebí !

62
A nakonec ovšem, abychom takovým náboženstvím vystavili i protiúčet a vynesli na světlo jejich špatnost a nesmírnou nebezpečnost : — vždy se krutě a strašlivě vymstí, když náboženství vládnou nikoli jako výchovný a zušlechťující prostředek rukou filosofa, nýbrž sama za sebe a suverénně, když chtějí sama být posledními účely, a nikoli prostředky vedle druhých prostředků. U lidí, právě tak jako u každého jiného zvířecího druhu, existuje přemíra nevydařených, nemocných, zrůdných, neduživých, nutně trpících ; vydařené případy jsou i u člověka vždy výjimkou, ba dokonce s ohledem na to, že člověk je ještě neustáleným zvířetem, výjimkou vzácnou. A ještě hůř : čím vyššího druhu je typus, jejž člověk představuje, tím více ještě stoupá nepravděpodobnost, že by se vydařil : náhoda, zákon nesmyslu v celkovém hospodaření lidstva projevuje své ničivé účinky nejhrozněji na vyšších lidech, jejichž životní podmínky jsou křehké, komplikované a jen těžce vypočitatelné. Jak se tedy chovají obě jmenovaná největší náboženství k této přemíře nevydařených případů ? Pokoušejí se uchovat, udržet při životě vše, co se jen nějak udržet dá, dokonce se o ně zásadně zasazují, jakožto náboženství pro trpící, dávají za pravdu všem těm, kdo životem strádají jako nemocí, a chtěla by prosadit, aby každé jiné vnímání života platilo za nepravdivé a bylo nemožné. A byť bychom byli v pokušení této ohleduplné a uchovávající péči, pokud platí a platila vedle všech ostatních i tomu nejvyššímu, dosud téměř vždy i nejvíce trpícímu typu člověka, přisuzovat sebevyšší význam : v celkovém zúčtování patří dosavadní, totiž suverénní náboženství k hlavním příčinám, jež typus "člověk" držely na nižším stupni — uchovávaly příliš mnoho z toho, co mělo zaniknout. Musíme jim být vděčni za nedocenitelné služby ; a kdo je dosti bohat vděčností, aby nezchudl tváří v tvář všemu tomu, co "duchovní lidé" křesťanství vykonali pro Evropu ! A přece, když dávali trpícím útěchu, utlačovaným a zoufalým odvahu, nesamostatným hůl a oporu a lákali vnitřně rozložené a zvlčilé ze společnosti do klášterů a duševních káznic : co kromě toho museli ještě vykonat, aby mohli s dobrým svědomím takto zásadně pracovat na udržování všeho nemocného a trpícího, to znamená vskutku a vpravdě na kažení evropské rasy ? Všechny hodnoty postavit na hlavu — to museli ! A zlomit silné jedince, nahlodat velké naděje, zpochybnit štěstí v kráse, ohnout vše samostatné, mužné, dobyvatelské, panovačné, všechny instinkty, jež jsou vlastní nejvyššímu a nejvydařenějšímu typu "člověk", v nejistotu, v nouzi svědomí, v sebeničení, ba celou lásku k pozemskosti a k panování nad zemí převrátit v nenávist vůči zemi a všemu pozemskému — to si dala církev za úkol a musela si to dát za úkol, až konečně v jejím hodnocení splynulo "odsvětštění", "ztráta smyslovosti" a "vyšší člověk" v jeden pocit. Pokud bychom byli s to přehlédnout vysměvačným a neúčastným okem epikurejského boha tu podivně bolestnou a právě tak drsnou jako citlivou komedii evropského křesťanství, myslím, že bychom se nepřestali divit a smát : což to nevypadá tak, jako by po osmnáct století nad Evropou panovala jedna vůle — učinit z člověka sublimní nedochůdče ? Kdo by však k tomuto takřka svévolnému zohavení a zakrnění člověka, jakým je křesťanský Evropan (Pascal například), přistoupil s opačnou potřebou, ne už epikurejsky, ale s jakýmsi božským kladivem v ruce, nemusel by snad pln hněvu, soucitu a zděšení vykřiknout : "Ach vy trulanti, vy osobiví soucitní trulanti, co jste to natropili ! Byla to snad práce pro vaše ruce ? Jak jste mi můj nejkrásnější kámen zpackali a zhudlařili ! Co vy jste si z něho vzali !" — Chtěl jsem říci : křesťanství bylo dosud nejosudnějším výrazem sebepřeceňující pýchy. Lidé ne dost silní a tvrdí, aby směli jako umělci tvořit na člověku ; lidé ne dost silní a dalekozrací, aby, se vznešeným sebe-překonáním, nechali platit a vládnout zjevný zákon tisícinásobného nezdaření a ztroskotání ; lidé ne dost vznešení, aby spatřili bezmezně odlišné postavení, propast v hierarchii mezi člověkem a člověkem : takoví lidé, se svým "rovni před bohem", vládli dosud nad osudem Evropy, až byla konečně vypěstována zmenšená, takřka směšná odrůda, stádní zvíře, cosi dobrosrdečného, neduživého a průměrného, dnešní Evropan…

Hlava čtvrtá :
VÝROKY A MEZIHRY

63
Kdo je bytostně učitel, bere všechny věci vážně jen s ohledem na své žáky — dokonce i sebe sama.

64
"Poznání pro poznání" — to je poslední léčka, kterou nám chystá morálka : tím se do ní člověk ještě jednou důkladně zaplete.

65
Poznání by nás lákalo velmi málo, kdyby na cestě k němu nebylo třeba překonávat tolik studu.

65 a
Nejméně poctivý je člověk vůči svému bohu : ten nesmí hřešit !

66
Sklon snižovat se, nechat se okrádat, obelhávat a vykořisťovat by mohl být výrazem studu boha mezi lidmi.

67
Láska k jednomu je barbarství : neboť se děje na úkor všech ostatních. I láska k bohu.

68
"To jsem udělal já," říká má paměť. "To jsem nemohl udělat já," říká má hrdost a zůstává neoblomná. Nakonec — paměť ustoupí.

69
Špatně pozoroval život ten, kdo neviděl i ruku, která chrání tak, že — usmrcuje.

70
Máme-li charakter, máme i svůj typický zážitek, který se stále vrací.

71
Mudrc jako astronom. — Dokud ještě cítíš hvězdy jako něco "nad sebou", chybí ti pohled poznávajícího.

72
Ne síla, ale trvání vysokého citu činí lidi vysokými.

73
Kdo dosáhne svého ideálu, ten jej právě tím překročí.

73 a
Leckterý páv skrývá před zraky všech svá paví péra — a zve to svou pýchou.

74
Geniálního člověka nelze vystát, nemá-li ke géniu ještě alespoň dvojí : vděčnost a čistotnost.

75
Stupeň a druh pohlavnosti člověka dosahuje až do posledního vrcholku jeho ducha.

76
V mírových poměrech napadá válečnický člověk sám sebe.

77
Svými zásadami chce člověk své zvyklosti tyranizovat nebo ospravedlňovat nebo ctít nebo pomlouvat nebo skrývat : dva lidé se stejnými zásadami chtějí jejich prostřednictvím pravděpodobně cosi zásadně odlišného.

78
Kdo sám sebou pohrdá, váží si sebe sama přece jen alespoň jako pohrdajícího.

79
Duše, jež ví, že je milována, avšak sama nemiluje, prozrazuje svou sedlinu : co je v ní nejnižší, vyplouvá na povrch.

80
Věc, která se vyjasní, se nás přestává týkat. — Co mínil onen bůh, jenž radil : "Poznej sám sebe !" Mělo to snad znamenat : "Přestaň se sám sebe týkat ! Buď objektivní !" — A Sókratés ? — A "vědecký člověk" ?

81
Je strašlivé zemřít v moři žízní. Což musíte svou pravdu hned tak solit, že už ani — nezažene žízeň ?

82
"Soucit se všemi" — byl by tvrdostí a tyranií s tebou, vážený sousede !

83
Instinkt. — Když hoří dům, zapomene člověk i na oběd. — Ano : ale dožene to na spáleništi.

84
Žena se učí nenávidět tou měrou, jíž přestává — okouzlovat.

85
Stejné afekty jsou u muže a ženy přece jen odlišné tempem : proto si muž a žena neustále nerozumějí.

86
V pozadí veškeré osobní ješitnosti chovají ženy samy přece jen i neosobní opovržení — opovržení "ženou".

87
Spoutáno srdce, svoboden duch. — Když člověk tvrdě spoutá a uvězní své srdce, může poskytnout mnoho svobody svému duchu : již jsem to kdysi řekl. Ale lidé mi nevěří ; snad jedině tehdy, když už to sami vědí…

88
Velmi chytrým osobám přestáváme věřit, začnou-li být rozpačité.

89
Strašlivé zážitky vnukají otázku, zda ten, kdo je prožívá, není něčím strašlivým.

90
Těžcí, těžkomyslní lidé se právě tím, čím jiní těžknou, tedy nenávistí a láskou, stávají lehkými a dostávají se přechodně na svůj povrch.

91
Tak chladný, tak ledový, že si o něho člověk spálí prsty ! Každá ruka, jež se ho dotkne, strne ! — A právě proto ho někteří mají za horoucího.

92
Kdopak pro svou dobrou pověst už někdy neobětoval — sebe ?

93
Ve vlídnosti není nic z nenávisti k lidem, avšak právě proto příliš pohrdání jimi.

94
Zralost muže : to znamená nalézt opět vážnost, kterou měl člověk jako dítě, při hře.

95
Stydět se za svou nemorálnost : to je jeden stupeň na schodišti, na jehož konci se člověk stydí za svou morálnost.

96
Se životem se má člověk loučit, jako se loučil Odysseus s Nausikaou — spíše s blahořečením než zamilovaně.

97
Jakže ? Velký muž ? Já vidím jen herce svého vlastního ideálu.

98
Když podrobíme své svědomí drezúře, políbí nás vždy, kdykoli bude hrýzt.

99
Hovoří zklamaný. — "Čekal jsem ohlas, a slyšel jen chválu —"

100
Sami sobě všichni předstíráme, že jsme prostší, než jsme : zotavujeme se tak z pobytu mezi bližními.

101
Dnes by se mohl poznávající snadno cítit jako vtělení boha ve zvíře.

102
Když zamilovaný odhalí, že jeho láska je opětována, měl by vlastně nad milovanou bytostí vystřízlivět. "Jakže ? Ona je tak skromná, že miluje dokonce tebe ? Nebo tak hloupá ? Nebo — nebo —"

103
Nebezpečí ve štěstí. — "Nyní vše slouží k mému dobru, od nynějška miluji každý osud : — kdo má chuť být mým osudem ?"

104
Nikoli jejich láska k lidem, nýbrž bezmoc jejich lásky k lidem brání dnes křesťanům nás — upalovat.

105
Vkusu svobodného ducha, jehož "zbožností" je poznání — se příčí pia fraus (příčí se jeho "zbožnosti") ještě víc než impia fraus. Odtud jeho hluboký nerozum ve vztahu k církvi, patřící k typu "svobodný duch" — jakožto jeho nesvoboda.

106
Skrze hudbu mají vášně rozkoš ze sebe samých.

107
Jakmile se člověk jednou rozhodne uzavřít se třeba i tomu nejlepšímu protiargumentu, je to znamením silného charakteru. Tedy příležitostnou vůlí k hlouposti.

108
Neexistují žádné morální fenomény, nýbrž jen morální výklad fenoménů…

109
Zločinec až příliš často nedorostl svému činu : zmenšuje jej a znehodnocuje.

110
Advokáti zločinců jsou zřídka natolik umělci, aby krásnou strašlivost činu obrátili ve prospěch jeho původce.

111
Naši ješitnost lze nejhůř zranit právě tehdy, byla-li zrovna zraněna naše pýcha.

112
Kdo se cítí předurčen k dívání, a nikoli k víře, tomu jsou všichni věřící příliš hluční a vtíraví : straní se jich.

113
"Chceš ho pro sebe získat ? Tak se tvař, žes na rozpacích —"

114
Nesmírné očekávání vkládané do pohlavní lásky, a stud v tomto očekávání, kazí ženám předem všechny perspektivy.

115
V čem nehraje zároveň také láska či nenávist, hraje žena průměrně.

116
Velké epochy našeho života leží tam, kde získáme odvahu překřtít své zlo na to nejlepší, co máme.

117
Vůle k překonání nějakého afektu je vposled vůlí jiného afektu nebo více jiných afektů.

118
Existuje nevinnost obdivu : je vlastní tomu, komu ještě nepřišlo na mysl, že by i on mohl být jednou obdivován.

119
Ošklivost ze špíny může být tak velká, že nám brání se očistit — "ospravedlnit se".

120
Smyslnost je často překotnější než růst lásky, takže kořen zůstane slabý a lze jej snadno vytrhnout.

121
Je velmi decentní, že bůh se učil řecky, když se chtěl stát spisovatelem — a také, že se tomu nenaučil lépe.

122
Těšit se z chvály je u leckoho pouhou zdvořilostí srdce — a přímo protipólem ješitnosti ducha.

123
I konkubinát byl zkorumpován : — manželstvím.

124
Kdo jásá ještě i na hranici, triumfuje nikoli nad bolestí, nýbrž nad tím, že necítí bolest tam, kde ji očekával. Podobenství.

125
Když musíme o někom změnit mínění, pak mu nepohodlí, jež nám tím způsobí, tvrdě spočítáme.

126
Národ je oklikou přírody, jak se dostat k šesti sedmi velkým mužům. — Ano : a jak je pak obejít.

127
U všech správných žen se věda příčí studu. Je jim přitom, jako by se jim chtěl někdo dívat pod kůži — ba hůře ! pod sukni a líčidlo.

128
Čím abstraktnější je pravda, kterou chceš učit, tím spíše k ní musíš svést smysly.

129
Ďábel má tu nejširší vyhlídku na boha, proto se od něho drží tak daleko : ďábel jako nejstarší přítel poznání.

130
Co v člověku je, začne se prozrazovat, až když slábne jeho talent — když přestane ukazovat, co umí. Talent je také líčidlem ; líčidlo je také skrýší.

131
Obě pohlaví mají o sobě navzájem klamné představy : to způsobuje, že v podstatě ctí a milují jen sebe sama (nebo svůj vlastní ideál, abychom se vyjádřili vlídněji). Tak si muž přeje, aby žena byla mírná — ale žena právě bytostně není mírná, podobně jako kočka, třeba se dobře naučila zdání mírumilovnosti.

132
Nejlépe je člověk trestán za své ctnosti.

133
Kdo nedokáže najít cestu ke svému ideálu, žije lehkovážněji a drzeji než člověk bez ideálu.

134
Teprve od smyslů pochází veškerá věrohodnost, veškeré dobré svědomí, veškeré zdání pravdy.

135
Farizejství není úpadkem dobrého člověka : řádný kus farizejství je spíše podmínkou veškerého bytí dobrým.

136
Jeden hledá porodní bábu pro své myšlenky, druhý někoho, komu by pomohl : tak vzniká dobrý rozhovor.

137
Ve styku s učenci a umělci se člověk snadno přepočítá opačným směrem : za pozoruhodným učencem nezřídka najde průměrného člověka, a za průměrným umělcem často — člověka velmi pozoruhodného.

138
I při bdělých smyslech si často počínáme jako ve snu : nejprve si člověka, se kterým se stýkáme, vynalezneme a vybásníme — a okamžitě to zapomeneme.

139
Ve mstě a v lásce je žena barbarštější než muž.

140
Rada hádankou. — "Jestliže se pouto nemá přetrhnout — pořádně se do něj musíš zakousnout."

141
Oblast od pasu dolů je důvodem, proč se člověk nepovažuje tak snadno za boha.

142

Nejcudnější věta, jakou jsem kdy slyšel : "Dans le véritable amour c'est l'âme, qui enveloppe le corps."

143
Naše ješitnost by chtěla, aby to, co činíme nejlépe, bylo chápáno jako to, co je pro nás nejtěžší. — K původu nejedné morálky.

144
Jestliže má žena učené sklony, pak obvykle není něco v pořádku s její pohlavností. Už neplodnost disponuje k jisté mužskosti vkusu ; muž je totiž, s dovolením, "neplodné zvíře".

145
O muži a ženě, srovnáme-li je celkově, můžeme říci : žena by neměla génia šminky, kdyby neměla instinkt druhé role.

146
Kdo zápasí s nestvůrami, ať se má na pozoru, aby se přitom nestal nestvůrou. A hledíš-li dlouho do propasti, vhlédne pak propast i do tebe.

147
Ze starých ˇorentinských novel, a navíc — ze života : buona femmina e mala femmina vuol bastone. Sacchetti 86.

148
Svést bližního k dobrému mínění a poté tomuto mínění svého bližního nábožně věřit : kdo by se v tomto umění vyrovnal ženám ?

149
Co některá doba pociťuje jako zlo, je obvykle nečasovým doznínáním toho, co bylo kdysi pociťováno jako dobro — atavismus staršího ideálu.

150
Kolem hrdiny se vše stává tragédií, kolem poloboha vše satyrskou hrou ; a kolem boha se vše stane — jakže ? snad "světem" ? —

151
Mít talent nestačí : člověk k tomu musí mít i vaše povolení — že ? přátelé ?

152
"Tam, kde stojí strom poznání, je vždy ráj" : tak mluví nejstarší i nejmladší hadi.

153
Co je činěno z lásky, děje se vždy mimo dobro a zlo.

154
Námitka, nevěra, radostná nedůvěra, výsměch jsou známky zdraví : vše nepodmíněné patří do patologie.

155
Smysl pro tragično roste a ubývá se smyslností.

156
Pomatenost je u jednotlivců vzácností — ale u skupin, stran, národů a časů pravidlem.

157
Myšlenka na sebevraždu je silný útěšný prostředek : člověk s ní překlene leckterou zlou noc.

158
Našemu nejsilnějšímu pudu, tyranu v nás, se podrobuje nejen náš rozum, nýbrž i naše svědomí.

159
Člověk musí oplácet, dobré i zlé : ale proč právě osobě, jež nám dobré nebo zlé způsobila ?

160
Člověk už své poznání tolik nemiluje, jakmile je sdělí.

161
Básníci jsou vůči svým zážitkům beze studu : vykořisťují je.

162
"Náš bližní není náš soused, nýbrž jeho soused" — tak smýšlí každý lid.

163
Láska vyzvedá na světlo vysoké a skryté vlastnosti milujícího — to vzácné, výjimečné : proto snadno klame o tom, co je u něho pravidlem.

164
Ježíš říkal svým Židům : "Zákon byl pro pacholky — milujte boha, jako já ho miluji, jako jeho syn ! Co je nám božím synům po morálce !" —

165
O všech stranách. — Pastýř má vždy ještě zapotřebí také vůdčího berana — nebo musí být sám občas beranem.

166
Člověk zajisté lže ústy, ale hubou, jak jí přitom kroutí, přece jen ještě říká pravdu.

167
U tvrdých lidí je niternost věcí studu — a něčím drahocenným.

168
Křesťanství dalo Érótovi napít jedu : — sice jím nezhynul, ale zdegeneroval, ve hřích.

169
Hodně o sobě mluvit může být i prostředkem, jak se skrýt.

170
Ve chvále je více dotěrnosti než v haně.

171
Soucit působí u člověka poznání takřka směšně, jako něžné ruce u Kyklopa.

172
Z lásky k lidem člověk občas obejme kohosi libovolného (protože nemůže obejmout všechny) : ale právě to nesmí onomu libovolnému prozradit…

173
Člověk nechová nenávist, dokud si druhého příliš necení, nýbrž až tehdy, když si ho cení stejně jako sebe nebo víc.

174
Vy utilitáři, i vy milujete všechno utile jen jako povoz svých sklonů — a ani vy vlastně nemůžete lomoz jeho kol vystát ?

175
Nakonec člověk miluje svou touhu, nikoli to vytoužené.

176
Ješitnost druhých je v rozporu s naším vkusem jen tehdy, je-li v rozporu s naší ješitností.

177
O tom, co je "pravdivost", nebyl snad ještě nikdo dost pravdivý.

178
Chytrým lidem nikdo nevěří jejich pošetilost : jaké to porušení lidských práv !

179
Následky našeho jednání nás chytnou za pačesy, a je jim zcela lhostejné, že jsme se mezitím "polepšili".

180
Existuje nevina ve lži, je známkou dobré víry ve věc.

181
Je nelidské žehnat tam, kde vás proklínají.

182
Důvěrnost od nadřazeného roztrpčuje, protože nesmí být oplácena. —

183
"Ne to, že jsi mě obelhal, ale že ti už nevěřím, mnou otřáslo."

184
Existuje rozvernost dobroty, jež se vyjímá jako zlomyslnost.

185
"Nelíbí se mi." — Proč ? — "Nestačím na něj." — Odpověděl už tak někdo ?

## Hlava pátá :
## K PŘÍRODOPISU MORÁLKY

186
Morální cítění je teď v Evropě právě tak vytříbené, pozdní, rozmanité, citlivé, rafinované, jako je příslušná "morální věda" ještě mladá, začátečnická, neohrabaná a hrubá : přitažlivý to protiklad, který se občas jako takový zviditelní a ztělesní v osobě moralisty. Již název "morální věda" je vzhledem k tomu, co se jím označuje, příliš namyšlený a proti dobrému vkusu : ten mívá v oblibě spíše skromnější slova. Měli bychom si, se vší přísností, přiznat, čeho je zde ještě nadlouho zapotřebí, co jediné je zatím oprávněné : totiž sběr materiálu, pojmové zachycování a pořádání obrovské říše jemných hodnotových pocitů a rozdílů, které žijí, rostou, plodí a zanikají — a, možná, pokusy názorně zachytit častější a opakující se útvary této živoucí krystalizace — jako průprava k nauce o typech morálky. Ovšem : dosud nebylo této skromnosti. Všichni filosofové žádali po sobě s topornou vážností, jež je k smíchu, cosi mnohem vyššího, náročnějšího, slavnostnějšího, když se zabývali morálkou jako vědou : chtěli zdůvodnění morálky — a každý filosof dosud věřil, že morálku zdůvodnil ; morálka sama však platila za "danou". Jak vzdálen byl jejich neomalené pýše onen bezvýznamně vyhlížející a v prachu a blátě ponechaný úkol jejího popisu, ačkoli pro něj by i ty nejjemnější ruce a smysly byly stěží dost jemné ! Právě proto, že morální filosofové znali morální facta jen zhruba, ve svévolném výtažku nebo v nahodilé zkratce, jako například moralitu svého okolí, svého stavu, své církve, svého ducha doby, svého klimatu a svého zemského pásma — právě proto, že o národech, dobách, minulostech byli špatně zpraveni, ba málo žádostivi jejich poznání, nepřišly jim vlastní problémy morálky vůbec na oči : všechny tyto problémy se totiž vynořují teprve při srovnávání mnoha morálek. Ve vší dosavadní "morální vědě" chyběl, ať to zní jakkoli podivně, ještě problém morálky samé : chybělo podezření, že tu vůbec něco problematického je. Co filosofové nazývali "zdůvodněním morálky" a co po sobě žádali, bylo, viděno v pravém světle, jen učenou formou dobré víry v panující morálku, novým prostředkem jejího výrazu, tedy vůbec záležitostí existující jen uvnitř určité morality, ba v posledním základě jistým popřením, že by tato morálka vůbec směla být pojata jako problém : a rozhodně pravým opakem zkoušky, rozboru, zpochybnění, vivisekce právě této víry. Slyšme například, s jakou až úctyhodnou naivitou ještě Schopenhauer prezentuje svou vlastní úlohu, a učiňme si vlastní závěr o vědeckosti "vědy", jejíž poslední mistři mluví ještě jako děti a babky : "Princip," říká (str. 136 Základních problémů morálky), "zásada, s jejímž obsahem všichni etikové vlastně souhlasí ; neminem laede, immo omnes, quantum potes, juva — to je vlastně věta, o jejíž zdůvodnění usilují všichni moralisté… vlastní fundament etiky, který je už po tisíciletí hledán jako kámen mudrců." — Potíž se zdůvodněním uvedené věty může být ovšem veliká — ani Schopenhauer zde, jak známo, neuspěl ; a kdo někdy důkladně pocítil, jak nevkusně falešná a sentimentální je tato věta, ve světě, jehož esencí je vůle k moci, tomu lze připomenout, že Schopenhauer, ač pesimista, vlastně pískal na ˇétnu… Dennodenně, po jídle : čtěte o tom jeho životopisce. Jen tak na okraj se ptejme : pesimista, popiratel boha a světa, který se zastaví před morálkou — který morálce říká své Ano a píská na ˇétnu, morálce "laede neminem" : jakže ? je to vlastně — pesimista ?

187
I když prozatím odhlédneme od hodnoty takových tvrzení jako "existuje v nás kategorický imperativ", pořád se ještě můžeme tázat : co takové tvrzení vypovídá o tom, kdo je tvrdí ? Jsou morálky, které mají svého původce ospravedlnit před druhými ; jiné morálky jej mají uklidnit a učinit spokojeným se sebou samým ; jinými se sám chce přitlouci na kříž a pokořit ; jinými se chce mstít, za jinými se schovat, jinými se osvítit a vystoupit ven, do výše a do dáli ; jedna morálka slouží svému původci, aby zapomněl, druhá, aby se zapomnělo na něho či na něco z něho ; mnohý moralista by chtěl nad lidstvem vykonávat moc a formovat je svou tvůrčí náladou ; mnohý jiný, možná právě i Kant, dává svou morálkou na srozuměnou : "Na mně je úctyhodné to, že umím poslouchat — a u vás tomu nemá být jinak než u mne !" — zkrátka, morálky jsou také jen znakovou řečí afektů.

188
Každá morálka je, v protikladu k laisser aller, notnou dávkou tyranie vůči "přírodě", rovněž i vůči "rozumu" : to však ještě není námitkou proti ní, neboť v takovém případě bychom museli sami na základě nějaké morálky deklarovat, že všechny druhy tyranie a nerozumu jsou zakázány. Podstatné a nedocenitelné na každé morálce je, že je dlouhodobým tlakem : abychom porozuměli stoicismu nebo Port-Royalu nebo puritánství, vzpomeňme na tlak, pod nímž dosud každá řeč dospěla k síle a svobodě — na metrický tlak, tyranii rýmu a rytmu. Jaké nouzi se jen vystavovali básníci a řečníci každého národa ! — nevyjímaje několik dnešních prozaiků, v jejichž uchu přebývá neúprosné svědomí — "kvůli takové hlouposti", jak říkají utilitářští nekňubové, připadajíce si chytří — "z poníženosti před svévolnými zákony", jak říkají anarchisté, představujíce si, že jsou "svobodní", ba svobodného ducha. Avšak podivuhodným faktem je, že vše, co na Zemi je či bylo svobodného, jemného, smělého, tanečního a mistrně jistého, ať už v myšlení samém nebo ve vládnutí, nebo v mluvení a přemlouvání, v umění právě tak jako v mravech, se rozvinulo teprve díky "tyranii takových svévolných zákonů" ; a ve vší vážnosti řečeno, není nepravděpodobné, že "příroda" a "přirozené" je právě toto — a nikoli ono laisser aller ! Každý umělec ví, jak má jeho "nejpřirozenější" stav, to znamená svobodné pořádání, kladení, disponování, formování v okamžicích "inspirace", daleko k pocitu prostého uvolnění — a jak přísně a jemně právě tady naslouchá tisícerým zákonům, jež se právě pro svou tvrdost a určitost vymykají veškeré pojmové formulaci (i ten nejpevnější pojem má naproti tomu cosi rozplývavého, mnohočetného, mnohoznačného). Zdá se, že "na nebesích i na zemi" je podstatné, opakuji, dlouho a jedním směrem poslouchat : přitom vznikne a — viděno dlouhodoběji — vždy vzniklo něco, kvůli čemu stojí za to žít na zemi, například ctnost, umění, hudba, tanec, rozum, duchovnost — něco rozjasňujícího, rafinovaného, šíleného a božského. Dlouhá nesvoboda ducha, tíživá nedůvěra ve sdělitelnost myšlenek, kázeň, kterou si myslitel uložil myšlením uvnitř církevních a dvorských směrnic nebo v rámci aristotelských předpokladů, dlouhá duchovní vůle vykládat vše, co se děje, podle křesťanského schématu a objevovat a ospravedlňovat křesťanského boha ještě i v každé náhodě — všechno to násilné, svévolné, tvrdé, strašlivé a rozumu se příčící projevilo se jako prostředek, jímž si evropský duch vypěstoval svou sílu, svou bezohlednou zvědavost a obratnou pohyblivost : byť je třeba připustit, že přitom muselo být právě tak nenahraditelně mnoho síly a ducha promrháno, udušeno a pokaženo (neboť zde stejně jako všude jinde se ukazuje "příroda", jaká je, v celé své rozhazovačné a lhostejné velkoleposti, jež pobuřuje, ale je vznešená). Že po tisíciletí evropští myslitelé mysleli, jen aby něco dokázali — zatímco dnes je nám naopak každý myslitel, který "chce něco dokázat", podezřelý —, že jim už vždy bylo jasné, co mělo vyjít jako výsledek jejich nejpřísnějšího přemýšlení, asi jako kdysi u asijské astrologie nebo jako ještě i dnes u neškodného křesťansko-morálního výkladu nejbližších osobních příhod "k boží slávě" a "ke spáse duše" : toto tyranství, tato svévole, tato přísná a grandiózní hloupost vychovala ducha ; otroctví je, jak se zdá, v hrubším i jemnějším smyslu neodmyslitelným prostředkem i duchovního zkáznění a pěstění. Podívejme se na každou morálku z tohoto hlediska : právě "příroda" v ní učí nenávidět ono laisser aller, přespřílišnou volnost, a vštěpuje potřebu omezených horizontů, blízkých úkolů — učí zúžení perspektivy, a tedy v jistém smyslu hlouposti, jako podmínce života a růstu. "Budeš poslouchat, prostě někoho, a to dlouho : jinak se zničíš a ztratíš i poslední úctu k sobě samému" — to se mi zdá být morálním imperativem přírody, který ovšem není ani "kategorický", jak to po něm chtěl starý Kant (proto ono "jinak"), ani se neobrací k jednotlivci (co jí je po jednotlivci !), zajisté však k národům, rasám, věkům, stavům, především však k celému zvířeti jménem "člověk", k člověku.

189
Pracovité rasy velmi těžko snášejí volnou chvíli : bylo mistrným kouskem anglického instinktu, že neděli posvětil a zasvětil nudě natolik, aby při ní Angličan bezděky zatoužil po svém všedním a pracovním dnu : jako takový chytře vynalezený, chytře vsunutý půst, jehož obdobu lze v hojném množství najít také v antickém světě (i když, jak se u jižanských národů sluší, ne zrovna vzhledem k práci). Musí existovat půst rozličného druhu ; a všude, kde panují mocné pudy a zvyky, měli by zákonodárci dbát na to, aby zřizovali přestupné dny, o kterých je takový pud upoután řetězy a učí se zas jednou hladovět. Při pohledu z nějakého vyššího místa se jeví celá pokolení a celé věky, jsou-li poznamenány nějakým morálním fanatismem, jako taková vsunutá období tlaku a půstu, během nichž se pud učí omezovat a ponižovat, ale také se očišťovat a ostřit ; i jednotlivé filosofické sekty (například stoa uprostřed helénské kultury a jejího vilného vzduchu prosyceného vonnými afrodisiaky) připouštějí podobný výklad. — Je to i pokyn pro vysvětlení onoho paradoxu, proč právě v křesťanském údobí Evropy a vůbec až pod tlakem křesťanského hodnocení sublimoval pohlavní pud až v lásku (amour-passion).

190
V Platónově morálce je něco, co k Platónovi vlastně nepatří, co se v jeho filosofii vyskytuje, dalo by se říci, jen navzdory Platónovi : totiž sókratismus, pro nějž on byl vlastně příliš vznešený. "Nikdo sám sobě nechce přivodit škodu, proto se vše špatné děje nedobrovolně. Neboť špatný člověk působí sám sobě škodu : to by nečinil, kdyby věděl, že špatné je špatné. Podle toho je špatný špatným jen z omylu ; odstraníme-li jeho omyl, pak ho nutně učiníme — dobrým." — Z tohoto způsobu uvažování je cítit luza, která na špatném jednání zahlédá jen nepříjemné důsledky a soudí, že "je hloupé jednat špatně" ; zatímco "dobré" beze všeho ztotožňuje s "prospěšným a příjemným". U každého morálního utilitarismu lze rovnou usuzovat na tento stejný původ a jít po čichu : zřídka se člověk splete. — Platón učinil vše pro to, aby do věty svého učitele vložil něco jemného a vznešeného, především sebe sama — on, nejopovážlivější ze všech interpretů, jenž celého Sókrata sebral z ulice jako lidové téma a popěvek, aby je do nekonečna a do nemožna varioval : totiž do všech svých vlastních masek a mnohostí. Řečeno žertem, a ještě k tomu homérsky : co pak už je platónský Sókrates, ne-li prÑsqe PlŁtwn Ôpiqšn te PlŁtwn mšssh te C…maira.

191
Starý theologický problém "víry" a "vědění" — nebo, zřetelněji, instinktu a rozumu —, tedy otázka, zda při hodnocení věcí zaslouží více autority instinkt než rozumnost, která žádá, aby se hodnotilo a jednalo podle důvodů, podle nějakého "proč" spíše než podle účelnosti a prospěšnosti — je to pořád ještě ten stejný dávný morální problém, který poprvé vystoupil v osobě Sókrata a už dlouho před křesťanstvím rozdělil duchy na dva tábory. Sókrates sám se sice celkovým vkusem svého talentu — talentu suverénního dialektika — postavil nejprve na stranu rozumu ; a po pravdě řečeno, co dělal po celý život jiného, než že se vysmíval nešikovné neschopnosti svých vznešených Athéňanů, kteří jako všichni vznešení lidé byli lidmi instinktu a nikdy nemohli uvést dostatečné důvody pro své jednání ? Avšak nakonec, v tichosti a potají, se vysmál i sám sobě : zjistil u sebe, svým jemnějším svědomím a sebevýslechem, tutéž potíž a neschopnost. Proč bych se ale, povzbuzoval se, měl kvůli tomu odpoutávat od instinktů ! Musí se jim a také rozumu dopomoci k jejich právu — člověk musí poslouchat instinkty, ale přemluvit rozum, aby jim vypomohl dobrými důvody. Toto byla vlastní falešnost onoho velkého tajuplného ironika ; dotlačil své svědomí až tam, že se spokojilo s přelstěním sebe sama : v základu však iracionálno v morálním soudu prohlédl. — Platón, v takových věcech nevinnější a bez plebejské prohnanosti, si s vynaložením veškeré síly — té největší síly, jakou dotud musel filosof vynaložit ! — chtěl dokázat, že rozum a instinkt samy od sebe směřují k jednomu cíli, k dobru, k "bohu" ; a od Platóna jsou všichni theologové a filosofové na téže dráze — to znamená, že ve věcech morálky dosud vítězil instinkt, nebo, jak to nazývají křesťané, "víra", nebo, jak to nazývám já, "stádo". Ovšem měli bychom vyjmout Descarta, otce racionalismu (a tudíž děda revoluce), který autoritu přiznával pouze rozumu : ale rozum je jen nástroj a Descartes byl povrchní.

192
Kdo se probírá historií určité jednotlivé vědy, nachází v jejím vývoji vodítko k pochopení nejstarších a nejobecnějších postupů všeho "vědění a poznávání" : tam i tady jsou nejdříve vyvinuty překotné hypotézy, smyšlenky, dobrá hloupá vůle k "víře", nedostatek nedůvěry a trpělivosti ; naše smysly se učí až pozdě — a nikdy se nenaučí docela — být jemnými, věrnými, opatrnými orgány poznání. Pro naše oko je pohodlnější, když na daný popud znovu vytvoří již častěji vytvořený obraz, než aby podrželo to, co je na dojmu odlišné a nové : to vyžaduje více síly, více "morálnosti". Slyšet něco nového je pro ucho trapné a těžké ; cizí hudbu slyšíme špatně. Při poslechu jiné řeči se mimovolně pokoušíme formovat slyšené hlásky do slov, jež nám znějí důvěrněji a domáčtěji : tak si například Němec vytvořil z kdysi uslyšeného arcubalista slovo Armbrust. Vše nové nalézá i naše smysly nepřátelské a vzdorovité ; a vůbec již při těch "nejjednodušších" projevech smyslovosti panují afekty jako bázeň, láska, nenávist, pasivní afekty lenosti nevyjímaje. — Stejně jako dnes čtenář nečte jednotlivá slova (nebo dokonce slabiky) jedné stránky v úplnosti — spíše si ze dvaceti slov náhodně vybírá asi tak pět a k těmto pěti slovům "uhaduje" pak smysl patrně jim příslušející —, právě tak můžeme stěží vidět strom zcela přesně a v úplnosti, jeho listy, větve, barvu, tvar ; je pro nás o tolik snazší vyfantazírovat si strom přibližný. Dokonce i u těch nejpodivuhodnějších zážitků si počínáme stejně : největší díl zážitku si vybásníme a sotva nás lze přimět, abychom nějaké události nepřihlíželi jako "vynálezci". Tím vším chci říci : jsme od základu, odedávna — uvyklí lhaní. Nebo, abych to vyjádřil ctnostněji a pokrytečtěji, zkrátka příjemněji : člověk je mnohem více umělcem, než sám ví. — Při živém rozhovoru často vidím tvář osoby, s níž mluvím, podle myšlenky, již vyjadřuje, nebo o níž se domnívám, že jsem ji u ní vyvolal, tak zřetelně a s tak přesnými detaily, že tento stupeň zřetelnosti daleko přesahuje sílu mého zraku : jemnost pohybu svalů a výrazu očí jsem si tedy musel přibásnit. Zřejmě se ona osoba tvářila úplně jinak, nebo vůbec nijak.

193
Quidquid luce fuit, tenebris agit : ale i naopak. Co prožijeme ve snu, pokud to ovšem prožíváme častěji, patří posléze k celkovému hospodářství naší duše stejně jako něco prožitého "doopravdy" : jsme tím bohatší nebo chudší, máme o potřebu více nebo méně, až nás nakonec i za jasného bílého dne, a třeba i v nejsvětlejších okamžicích našeho bdělého ducha, tahají na vodítku zvyklosti z našich snů. Dejme tomu, že někdo ve svých snech často létal a nakonec, jakmile sní, uvědomuje si sílu a um létání jako svou přednost i jako své nejvlastnější záviděníhodné štěstí : takový člověk, který se domnívá, že dokáže provést každý oblouk a úhel sebenepatrnějším impulsem, který zná pocit jakési božské lehkovážnosti, "směřování vzhůru" bez napětí a nátlaku, "směřování dolů" bez blahosklonnosti a ponižování — bez tíže ! —, jak by člověk takových snových zkušeností a zvyklostí neměl nakonec i v bdělosti svého dne chápat slovo "štěstí" v jiném zabarvení a jiném určení ! jak by neměl po štěstí jinak — prahnout ? "Vzlet", jak tomu říkají básníci, mu musí, vedle onoho "létání", připadat příliš přízemní, svalovitý, násilný, už příliš "těžký".

194
Odlišnost lidí se neprojevuje jen v odlišnosti jejich hodnotových desek, tedy v tom, že považují za žádoucí různé statky a nejsou zajedno ani v tom, co hodnotit výše a co níže, tedy v hierarchii společně uznávaných statků : ještě více se ukazuje v tom, co jim platí jako skutečné vlastnění nějakého statku. Pokud jde například o ženu, stačí skromnějšímu, už když disponuje tělem a pohlavním požitkem, jako dostačující a uspokojivý znak vlastnění ; jiný, s podezíravější a náročnější touhou po majetnictví, rozpoznává "otazník", pouhou zdánlivost takového vlastnění, a chce rafinovanější zkoušky, především chce vědět nejen to, zda se mu žena dává, nýbrž zda pro něho rovněž nechává, co má nebo by ráda měla — teprve takto mu připadá, že ji "má v moci". Třetí však ani tady ještě není u konce své nedůvěry a svého chtění mít, a ptá se, zda žena, jestliže vše nechává pro něho, nečiní tak snad jen pro nějaký jeho fantom : chce být nejprve důkladně, ba propastně dobře poznán, aby vůbec mohl být milován, odvažuje se toho, být uhodnut. Teprve tehdy cítí, že má milovanou plně ve svém vlastnictví, když už ona o něm nemá klamné představy, když ho miluje pro jeho

ďábelství a skrytou nenasytnost právě tolik jako pro jeho dobrotu, důkladnost a duchovnost. Jeden by chtěl vlastnit národ : a všechna vyšší umění takového Cagliostra a Catiliny jsou mu k tomu účelu dobrá. Druhý, s vytříbenější touhou po majetku, si říká : "Tam, kde chce člověk vlastnit, nesmí klamat," je popuzený a netrpělivý při představě, že srdci národa poroučí jeho maska : "Musím se tedy dát poznat a nejprve poznat sám sebe !" Mezi nápomocnými a dobročinnými lidmi člověk takřka pravidelně nalézá onu neomalenou zchytralost, která si toho, jemuž má být pomoženo, teprve přizpůsobuje : jako kdyby si například pomoc "zasluhoval", právě po jejich pomoci toužil a za veškerou pomoc se měl projevovat hlubokým vděkem, oddaností, poddanstvím — na základě těchto výmyslů disponují tím, kdo potřebuje pomoci, jako vlastnictvím, jako se ostatně vůbec stali dobročinnými a nápomocnými lidmi z touhy vlastnit. Jsou žárliví, když jim člověk při pomáhání zkříží cestu nebo je předběhne. Rodiče dělají bezděky z dítěte cosi sobě podobného — nazývají to "výchovou" ; žádná matka nepochybuje v hloubi srdce o tom, že si v dítěti porodila vlastnictví, žádný otec si neupírá právo podřizovat dítě svým pojmům a hodnocením. Ano, kdysi se otcům zdálo správné disponovat životem a smrtí novorozence (jako u starých Germánů) podle vlastního uznání. A jako otec, tak i dnes ještě vidí učitel, stav, kněz, kníže v každém novém člověku nepochybnou příležitost k novému vlastnictví. Z toho tedy plyne…

195
Židé — národ "zrozený k otroctví", jak říká Tacitus a celý antický svět, "národ mezi jinými vyvolený", jak říkají a věří oni sami — Židé dokázali onen zázračný kousek obrácení hodnot, díky němuž nabyl život na zemi na několik tisíciletí nové a nebezpečné přitažlivosti : jejich proroci ztavili slova "bohatý", "bezbožný", "zlý", "násilný", "smyslný" v jedno a slovu "svět" dali poprvé charakter nadávky. V tomto obrácení hodnot (k němuž patří, že "chudý" se používá synonymně k "svatý" a "přítel") spočívá význam židovského národa : jím počíná vzpoura otroků v morálce.

196
Je třeba objevit bezpočet temných těles vedle Slunce — takových, která nikdy neuvidíme. To je, mezi námi, podobenství ; a morální psycholog čte celé hvězdné písmo jen jako řeč podobenství a znaků, jíž se dá mnohé zamlčet.

197
Dravce a dravého člověka (například Cesara Borgiu) vůbec nechápeme a nechápeme ani "přírodu", dokud v základu těchto nejzdravějších ze všech tropických netvorů a rostlin stále ještě hledáme jakousi "chorobnost" nebo dokonce nějaké jim vrozené "peklo", jak dosud činili téměř všichni moralisté. Zdá se, že moralisté nenávidí prales a tropy ? A že "tropický člověk" musí být za každou cenu diskreditován, ať už jako choroba a degenerace člověka, ať už jako vlastní peklo a sebemučení ? Proč ale ? Ve prospěch "mírných pásem" ? Ve prospěch mírných lidí ? Lidí "morálních" ? Průměrných ? — Tolik ke kapitole "Morálka jako ustrašenost".

198
Všechny tyto morálky, které se obracejí k jednotlivé osobě, za účelem jejího "štěstí", jak se říká — co je to jiného než návrhy, jak se chovat v poměru ke stupni nebezpečnosti, v níž jednotlivá osoba žije sama se sebou ; recepty proti jejím vášním, jejím dobrým a zlým sklonům, pokud mají vůli k moci a chtějí být pány ; malé a velké chytrůstky a triky, se zatuchlým pachem starých domácích přípravků a babskou moudrostí ; ve své formě všechny barokní a nerozumné — protože se obracejí ke "všem", protože generalizují, kde se generalizovat nesmí —, všechny hovoří bezpodmínečně, sebe samy chápou bezpodmínečně, kořeněné jsou všechny nikoli jedním zrnkem soli, spíše jsou snesitelné a občas dokonce svůdné, teprve když se naučí překořeněným a nebezpečným vůním, především voní-li "po onom světě". To vše je, posuzováno intelektuálně, pramálo hodnotné a zdaleka nikoli "vědou", natož pak "moudrostí", nýbrž, řečeno znovu a třikrát, chytráctvím, chytráctvím, chytráctvím, smíšeným s hloupostí, hloupostí, hloupostí — ať už je to lhostejnost a sošný chlad, jejž stoikové radili a ordinovali proti žhnoucímu bláznění afektů ; nebo též ono Spinozovo zanechání smíchu a pláče, jeho tak naivně propagované zničení afektů jejich analýzou a vivisekcí ; nebo ono snížení afektů na neškodný průměr, při němž ještě smějí být ukojeny, morální aristotelismus ; dokonce i morálka jako požitek afektů úmyslně zředěných a zduchovělých symbolikou umění, jako například v hudbě nebo lásce k bohu nebo k člověku kvůli bohu — neboť v náboženství mají vášně opět právo na existenci, za předpokladu, že… ; konečně dokonce ono vstřícné a odvážné oddání se afektům, jak mu učili Háfiz a Goethe, ono smělé puštění otěží, ona duchovně-tělesná licentia morum ve výjimečném případě starých moudrých sýčků a pijáků, u nichž "už nehrozí nebezpečí". I toto ke kapitole "Morálka jako ustrašenost".

199
Jestliže po celou dobu existence lidstva existovala i lidská stáda (rodové svazy, obce, kmeny, národy, státy, církve) a vždy bylo velmi mnoho poslouchajících v poměru k malému počtu poroučejících — tedy vzhledem k tomu, že mezi lidmi byla dosud nejlépe a nejdéle cvičena a pěstována poslušnost, můžeme právem předpokládat, že v průměru vzato je dnes každému jedinci vrozena potřeba poslouchat, která v podobě jakéhosi formálního svědomí nařizuje : "to a to máš bezpodmínečně udělat, toho a toho bezpodmínečně zanechat", zkrátka "máš". Tato potřeba se chce ukojit a naplnit svou formu obsahem ; sahá přitom, podle svých sil, své netrpělivosti a svého napětí, nepříliš vybíravě, jako hrubá žádost, po tom, co se jí nabízí, a akceptuje, co jí nějací poroučející — rodiče, učitelé, zákony, stavovské předsudky, veřejná mínění — hučí do ucha. Podivná omezenost lidského vývoje, jeho váhavost, vleklost, časté zvraty a obraty — to vše souvisí s tím, že stádní instinkt poslušnosti je děděn nejlépe a na úkor umění poroučet. Představíme-li si, jak tento instinkt dosahuje poslední krajnosti, pak nakonec poroučející a nezávislí zcela chybějí ;

anebo trpí v nitru špatným svědomím a mají potřebu nejprve oklamat sami sebe, aby mohli poroučet : jako by i oni jen poslouchali. Tento stav dnes v Evropě skutečně nastal : nazývám ho morálním pokrytectvím poroučejících. Neumějí se před svým špatným svědomím chránit jinak než tím, že se chovají jako vykonavatelé starších nebo vyšších rozkazů (předků, ústavy, práva, zákonů, či dokonce boha), nebo si sami vypůjčují stádní maximy ze stádního myšlení, například jakožto "první služebníci svého lidu" nebo "nástroje obecného blaha". Na druhé straně se dnes stádní člověk v Evropě tváří, jako by byl jedině povoleným lidským druhem, a velebí jako nejvlastnější lidské ctnosti své vlastnosti, díky nimž je krotký, snesitelný a prospěšný stádu,: tedy smysl pro pospolitost, dobromyslnost, ohledy, píli, uměřenost, skromnost, shovívavost, soucit. Avšak pro případy, kdy se domnívá, že se bez vůdců a vůdčích beranů nemůže obejít, činí dnes jeden pokus za druhým, aby součtem chytrých stádních lidí velitele nahradil : tohoto původu jsou například všechny reprezentativní konstituce. Jakým dobrodiním, jakou záchranou před tlakem už už nesnesitelným je navzdory tomu všemu pro tyto stádní Evropany příchod bezpodmínečně poroučejícího, to naposled velkolepě dosvědčil ohlas, jejž měl příchod Napoleonův : historie Napoleonova ohlasu je takřka historií vyššího štěstí, k němuž se celé toto století vzepjalo ve svých nejhodnotnějších lidech a okamžicích.

200
Člověk období rozkladu, které mísí rasy, má v těle dědictví rozmanitého původu, to jest protikladné a často dokonce nejen protikladné pudy a hodnotová měřítka, jež spolu zápasí a zřídkakdy si dopřejí klidu ; takový člověk pozdních kultur a lomených světel bude v průměru člověkem slabším : jeho nejzákladnější tužba směřuje k tomu, aby válka, kterou sám jest, už jednou skončila ; štěstí, v souladu s uklidňujícím (například epikurejským nebo křesťanským) způsobem léčby a myšlení, se mu jeví především jako štěstí odpočinku, nerušenosti, sytosti, konečné jednoty, jako "sabat sabatů", jak bychom řekli se svatým rétorem Augustinem, jenž byl sám takovým člověkem. — Pokud však na takovou povahu působí protiklad a válka ještě jako půvab a podnět života navíc a pokud na druhé straně zároveň s mocnými a nesmiřitelnými pudy zdědila a vypěstovala si také vlastní mistrovství a rafinovanost ve vedení války se sebou, tedy sebeovládání, sebe-přelstívání : pak vznikají oni kouzelní lidé, nepochopitelní a nevymyslitelní, lidé-hádanky, předurčení k vítězství a svůdcovství, jejichž nejkrásnějším výrazem jsou Alkibiadés a César (k nimž bych rád přiřadil i prvního Evropana podle mého vkusu, jímž je Hohenštauf Fridrich II.), mezi umělci snad Leonardo da Vinci. Objevují se přesně v týchž dobách, kdy onen slabší typus, se svou žádostí po klidu, vystupuje do popředí : oba typy patří k sobě a vznikají z týchž příčin.

201
Pokud je prospěšnost, jež vládne v morálních hodnotových soudech, jen prospěšností stádní, pokud je pohled zaměřen jedině na udržení obce a nemorálnost je hledána právě a výlučně v tom, co se zdá příslušníkům obce nebezpečné — potud ještě nemůže existovat žádná "morálka lásky k bližnímu". Dejme tomu, že i zde se už do jisté míry uplatňují ohled, soucit, slušnost, mírnost, oplácení pomoci, dejme tomu, že se i v tomto stavu společnosti projevují všechny pudy, jež budou později označeny čestným jménem "ctnosti" a nakonec téměř splynou s pojmem "moralita" : přesto v onom čase ještě vůbec nepatří do říše morálních hodnocení — jsou ještě mimomorální. Soucitné jednání například není v nejlepších římských dobách nazýváno ani dobrým, ani zlým, ani morálním, ani nemorálním ; a je-li přece chváleno, snáší se velmi dobře s touto chválou jakési bezděčné pohrdání, jakmile je totiž postaveno vedle jednání, jež slouží podpoře celku zvaného res publica. Nakonec je "láska k bližnímu" vždy čímsi vedlejším, zčásti konvenčním a svévolně-zdánlivým ve srovnání se strachem z bližního. Jakmile je struktura společnosti ve svém celku ustavena a jeví se jako zajištěná vůči vnějším nebezpečím, je to právě tento strach z bližního, jenž otvírá nové perspektivy morálního hodnocení. Jisté silné a nebezpečné pudy jako podnikavost, smělost, pomstychtivost, prohnanost, chamtivost, panovačnost, které byly dosud v obecně prospěšném smyslu nejen ctěny — pod jinými jmény, rozumí se, než těmi právě zvolenými —, nýbrž musely být přímo vštěpovány a pěstovány (protože jich bylo v případě ohrožení celku pokaždé zapotřebí proti nepřátelům celku), jsou od nynějška vnímány jako dvakrát nebezpečné — neboť pro ně nyní chybějí odvodní kanály — a postupně jsou pranýřovány jako nemorální a vydány pomluvám. Teď se dostává morální úcty protikladným pudům a sklonům ; stádní instinkt vyvozuje, krok za krokem, své důsledky. Jak velké nebo jak malé nebezpečí pro obec či pro rovnost spočívá v nějakém mínění, v nějakém stavu a afektu, v nějaké vůli, v nějakém nadání, to tvoří nyní morální perspektivu : i zde je opět bázeň matkou morálky. Jakmile nejvyšší a nejsilnější pudy vášnivě vyrazí na povrch a pohánějí jednotlivce daleko nad průměr a rovinu stádního vědomí ven a výš, ničí sebevědomí obce, o ně se láme její víra v sebe, jakoby její páteř : a proto budou právě tyto pudy nejvíce pranýřovány a zatracovány. Již vysoká nezávislá duchovnost, vůle k osamělému postavení, velký rozum jsou vnímány jako nebezpečí ; vše, co pozvedá jednotlivce nad stádo a bližnímu působí strach, se od nynějška nazývá zlým ; morální pověsti a úcty se dostává slušnému, skromnému, přizpůsobivému, ztotožňujícímu smýšlení, uměřenosti tužeb. Konečně za velmi mírumilovných podmínek stále více chybí příležitost a nutkání vzdělávat svůj cit k přísnosti a tvrdosti ; a každá přísnost, dokonce i ve spravedlnosti, počíná teď rušit svědomí ; vysoká a příkrá vznešenost a sobě-zodpovědnost málem uráží a vzbuzuje nedůvěru, úctu získává "beránek", ještě více "ovce". V historii společnosti existuje bod chorobné křehkosti a přecitlivělosti, kde se společnost ujímá dokonce i svého škůdce, zločince, a to ve vší vážnosti a počestnosti. Trestat : to se jí zdá v čemsi neslušné — jisté je, že představa "trestu" a "povinnosti trestat" ji bolí, nahání jí strach. "Nestačilo by zbavit ho nebezpečnosti ? Proč ještě trestat ? Trestání samo je hrozné !" — Touto otázkou vyvozuje stádní morálka, morálka ustrašenosti, svůj poslední důsledek. Dejme tomu, že by se dalo nebezpečí, důvod k bázni, odstranit, pak by byla odstraněna i tato morálka : nebyla by už nutná, nepovažovala by už samu sebe za nutnou ! — Kdo zkoumá svědomí dnešního Evropana, vytáhne nejspíš z tisíce morálních záhybů a skrýší pokaždé týž imperativ, imperativ stádní ustrašenosti : "Chceme, aby někdy v budoucnu už

člověk nemusel mít vůbec strach !" Někdy v budoucnu — vůle a cesta tam se dnes všude v Evropě nazývají "pokrokem".

202
Řekněme hned ještě jednou, co jsme řekli již stokrát : neboť sluch není dnes takovým pravdám — našim pravdám — příznivě nakloněn. Moc dobře víme, jak urážlivě zní, když někdo člověka řadí bez obalu a bez podobenství ke zvířatům ; budou nám však přímo klást za vinu, že právě ve vztahu k lidem "moderních idejí" používáme bez ustání výrazů "stádo", "stádní instinkty" a podobně. Co naplat ! Nemůžeme jinak : neboť právě v tom tkví náš nový náhled. Zjistili jsme, že ve všech hlavních morálních soudech dospěla Evropa k jednomyslnosti, počítaje v to ještě i země, kde vládne evropský vliv : v Evropě se zjevně ví to, o čem se Sókratés domníval, že neví, a čemu onen starý slavný had kdysi přislíbil učit — dnes se "ví", co je dobro a co zlo. Pak musí ovšem znít tvrdě a špatně doléhat k sluchu, když stále znovu trváme na jednom : co se tu domnívá, že ví, co tu svou chválou a hanou velebí samo sebe, je instinkt stádního zvířete jménem člověk : jako takový se tento instinkt prosadil, dosáhl převahy, nadvlády nad jinými instinkty a dosahuje jí stále víc, v souvislosti s tím, jak se rozmáhá sbližování a připodobňování, jehož symptomem je. Morálka je dnes v Evropě morálkou stádního zvířete : tedy, jak my věcem rozumíme, pouze jedním druhem lidské morálky, vedle něhož, před nímž, po němž jsou nebo by měly být možné mnohé jiné, především vyšší morálky. Avšak proti takové "možnosti", proti takovému "měly by" se tato morálka brání ze všech sil ; prohlašuje tvrdošíjně a nesmiřitelně : "Já jsem morálka sama, a nic jiného morálkou není !" — ba s pomocí náboženství, jež nadbíhalo a lichotilo nejsublimnějším tužbám stádního zvířete, jsme dospěli až tam, že dokonce i v politických a společenských institucích nacházíme stále viditelnější výraz této morálky : demokratické hnutí přejímá dědictví hnutí křesťanského. Že se však těm méně trpělivým, chorobným a na uvedeném instinktu závislým zdá jeho tempo ještě příliš pomalé a ospalé, to dosvědčuje stále divočejší vytí, stále výhrůžněji vyceněné tlamy anarchistických psů, kteří se teď potulují uličkami evropské kultury : jakoby v protikladu k mírumilovně pracovitým demokratům a revolučním ideologům, ještě více k přihlouplým pseudofilosofům a horlitelům pro bratrství, kteří si říkají socialisté a chtějí "svobodnou společnost", ve skutečnosti však zcela s nimi všemi zajedno v základním a instinktivním nepřátelství vůči každé jiné formě společnosti, než je forma autonomního stáda (dokonce až k odmítání pojmů "pán" a "pacholek" — ni dieu ni maître, tak zní jedna socialistická ˇoskule) ; zajedno v urputném odporu vůči každému zvláštnímu nároku, každému zvláštnímu právu a každé výsadě (to znamená vposled vůči každému právu : neboť jsou-li si všichni rovni, nepotřebuje už nikdo "práv") ; zajedno v nedůvěře vůči trestající spravedlnosti (jako by byla znásilněním slabšího, bezprávím na nutném vyústění celé dřívější společnosti) ; ale právě tak zajedno v náboženství spolutrpění, v soucitu, kdekoli se jen vyskytne cit, žití, utrpení (až dolů, ke zvířeti, až nahoru, k "bohu" : výstřelek "soucitu s bohem" patří do demokratického věku) ; zajedno všichni vespolek v křiku a netrpělivosti soucítění, ve smrtelné nenávisti vůči utrpení vůbec, v takřka zženštilé neschopnosti dokázat při něm setrvat jako divák, nechat trpět ; zajedno v nedobrovolném ztemnění a zchoulostivění, pod jehož vládou hrozí zřejmě Evropě nový buddhismus ; zajedno ve víře v morálku společného soucítění, jako by byla morálkou o sobě, jakožto vrchol, dosažený vrchol člověka, jediná naděje pro budoucnost, útěšný prostředek současníků, veliké vykoupení veškerých dřívějších vin : zajedno všichni vespolek ve víře ve společnost jako vykupitelku, ve stádo tedy, v "sebe"…

203
My, kteří jsme jiné víry — my, kteří demokratické hnutí považujeme nejen za upadlou formu politické organizace, nýbrž za upadlou, totiž umenšující formu člověka, za zprůměrnění a snížení jeho hodnoty : kam se musíme zaměřit my se svými nadějemi ? — K novým filosofům, jiné volby není ; k duchům sdostatek silným a původním, aby podnítili protikladná hodnocení a přehodnotili, obrátili "věčné hodnoty" ; k lidem vyslaným napřed, k lidem budoucnosti, kteří v přítomnosti zavážou uzel nutnosti, jenž nasměruje vůli několika tisíciletí do nových drah. Učit člověka jeho vlastní budoucnosti jako vůli člověka, jako budoucnosti závislé na vůli člověka, a připravovat velké odvážné činy a globální pokusy výchovy a pěstění, aby se tak učinil konec onomu otřesnému panství nesmyslu a náhody, které se dosud nazývalo "historií" — nesmysl "nejvyššího počtu" je jen jeho poslední formou — : k tomu bude někdy v budoucnu zapotřebí nového druhu filosofů a poroučejících, vedle jejichž obrazu se budou všichni skrytí, strašliví i příznivi duchové, kteří kdy na zemi byli, vyjímat bledě a zakrsle. Obraz takových vůdců je tím, co tane před naším zrakem : — smím to vyslovit nahlas, vy svobodní duchové ? Okolnosti, jež by musely být pro jejich vznik zčásti vytvořeny, zčásti využity ; pravděpodobné cesty a zkoušky, na nichž by duše vyrostla do té výše a moci, že by k takovým úkolům cítila — nutkání ; přehodnocení hodnot, pod jejichž novým tlakem a kladivem by se zocelilo svědomí, srdce proměnilo v kov, aby uneslo tíhu takové zodpovědnosti ; na druhé straně nutnost takových vůdců, hrozné nebezpečí, že by mohli nepřijít nebo se nevydařit a zvrhnout — to jsou naše vlastní starosti a temnoty, víte to, vy svobodní duchové ? To jsou těžké, vzdálené myšlenky a bouře, jež táhnou nebem našeho života. Je málo tak citelných bolestí jako jednou spatřit, uhodnout, procítit, jak mimořádný člověk sešel ze své dráhy a zvrhl se : kdo však má vzácné oko pro celkové nebezpečí, že sám "člověk" se zvrhne, kdo, jako my, poznal tu nesmírnou nahodilost, která dosud hrála svou hru s budoucností člověka — hru, v níž nepůsobila žádná ruka, a dokonce ani ne "prst boží" ! —, kdo uhodne fatálnost, jež leží skryta v blbé bezelstnosti a důvěřivosti "moderních idejí", a ještě více v celé křesťansko-evropské morálce : ten trpí úzkostí, s níž se žádná jiná nedá srovnat — vždyť jedním pohledem přehlédne, co vše by se ještě dalo, za příznivého nahromadění a vystupňování sil a úkolů, z člověka vypěstovat, ví vším vědomím svého svědomí, jak nevyčerpán je ještě člověk pro největší možnosti a jak často už stál typus člověk před tajemnými rozhodnutími a novými cestami : — ví ještě lépe, ze své nejbolestnější vzpomínky, o jak ubohé věci se doposud obvykle slibný růst něčeho vzácného rozbil, zarazil, poklesl do ubohosti. Celkový úpadek člověka, až k tomu, co se dnes socialistickým nemehlům a mělkým

hlavám jeví jako jejich "člověk budoucnosti" — jako jejich ideál ! — , toto upadnutí a zmenšení člověka na dokonalé stádní zvíře (nebo, jak říkají oni, na člověka "svobodné společnosti"), toto zezvířečtění člověka v trpasličího tvora rovných práv a nároků je možné, o tom není pochyb ! Kdo tuto možnost jednou domyslel do konce, zná o ošklivost víc než ostatní lidé — a možná i o nový úkol !…

## Hlava šestá :
## MY UČENCI

204
S rizikem, že moralizování se i zde projeví jako to, čím vždy bylo — totiž jako zmužilé montrer ses plaies, podle Balzaca —, chtěl bych se odvážit čelit nepatřičnému a škodlivému posunu v hierarchii, ke kterému se dnes nepozorovaně a jakoby s nejlepším svědomím schyluje ve vztahu mezi vědou a filosofií. Mám za to, že člověk musí mít právo na základě své zkušenosti — zkušenost, jak se mi zdá, znamená vždy špatnou zkušenost ? — se k takové vyšší otázce hierarchie vyjádřit : aby nemluvil jako slepci o barvě nebo jako ženy a umělci proti vědě ("ach, ta strašná věda !" úpí jejich instinkt a stud, "ona vždycky něco odkryje !"). Vyhlášení nezávislosti vědeckého člověka, jeho emancipace od filosofie je jedním ze subtilnějších důsledků demokratického řádu a neřádu : sebeopěvání a sebevelebení učence zažívá dnes všude plný rozkvět a vrchol jara — čímž nechci tvrdit, že by v tomto případě sebechvála voněla příjemně. "Pryč od všech pánů !" — tak tomu i zde chce instinkt luzy ; a jakmile se věda nanejvýš zdařile ubránila theologii, jejíž "služkou" byla příliš dlouho, chystá se nyní s naprostou smělostí a nerozumností diktovat zákony filosofii a hrát tentokrát sama "pána" — ba co dím ! filosofa. Má paměť — paměť vědeckého člověka, s dovolením ! — je přeplněna nadutými naivnostmi, jež jsem z úst mladých přírodovědců a starých lékařů vyslechl o filosofii a filosofech (nemluvě o nejvzdělanějších a nejnamyšlenějších ze všech učenců, o filolozích a pedagozích, kteří jsou takoví z povolání). Jednou to byl specialista a budižkničemu, který se instinktivně brání jakýmkoli syntetickým úkolům a schopnostem ; jindy zas pilný pracovník, k němuž dolehl závan otia a vznešené rozmanitosti v duševním bohatství filosofově, takže se cítí poškozen a zmenšen. Jindy zase ona barvoslepost člověka prospěchu, který ve filosofii nevidí nic než řadu vyvrácených systémů a marnotratné výdaje, jež nejsou nikomu "ku prospěchu". Někdy se zase rozmohl strach ze zakuklené mystiky a úprav mezí poznání ; jindy pohrdání jednotlivými filosofy, jež se bezděky zobecnilo v pohrdání filosofií. Nejčastěji jsem nakonec za nadutým opovrhováním filosofií nalezl u mladých učenců špatný vliv filosofa samého, jemuž sice v celku upřeli poslušnost, aniž se ovšem vymanili ze zajetí jeho odsuzujících soudů o jiných filosofech : výsledkem pak bylo obecné rozladění veškerou filosofií. (Takto se mi jeví například Schopenhauerův vliv na nejnovější Německo : svou neinteligentní záští k Hegelovi dokázal vyrvat celou poslední generaci Němců ze souvislosti s německou kulturou, kterážto kultura, pokud vše dobře uvážíme, byla vrcholem a divinatorickou citlivostí historického smyslu : avšak Schopenhauer sám byl právě v tomto bodě až geniálně chudý, necitlivý, neněmecký.) Viděno v celku, bylo to asi především ono lidské, příliš lidské, zkrátka chudoba novějších filosofů samých, co nejvíce otřáslo úctou k filosofii a otevřelo brány nízkému instinktu luzy. Přiznejme si přece, do jaké míry našemu modernímu světu schází charakter oněch Hérakleitů, Platónů, Empedoklů či jak se všichni tito královští a nádherní poustevníci ducha jmenovali ; a jak oprávněně dnes zdatný člověk vědy tváří v tvář takovým představitelům filosofie, jaké móda vynesla nahoru snad pro jejich nafouknutou prázdnotu — v Německu zmiňme například oba berlínské lvy, anarchistu Eugena Dühringa a amalgamistu Eduarda von Hartmann —, také smí cítit, že má lepší charakter a původ. Je to zvláště pohled na ony filosofy míchanic, kteří si říkají "filosofové skutečnosti" nebo "pozitivisté", jenž může zasít do duše mladého, ctižádostivého učence nebezpečnou nedůvěru : vždyť sami jsou to v nejlepším případě učenci a odborníci, je to přímo hmatatelné ! — vždyť vesměs jsou to lidé přemožení a přivedení zpět do područí vědy, lidé, kteří po sobě kdysi chtěli víc, aniž na toto "víc" s celou jeho zodpovědností měli právo, a kteří teď, počestně, zlobně, pomstychtivě reprezentují slovem a činem nevíru ve vůdčí úlohu a podstatu filosofie. Koneckonců : jak by tomu vůbec mohlo být jinak ! Věda dnes vzkvétá a dobré svědomí se jí zračí ve tváři, zatímco to, kam celá novější filosofie pozvolna klesla, tento zbytek filosofie dneška vzbuzuje jen nedůvěru a rozmrzelost, ne-li výsměch a soucit. Filosofie redukovaná na "teorii poznání", vskutku nic více než nesmělá epochistika a nauka zdrženlivosti : filosofie, která vůbec nepřekročí práh a trapně si odpírá právo ke vstupu — to je filosofie v posledním tažení, konec, agonie, cosi, co vyvolává soucit. Jak by taková filosofie mohla — panovat !

205
Nebezpečí hrozící vývoji filosofa je dnes vpravdě tolikeré, že lze pochybovat, zda tento plod může vůbec ještě dozrát. Rozloha a stavba věže věd vzrostla do nesmírných rozměrů a spolu s tím i pravděpodobnost, že filosof už během učení zemdlí nebo se někde zachytí a nechá "specializovat" : takže nedosáhne ani své vlastní výše, totiž přehledu, rozhledu, pohledu dolů. Anebo tam dospěje příliš pozdě, když už je jeho nejlepší doba a síla ta tam ; nebo poškozen, zhrublý, znetvořený, takže jeho pohled, jeho celkové hodnocení už mnoho neznamená. Právě citlivost jeho intelektuálního

svědomí ho možná cestou přiměje k váhání a zdržení ; nechce se stát diletantem, stonožkou a stotykadlem, ví až příliš dobře, že ten, kdo sám před sebou ztratí úctu, ani jako poznávající už neporoučí, už nevede : leda by se chtěl stát velkým hercem, filosofickým Cagliostrem a krysařem duchů, zkrátka svůdcem. To je nakonec otázka vkusu : kdyby to ovšem nebyla otázka svědomí. K tomu přistupuje, abychom obtížnost bytí filosofem ještě zdvojnásobili, že od sebe vyžaduje soud, Ano či Ne, nikoli nad vědami, nýbrž nad životem a hodnotou života, že se nerad učí věřit tomu, že má právo nebo dokonce povinnost takového soudu, a musí si z nejobsáhlejších — možná nejrušivějších, nejničivějších — zážitků a často váhavě, pochybovačně, s pomlkami hledat k onomu právu a oné víře svou cestu. Věru, dav filosofa dlouho zneuznával a zaměňoval, ať už s vědeckým člověkem a ideálním učencem, či s nábožně povzneseným, smyslovosti se zbavujícím, "odsvětštěným" blouznivcem a bloudem božím ; a pokud dnes dokonce slyšíme někoho chválit za to, že žije "moudře" nebo "jako filosof", pak to neznamená takřka nic víc než "chytře a stranou". Moudrost : ta se luze jeví jako druh úniku, jako prostředek a trik, jak dobře vyklouznout ze zlé hry ; ale pravý filosof — jak se to jeví nám, přátelé ? — žije "nefilosoficky" a "nemoudře", především ne chytře, a cítí tíhu a povinnost stovky pokusů a pokušení života : riskuje sebe neustále, on tuhle zlou hru hraje…

206

V poměru ke géniovi, to jest k bytosti, jež buďto plodí nebo rodí, obě slova míněna v jejich nejširším rozsahu, má v sobě učenec, průměrný člověk vědy, vždy cosi ze staré panny : neboť stejně jako ona neovládá dva nejcennější lidské výkony. Ovšemže jedněm i druhým, učencům i starým pannám, přiznáváme jakoby na odškodněnou ctihodnost — ctihodnost se v těchto případech podtrhuje — a pociťujeme pro vynucenou povahu tohoto ústupku vždy tutéž pachuť rozmrzelosti. Podívejme se blíže : co je to vědecký člověk ? Především druh člověka nevznešeného, s ctnostmi nevznešeného, to jest nevládnoucího, neautoritativního a také nesoběstačného druhu člověka : je pracovitý, umí se trpělivě zařadit, má vyrovnané schopnosti a potřeby, instinkt pro sobě podobné a pro to, co jemu podobní potřebují, například onu píď nezávislosti a zelené pastviny, bez nichž není klidu pro práci, onen nárok na čest a uznání (jež nejprve a především předpokládá poznání, poznatelnost), onen slunečný svit dobrého jména, ono ustavičné stvrzování vlastní hodnoty a prospěšnosti, jímž musí být stále znovu překonávána niterná nedůvěra na samém dně srdce všech závislých lidí a stádních zvířat. Učenec má, jak se dá čekat, i neduhy a nezpůsoby nevznešeného druhu : překypuje malichernou závistí a má rysí zrak pro nízkosti takových povah, jejichž výše nemůže dosáhnout. Je důvěřivý, avšak jen jako někdo, kdo se dokáže uvolnit, ale neumí překypovat ; a právě před člověkem bohatě překypujícím stojí o to chladněji a uzavřeněji — jeho oko je pak jako hladké nepřístupné jezero, v němž se nepohne nadšení, nezatrne soucit. To nejhorší a nejnebezpečnější, čeho je učenec schopen, pochází z instinktu průměrnosti jeho druhu : z onoho jesuitismu průměrnosti, který instinktivně pracuje na zničení neobvyklého člověka a zkouší zlomit nebo — ještě raději ! — povolit každý napjatý luk. Povolit totiž, s ohledy, útěšnou rukou přirozeně — s vtíravým soucitem povolit : to je vlastní umění jesuitismu, který se vždy uměl prezentovat jako náboženství soucitu. —

207

Ať už vycházíme objektivnímu duchu vstříc sebevědčněji — a kdo by nebyl někdy vším tím subjektivnem a jeho proklatou ipsissimositou k smrti přesycen ! —, nakonec se ale musíme učit být i vůči svému vděku ostražití a zarazit přehánění, s nímž se nejnověji oslavuje odsubjektivnění a odosobnění ducha takřka jako cíl o sobě, jako vykoupení a prohlédnutí : nejčastěji se tak děje zejména ve škole pesimistů, jež má ovšem dobré důvody, aby "neinteresovanému poznání" prokazovala ty nejvyšší pocty. Objektivní člověk, který už nekleje a nenadává, podoben pesimistovi, ideální učenec, který po tisícerých úplných a polovičních nezdarech přece jednou plně rozkvete, je zajisté jedním z nejdrahocennějších nástrojů vůbec : avšak patří do rukou někoho mocnějšího. Je pouhým nástrojem, řekněme : je zrcadlem — není "samoúčelem". Objektivní člověk je věru zrcadlem : uvyklý podrobovat se všemu, co chce být poznáno, bez jiných rozkoší, než jaké poskytuje poznání, "zrcadlení" — čeká, až něco přijde, a opatrně se pak tím směrem šíří, aby se ani lehounké stopy a závany přízračných bytostí na jeho povrchu a pokožce neztratily. Co na něm ještě zbylo z "osoby", zdá se mu nahodilé, často svévolné, ještě častěji rušivé : natolik se stal sám sobě průchodištěm a odleskem cizích podob a událostí. Sám na "sebe" se rozpomíná s námahou, nezřídka chybně ; snadno se zaměňuje, plete se, pokud jde o jeho vlastní potřeby, a je právě zde nevybíravý a nedbalý. Možná jej trápí zdraví nebo malichernost a zatuchlost ženy a přátel, nebo nedostatek společníků a společnosti — ba donutí se o svém trápení i přemýšlet : marně ! Myšlenka se mu ihned zatoulá jinam, k obecnějšímu případu ; jak by si pomohl, ví nazítří právě tak málo, jako věděl včera. Ztratil vážnost pro sebe sama, i čas : je radostný, nikoli proto, že by mu scházela nouze, nýbrž že mu schází cit a pochopení pro jeho nouzi. Obvyklá vstřícnost vůči každé věci a každému zážitku, slunné a bezstarostné pohostinství, s nímž přijímá vše, nač narazí, jeho způsob bezohledné vlídnosti, nebezpečné bezstarostnosti v zacházení s Ano a Ne : ach, existuje dost případů, kdy za tyto své ctnosti musí pykat ! — a jako člověk vůbec se až příliš snadno mění v caput mortuum těchto ctností. Chce-li po něm kdo lásku a nenávist — mám na mysli lásku a nenávist, jak jim rozumějí bůh, žena a zvíře —, učiní, co bude moci, a dá, co bude v jeho moci. Ale nedivme se, když toho nebude mnoho — když se právě zde projeví jako neryzí, neodolný, pochybný a nahlodaný. Jeho láska je chtěná, jeho nenávist umělá a spíše un tour de force, malá ješitnost a nadsázka. On sám je ryzí právě jen potud, pokud smí být objektivní : pouze ve svém radostném totalismu je ještě "přírodou" a "přirozený". Jeho zrcadlící a věčně se vyhlazující duše už neumí přitakat ani popírat ; neporoučí ; a také neničí. "Je ne méprise presque rien" — říká s Leibnizem : nepřeslechněme a nepodceňme ono "presque" ! Není také příkladným člověkem ; nikomu není vzorem, ani nikoho nenásleduje ; vůbec se staví příliš daleko, než aby měl důvod rozhodovat se mezi dobrem a zlem. Jestliže ho tak dlouho zaměňovali s filosofem, s césarským šlechtitelem a násilníkem kultury, pak mu prokazovali příliš velkou čest a přehlíželi na něm to nejpodstatnější — je nástrojem, kusem otroka, byť zajisté tím nejsublimnějším druhem otroka, o sobě však není ničím

— presque rien ! Objektivní člověk je nástroj, drahocenný, lehce poškoditelný měřicí přístroj a snadno zakalitelné umělecké zrcadlo, které je třeba opatrovat a ctít ; ale není to žádný cíl, žádné východisko a vzestup, žádný komplementární člověk, v němž dochází ostatní bytí svého ospravedlnění, žádný závěr — a tím méně začátek, zplození a první příčina, nic jadrného, mocného, v sobě spočívajícího, co chce být pánem : spíše jen tenounká vyfouknutá jemná pohyblivá forma, nádoba, jež na obsah a náplň teprve musí čekat, aby se podle ní "zformovala" — obvykle člověk bez náplně a obsahu, člověk "nesobecký", nejsoucí sebou. Tudíž také nic pro ženy, in parenthesi. —

208

Dá-li dnes nějaký filosof na srozuměnou, že není skeptik — doufám, že to z právě podaného vylíčení objektivního ducha bylo možno zaslechnout ? —, neslyší to lidé rádi ; dívají se na něho pak s určitým ostychem, chtěli by se toho tolik ptát, ptát… a mezi ustrašenými naslouchači, jichž jsou dnes davy, má napříště nebezpečnou pověst. Připadá jim, jako by v jeho odmítnutí skepse zaslechli zdálky jakýsi zlý, hrozivý zvuk, jako by se někde zkoušela nová výbušnina, dynamit ducha, možná nějaký nově objevený ruský nihilin, pesimismus bonae voluntatis, který nejen říká Ne, chce Ne, nýbrž — hrozné pomyšlení ! Ne také činí ! Proti tomuto druhu "dobré vůle" — vůle ke vskutku činnému popírání života — neexistuje dnes, jak známo, žádný lepší uspávací a uklidňující prostředek než skepse, mírný, neodolatelný, konejšivý mák skepse ; i samého Hamleta předepisují dnešní lékaři proti "duchu" a jeho podzemnímu lomození. "Což již nemáme všechny uši plny zlých zvuků ?" říká skeptik, jako přítel klidu a takřka příslušník bezpečnostní policie : "Toto podzemní Ne je strašlivé ! Zmlkněte konečně, vy pesimističtí krtkové !" Skeptik totiž, toto křehké stvoření, se příliš snadno leká ; jeho svědomí je vyškoleno tak, že při každém Ne, ba již při rozhodném tvrdém Ano sebou trhne, jako by ho něco kouslo. Ano ! a Ne ! — to jde proti jeho morálce ; naopak rád oslavuje svou ctnost ušlechtilou odříkavostí, řka například s Montaignem : "Co já vím ?" Nebo se Sókratem : "Vím, že nic nevím." Nebo : "Sem se neodvažuji, zde nemám žádné dveře otevřeny." Nebo : "Dejme tomu, že by byly otevřeny, proč hned vstupovat !" Nebo : "K čemu jsou dobré všechny zbrklé hypotézy ? Nedělat žádné hypotézy by snadno mohlo patřit k dobrému vkusu. Copak musíte za každou cenu něco křivého hned rovnat ? Za každou cenu kdejakou díru ucpávat koudelí ? Copak to nemá čas ? Nemá čas čas ? Ach vy zatracení chlapíci, což vůbec neumíte čekat ? I nejistota má svá kouzla, i sfinga je Kirké, i Kirké byla filosofka." — Takto se utěšuje skeptik ; a je pravda, že má útěchy zapotřebí. Skepse je totiž nejduchovnějším výrazem jistého složitého fyziologického stavu, jejž obecná řeč nazývá nervovou slabostí a chorobností ; vzniká pokaždé, když se rozhodným a náhlým způsobem zkříží dlouho od sebe oddělené rasy nebo stavy. V novém pokolení, které do své krve zdědí jakoby rozdílné míry a hodnoty, je vše pohybem, poruchou, pochybou, pokusem ; ty nejlepší síly působí jako zábrana, ctnosti si samy brání v růstu a sílení, tělu a duši se nedostává rovnováhy, tíže, perpendikulární jistoty. Co však v takových míšencích nejhlouběji ochoří a upadne, je vůle : už vůbec neznají pocit nezávislosti v rozhodování, smělou rozkoš ve chtění — pochybují o "svobodě vůle" ještě i ve spaní. Naše dnešní Evropa, dějiště nesmyslně náhlého pokusu radikálního mísení stavů, a tudíž ras, je proto skeptická ve všech výškách i hloubkách, hned onou pohyblivou skepsí, jež netrpělivě a žádostivě poposedá z větve na větev, hned zas zkalená jako mrak přetížený otazníky — a svou vůlí často k smrti přesycená ! Ochrnutí vůle : kde by se dnes tento mrzák nevyskytoval ! A často ještě jak vyšňořen ! Jak svůdně nastrojen ! Pro tuto nemoc existují ty nejkrásnější slavnostní a lživé převleky ; a že například většina toho, co se dnes vystavuje na odiv jako "objektivita", "vědeckost", "l'art pour l'art", "ryzí neinteresované poznávání", je jen vyšňořená skepse a ochrnutá vůle — za tuto diagnózu evropské choroby chci ručit. — Ochoření vůle je po Evropě rozloženo nerovnoměrně : nejvíce a nejrozmanitěji se projevuje tam, kde je kultura nejdéle zdomácnělá, mizí tou měrou, s níž ještě — nebo opět — uplatňuje pod plandavým šatem západního vzdělání své právo "barbar". V současné Francii, jak lze právě tak snadno vyvodit jako přímo nahmatat, onemocněla vůle nejhůře ; a Francie, jež vždy vynikala mistrnou zručností, jak i ty nejfatálnější zvraty svého ducha prezentovat jako lákavé a svůdné, teprve dnes, jakožto škola skepse a představení všech jejích kouzel, doopravdy ukazuje svou kulturní převahu nad Evropou. Síla chtít, a to po celou jednu vůli chtít, je už o něco silnější v Německu, a na německém severu opět silnější než v německém středu ; značně silnější v Anglii, Španělsku a na Korsice, tam vázána na ˇegma, zde na tvrdé lebky — nemluvě o Itálii, jež je příliš mladá, než aby už věděla, co chce, a jež teprve musí dokázat, zda umí chtít —, ale vůbec nejsilnější a nejpodivuhodnější v oné obrovité meziříši, kde se Evropa jakoby vlévá zpět do Asie, v Rusku. Tam je síla chtít odedávna ukládána a hromaděna, tam vůle — nejisto, zda jako vůle popření či přitakání — hrozivě čeká na své spuštění, abychom si vypůjčili od dnešních fyziků jejich klíčové slovo. Nebudou zapotřebí jen indické války a zápletky v Asii, aby byla Evropa zbavena svého největšího nebezpečí, nýbrž vnitřní převraty, tříštění říše na malá tělesa a především zavedení parlamentárního nesmyslu, včetně všeobecné povinnosti číst ráno k snídani noviny. Neříkám to jako někdo, kdo by si to přál : mně by vyhovoval spíše pravý opak — mám na mysli takový vzrůst hrozivosti Ruska, že by se Evropa musela odhodlat stát se stejně hrozivou, totiž nabýt vůle, a to prostřednictvím nové, nad Evropou vládnoucí kasty, nabýt dlouhé, strašlivé vlastní vůle, která by si uměla klást cíle na tisíciletí : aby tím konečně skoncovala s rozbředle protahovanou komedií své rozdrobenosti a právě tak se svým dynastickým a demokratickým mnohochtěním. Doba malé politiky minula : již příští století přinese boj o vládu nad Zemí — nutnost velké politiky.

xxx

209

Do jaké míry může být nový válečný věk, do něhož jsme my Evropané zjevně vstoupili, příznivý snad i vývoji jiného a silnějšího druhu skepse, o tom bych se zatím chtěl vyjádřit jen přirovnáním, jemuž přátelé německé historie jistě porozumějí. Onen nerozvážný nadšenec pro krásné a urostlé grenadýry, který, jako král pruský, vytvořil vojenského a skeptického génia — a tím v podstatě nový, právě nyní vítězně nastoupivší typ Němce —, problematický, šílený otec Fridricha Velikého měl sám v jednom bodě šťastnou ruku génia : věděl, co tehdy Německu scházelo a který nedostatek

byl stokrát hrozivější a naléhavější než třeba nedostatek vzdělání a společenské formy — jeho nevole vůči mladému Fridrichovi pramenila z úzkosti hlubokého instinktu. Chyběli muži ; a on ke své nejtrpčí rozmrzelosti tušil, že jeho vlastní syn není dost mužem. Mýlil se : leč kdo by se na jeho místě nemýlil ? Viděl, že jeho syn propadá ateismu, novému esprit, poživačné lehkovážnosti duchaplných Francouzů : viděl za tím vším velkou pijavici, pavouka skepse, tušil nevyléčitelnou bídu srdce, jež už není dosti tvrdé ani ke zlu, ani k dobru, nouzi zlomené vůle, jež už neporoučí, nemůže poroučet. Avšak mezitím v jeho synu vyrostl onen nový, nebezpečnější a tvrdší druh skepse — kdoví, jak velice podpořen právě otcovou nenávistí a ledovou melancholií vůle uvržené do osamění ? — , skepse smělé mužnosti, která je nejblíže spřízněná s géniem válčení a dobývání a která v postavě velkého Fridricha poprvé vtáhla do Německa. Tato skepse pohrdá, a přesto k sobě strhává ; podkopává a podmaňuje ; nevěří, avšak neztrácí přitom sebe ; dopřává duchu nebezpečnou svobodu, avšak udržuje přísnost srdce ; je to německá forma skepse, která, jakožto pokročilý a k duchovnu vystupňovaný fridericianismus, přivedla Evropu na drahný čas do područí německého ducha a jeho kritické a historické nedůvěřivosti. Díky neoblomně silnému a pevně mužnému charakteru velkých německých filologů a kritiků historie (kteří, při správném pohledu, byli vesměs i umělci v ničení a rozkladu) ustavil se postupně, navzdory vší romantice v hudbě a filosofii, nový pojem německého ducha, v němž určujícím způsobem vystoupil rys mužné skepse : ať už například jako nebojácnost pohledu, jako udatnost a tvrdost ruky se skalpelem, jako houževnatá vůle k nebezpečným objevitelským výpravám, k zduchovělým expedicím na severní pól pod pustými a nebezpečnými nebesy. Bude to mít své dobré důvody, že se horkokrevní a povrchní lidé lidskosti právě před tímto duchem křižují : cet esprit fataliste, ironique, méphistophélique jej nazývá, ne bez zachvění, Michelet. Ale chceme-li pocítit, jak vyznamenávající je tento strach z "muže" v německém duchu, jímž byla Evropa vyburcována ze své "dogmatické dřímoty", pak se rozpomeňme na bývalý pojem, který jím musel být překonán — a že tomu ještě není ani tak dávno, co bylo možné, aby se zmužštělá ženština v nespoutané pýše opovážila doporučit Němce jako krotké, dobrotivé, slabošské a básnivé ťulpasy Evropě k účastenství. Rozumějme přec konečně do hloubky Napoleonovu údivu, když se setkal s Goethem : vysvětluje totiž, co si po staletí lidé představovali pod "německým duchem". "Voila` un homme !" — což znamenalo : "Vždyť je to muž ! A já jsem čekal jen Němce !" —

210

Dejme tomu tedy, že nějaký rys v obraze filosofů budoucnosti dává tušit, že by možná, v naposled naznačeném smyslu, museli být skeptiky, pak by tím přece bylo označeno jen něco na nich — a nikoli oni sami. Stejným právem by se směli nazývat kritiky ; a bezpochyby to budou lidé experimentů. Jménem, kterým jsem se je odvážil pokřtít, jsem již jejich pokusy a zálibu v pokoušení výslovně podtrhl : stalo se tak proto, že, jako kritici tělem a duší, s oblibou sahají k experimentu v novém, snad širším, snad nebezpečnějším smyslu ? Musejí, při své vášni k poznávání, zacházet ve svých smělých a bolestných pokusech dále, než může schvalovat změkčilý a zjemnělý vkus demokratického století ? — Není pochyb : tito přicházející se nejméně ze všeho obejdou bez oněch vážných, a nikoli nesporných vlastností, které odlišují kritika od skeptika — mám na mysli jistotu hodnotových měřítek, vědomé ovládání jednotné metody, bystrou odvahu, samostatnost a schopnost zodpovídat se sám sobě ; ba připouštějí u sebe radost z popírání a pitvání a jakousi uvážlivou krutost, jež dokáže vést nůž jistě a citlivě, ještě i když srdce krvácí. Budou tvrdší (a možná ne vždy jen k sobě), než by si přáli humánní lidé, nezapletou se s "pravdou", nebudou po ní chtít, aby se jim "líbila" nebo je "povznášela" a "oduševňovala" : jejich víra, že právě pravda by měla obdařovat náš cit takovými rozkošemi, bude spíše malá. Budou se usmívat, tito přísní duchové, když před nimi někdo řekne : "Ta myšlenka mě povznáší : jak by mohla nebýt pravdivá ?" Nebo : "To dílo mě okouzluje : jak by mohlo nebýt krásné ?" Nebo : "Ten umělec mě činí větším : jak by mohl nebýt velký ?" — možná že nebudou mít jen úsměv, nýbrž ryzí odpor ke všemu takto blouznivému, idealistickému, feminnímu, hermafroditnímu, a kdo by je dokázal sledovat až do tajných komůrek jejich srdce, těžko by tam hledal úmysl smířit "křesťanské city" s "antickým vkusem", či dokonce snad i s "moderním parlamentarismem" (jako že se podobná smířlivost vyskytuje v našem velmi nejistém, a tudíž velmi smířlivém století dokonce u filosofů). Kritickou kázeň a každý návyk, který vede k čistotnosti a přísnosti ve věcech ducha, budou tito filosofové budoucnosti žádat nejen po sobě : směli by je nosit na odiv jako svůj druh ozdoby — a přesto se proto ještě nechtějí nazývat kritiky. Nepřipadá jim jako malá pohana filosofie, prohlašuje-li někdo, jak se dnes s oblibou děje : "Filosofie sama je kritika a kritická věda — a nic kromě toho !" Třeba se toto hodnocení filosofie těší potlesku všech pozitivistů Francie a Německa (a bylo by možné, že by dokonce lichotilo srdci a vkusu Kantovu : vzpomeňme titulů jeho hlavních děl) : naši noví filosofové přesto řeknou : kritici jsou nástroji filosofa, a právě proto nejsou, jako nástroje, zdaleka ještě sami filosofy ! Také velký Číňan z Královce byl jen velký kritik. —

211

Trvám na tom, aby se konečně přestalo se zaměňováním filosofických dělníků a vůbec vědeckých lidí s filosofy — aby se právě zde s přísností dávalo "každému, co jeho jest", těm prvním ne příliš mnoho, druhým pak ne příliš málo. K výchově skutečného filosofa může být nezbytné, aby sám také stanul na všech těchto stupních, na nichž se jeho služebníci, vědečtí dělníci filosofie, zastaví, ba zastavit musejí ; on sám musí být možná kritikem a skeptikem a dogmatikem a historikem a nadto básníkem a sběratelem a cestovatelem a luštitelem hádanek a moralistou a jasnovidcem a "svobodným duchem" a téměř vším, aby prošel celým okruhem lidských hodnot a hodnotících citů a mohl z mnoha očí a rozličných svědomí hledět z výše do každé dáli, z hloubi do každé výše, z úzkého zákoutí do každé šíře. Avšak toto vše jsou jen předpoklady jeho úkolu : tento úkol sám chce něco jiného — vyžaduje, aby filosof hodnoty tvořil. Filosofičtí dělníci po ušlechtilém vzoru Kantově a Hegelově mají za úkol určité velké množství hodnocení — to jest bývalých hodnotových určení, ustanovení, která převzala vládu a po nějaký čas jsou nazývána "pravdami" — zajistit a vtěsnat do formulí, ať už v oblasti logiky nebo politiky (morálky) nebo umění. Na těchto

badatelích je, aby vše, co se dosud událo a bylo hodnoceno, uspořádali, zpřehlednili, učinili uchopitelným a příručním, aby vše dlouhé, ba "čas" sám, zkrátili a celou minulost přemohli : nesmírná a skvělá úloha, v jejíchž službách může zajisté dojít uspokojení každá subtilní pýcha, každá houževnatá vůle. Vlastní filosofové však rozkazují a jsou zákonodárci ; říkají : "Takto to má být !", teprve určují člověku jeho Kam ? a K čemu ? a mají přitom k dispozici přípravnou práci všech filosofických dělníků, všech přemožitelů minulosti — sahají tvůrčí rukou po budoucnosti, a vše, co je a bylo, se jim přitom stává prostředkem, nástrojem, kladivem. Jejich "poznávání" je tvorba, jejich tvorba je zákonodárství, jejich vůle k pravdě je — vůle k moci. — Jsou dnes takoví filosofové ? Byli již takoví filosofové ? Nemusí takoví filosofové být ?…

212

Čím dál víc se mi zdá, že filosof jako nutný člověk zítřka a pozítřka byl a vždy musel být v rozporu se svým dneškem : jeho nepřítelem byl pokaždé ideál dneška. Doposud všichni tito mimořádní podporovatelé člověka, které nazýváme filosofy a kteří sami se málokdy cítili jako přátelé moudrosti, spíše jako nepříjemní blázni a nebezpečné otazníky, nacházeli svůj úkol, svůj tvrdý, nechtěný, nevyhnutelný úkol, ba konečně i velikost svého úkolu v tom, že byli zlým svědomím své doby. Tím, že právě ctnostem doby přiložili na hruď vivisekční nůž, prozradili, co bylo jejich vlastním tajemstvím : že vědí o nové velikosti člověka, o nové neprošlapané cestě k jeho zvětšení. Pokaždé odkrývali, kolik pokrytectví, pohodlí, uvolněnosti a upadlosti, kolik lži je skryto za nejvíce oceňovaným typem soudobé morality, kolik ctnosti se přežilo ; pokaždé říkali : "Musíme tam, tam ven, kde se vy dnes cítíte nejméně doma." Tváří v tvář světu "moderních idejí", který by chtěl každého zahnat do kouta a do nějaké "odbornosti", by filosof, kdyby dnes filosofové mohli být, musel klást "velikost" člověka, pojem "velikosti", právě do obsáhlosti a mnohostrannosti, do ucelené mnohosti : dokonce by hodnotu a postavení určoval podle toho, jak mnoho a jakou rozmanitost jedinec na sebe vezme a unese, jak daleko dokáže rozklenout svou zodpovědnost. Dnes dobový vkus a dobová ctnost oslabují a zřeďují vůli, nic není tak dobové jako slabost vůle : musí tedy, v ideálu filosofa, patřit do pojmu "velikost" právě síla vůle, tvrdost a odhodlanost k dlouhodobým rozhodnutím ; a to stejným právem, jako byly opačná nauka a ideál hloupé, odříkavé, pokorné, nesobecké lidskosti přiměřené opačnému věku, takovému, který podobně jako šestnácté století trpěl nahromaděnou energií vůle a nejbouřlivějšími vodami a záplavami sobectví. Za časů Sókratových, mezi samými lidmi ochablého instinktu, mezi konzervativními staroathéňany, kteří se spouštěli — "za štěstím", jak říkali, za radovánkami, jak činili — a kteří přitom stále ještě brali do úst stará skvostná slova, na něž jim jejich život už dávno nedával žádné právo, byla asi k velikosti duše nutná ironie, ona sókratovská zlovolná jistota starého lékaře a plebejce, který nešetrně řeže do vlastního masa stejně jako do masa a srdce "vznešených", s pohledem, který promlouvá zcela srozumitelně : "Nepřetvařujte se přede mnou ! Tady — jsme si rovni !" Naopak dnes, kdy je v Evropě ctěno jen stádní zvíře a jen ono pocty rozdílí, kdy by se "rovnost práv" mohla příliš snadno změnit v rovnost v neprávu : chci říci ve společné potlačování všeho zvláštního, cizího, privilegovaného, každého vyššího člověka, každé vyšší duše, vyšší povinnosti, vyšší zodpovědnosti, tvůrčí plnosti moci a panství — dnes k pojmu "velikost" patří schopnost být vznešený, chtít být pro sebe, umět být jiný, stát v ústraní a muset žít na vlastní pěst ; a filosof prozradí něco ze svého vlastního ideálu, když vyhlásí : "Ten budiž největší, kdo dokáže být nejosamělejší, nejskrytější, nejodlišnější, člověk mimo dobro a zlo, pán svých ctností, člověk překypující vůlí ; právě to se má nazývat velikostí : umět být právě tak mnohostranný jako celistvý, právě tak širý jako plný." A opětovně se ptám : je dnes — velikost možná ?

213

Co je filosof, tomu se dá špatně naučit proto, že se tomu nedá učit : musí se to "vědět", ze zkušenosti — anebo má mít člověk dost hrdosti, aby to nevěděl. Že však dnes každý mluví o věcech, s nimiž nemůže mít žádnou zkušenost, to platí nejvíce a nejhůře o filosofovi a filosofických stavech : jen málokterý je zná, znát smí, a všechna rozšířená mínění o nich jsou falešná. Tak je například ono ryze filosofické spojení smělé rozpustilé duchovnosti, která běží presto, a dialektické přísnosti a nutnosti, jež neučiní mylný krok, většině myslitelů a učenců z vlastní zkušenosti neznámé, a proto, kdyby o tom chtěl někdo před nimi mluvit, nevěrohodné. Představují si každou nutnost jako nouzi, jako trapné podléhání a vynucené následování ; a myšlení samo je jim čímsi pomalým, váhavým, téměř námahou a velmi často tím, co "hodno potu ušlechtilých" — a naprosto ne něčím lehkým, božským a nejblíže příbuzným tanci, rozpustilosti ! "Myslet" a brát nějakou věc "vážně", "těžce" — to jim patří k sobě : jedině tak to "zažili". Trochu citlivěji tu už budou větřit umělci : oni, kteří až moc dobře vědí, že právě tehdy, kdy už nedělají nic "svévolně", a vše nutně, dospívá jejich pocit svobody, lehkosti, moci, tvůrčího určování, disponování, formování ke svému vrcholu — zkrátka, že nutnost a "svoboda vůle" jsou u nich tehdy jedním. Existuje nakonec hierarchie duševních stavů, jíž odpovídá hierarchie problémů ; a ty nejvyšší problémy bez milosti odvrhnou každého, kdo se jim odváží přiblížit, aniž je výší a mocí své duchovnosti předurčen k jejich řešení. Co je platné, když se obratné tuctové hlavy nebo neobratní poctiví mechanici a empirici, jak se dnes tak často děje, tlačí se svou plebejskou ctižádostí do jejich blízkosti a takřka až na tento "dvůr dvorů" ! Avšak na takové koberce už humpolácké nohy vstupovat nesmějí : o to je postaráno už v prazákonu věcí ; dveře zůstanou těmto vetřelcům zavřeny, i kdyby si o ně hlavy tloukli a roztloukli ! Pro každý vysoký svět musí být člověk zrozen ; jasněji řečeno, člověk pro něj musí být pěstován : právo na filosofii — vezmu-li to slovo ve velkém smyslu — má člověk jen díky svému původu, předkové, "výkvět" rozhoduje i zde. Mnoho pokolení musí pracovat na vzniku filosofa : každá z jeho ctností musí být jednotlivě nabyta, pěstěna, děděna, vtělována, a nejenom smělá, lehká, něžná chůze a běh jeho myšlenek, nýbrž především připravenost pro velkou zodpovědnost, výsostnost panujících a shlížejících pohledů, pocit oddělenosti od množství a jeho povinností a ctností, vlídné ochraňování a obhajování toho, co je špatně chápáno a zavrhováno, ať už jde o boha či ďábla, rozkoš a vykonávání velké spravedlnosti, umění příkazů, šíře vůle, pomalé oko, které zřídka obdivuje, zřídka vzhlíží vzhůru, zřídka miluje…

Hlava sedmá :
NAŠE CTNOSTI

214
Naše ctnosti ? — Je pravděpodobné, že i my máme ještě nějaké ctnosti, třeba to už jistě nebudou ony prostosrdečné a neotesané ctnosti, kvůli nimž chováme v úctě své dědy, držíce si je ale zároveň trochu od těla. My Evropané pozítřka, my první vlaštovky dvacátého století — s veškerou svou nebezpečnou zvědavostí, svou rozmanitostí a uměním převleku, se svou křehkou a jakoby oslazenou krutostí ducha a smyslů —, my zřejmě, pokud vůbec máme ctnosti mít, budeme mít jen takové, které se nejlépe naučily snášet s našimi nejtajnějšími a nejsrdečnějšími sklony, s našimi nejpalčivějšími potřebami : nuže vzhůru, hledejme je ve svých labyrintech ! — kde, jak víme, se toho tolik ztratí, tolik nenávratně zapadne. A je snad něco krásnějšího než hledat své ctnosti ? Neznamená to už téměř : věřit ve vlastní ctnost ? Avšak toto "věřit ve vlastní ctnost" — není to v podstatě totéž, čemu se dříve říkalo "dobré svědomí", ona důstojná oháňka, pojmový cop, který si naši dědové věšeli za hlavu, ale velmi často i za rozum ? Zdá se podle toho, byť se jinak nechceme chovat staromódně a ctihodně po vzoru předků, že v jednom jsme přece jen vnuky hodnými těchto dědů, my poslední Evropané s dobrým svědomím : i my ještě nosíme jejich cop. — Ach ! Kdybyste věděli, jak tomu brzo, už tak brzo — bude jinak !…

215
Tak jako v říši hvězd určují dráhu jedné planety občas dvě Slunce, jako v jistých případech na jedinou planetu svítívají Slunce různých barev, tu červeným světlem, tu zeleným, pak ji zasahují zase zároveň a zaplavují pestrými barvami : tak jsme my, moderní lidé, díky komplikované mechanice našich "hvězdných nebes" — určováni různými morálkami ; naše jednání svítí střídavě různými barvami, jsou zřídkakdy jednoznačná — a je dost případů, kdy je naše jednání pestrobarevné.

216
Milovat své nepřátele ? Myslím, že tomu jsme se naučili dobře : děje se to dnes tisíceronásobně, v malém i ve velkém ; ba děje se občas už cosi vyššího a sublimnějšího — učíme se pohrdat, když milujeme, a právě když nejlépe milujeme : — ale to vše nevědomky, bez hluku, bez okázalosti, s onou stydlivostí a skrytostí dobroty, jež ústům zakazuje slavnostní slovo a formuli ctnosti. Morálka jako postoj — se dnes příčí našemu vkusu. I toto je pokrok : jako bylo pokrokem u našich otců, že se jejich vkusu začalo konečně příčit náboženství jako postoj, včetně nepřátelství a voltairovské hořkosti vůči náboženství (a co všechno ještě tehdy patřilo ke gestikulaci svobodných duchů). Je to hudba v našem svědomí, tanec v našem duchu, s nimiž nechtějí souznít žádné puritánské litanie, žádné moralizování a maloměšťáctví.

217
Mít se na pozoru před lidmi, kterým nesmírně záleží na tom, abychom oceňovali jejich morální takt a vytříbenost v morálním rozlišování ! Nikdy nám neprominou, jestliže se jednou před námi (nebo dokonce na nás) proviní — nevyhnutelně se stanou našimi instinktivními pomlouvači a škůdci, dokonce i když ještě zůstanou našimi "přáteli". — Blaze zapomnětlivým : neboť ti se "vyrovnají" i se svými hloupostmi.

218
Psychologové Francie — a kde jinde najdeme dnes ještě psychology ? — se pořád ještě nenabažili hořkého a rozmanitého potěšení z betise bourgeoise — skoro jako kdyby… avšak dost, cosi tím prozrazují. Například Flaubert, ten dobrý občan z Rouenu, neviděl, neslyšel a nevychutnával nakonec už nic jiného : byl to jeho způsob sebetrýzně a rafinovanější krutosti. Já však doporučuji, pro změnu — protože vše časem omrzí —, jinou věc k potěše : onu nevědomou zchytralost, s níž se všichni dobří, bodří, chrabří duchové průměru chovají k vyšším duchům a jejich úkolům, onu rafinovanou, křivolakou jesuitskou zchytralost, jež je tisícinásobně jemnější než rozum a vkus tohoto středního stavu v jeho nejlepších okamžicích — dokonce i než rozum jeho obětí : jako opětovný důkaz toho, že "instinkt" je ze všech druhů inteligence, jež dosud byly odhaleny, nejinteligentnější. Zkrátka, studujte, vy psychologové, filosofii "pravidla" v boji s "výjimkou" : tady máte divadlo, dobré i pro bohy a božskou zlomyslnost ! Nebo, ještě dnešněji : provádějte vivisekci na "dobrém člověku", "homo bonae voluntatis" …na sobě !

219
Morálně soudit a odsuzovat je oblíbenou mstou duchovně omezených na těch, kteří jsou omezeni méně, také jakýmsi

odškodněním za to, že je příroda odbyla, konečně příležitostí, jak nabýt ducha a stát se jemným : — zloba učiněná duchem. Na dně srdce jim činí dobře, že existuje měřítko, před nímž jsou jim rovni i ti, kdo byli obdařeni statky a přednostmi ducha : bojují za "rovnost všech před bohem" a už k tomu víru v boha více méně potřebují. Mezi nimi se vyskytují ti nejsilnější odpůrci ateismu. Kdo by jim řekl, že "vysokou duchovnost vůbec nelze srovnávat s nějakou slušností a ctihodností člověka právě jen morálního", rozzuřil by je : raději se toho vystříhám. Spíše bych jim chtěl polichotit svou větou, že vysoká duchovnost sama existuje jen jako poslední produkt morálních kvalit ; že je syntézou všech těch stavů, které jsou spojovány s lidmi "jen morálními", poté, co byly jednotlivě, dlouhým pěstěním a cvičením osvojovány snad v celých řetězcích pokolení ; že vysoká duchovnost je právě zduchovění spravedlnosti a oné dobrotivé přísnosti, která ví o svém pověření udržovat ve světě řád hierarchie, dokonce mezi věcmi — a nejen mezi lidmi.

220
U chvály "nezainteresovanosti", jež dnes tak zlidověla, si musíme, možná nikoli bez trochy nebezpečí, uvědomit, na čem má vlastně lid zájem a co jsou vůbec věci, o něž se obyčejný člověk důkladně a hluboce stará : včetně vzdělanců, dokonce učenců, a neklame-li mě vše, snad i filosofů. Vyjde přitom najevo, že to, co zajímá a dráždí jemnější a zhýčkanější vkus, každou vyšší povahu, připadá průměrnému člověku většinou úplně "nezajímavé" : všimne-li si přesto nějakého zaujetí, pak mu říká "désintéressé" a diví se, jak je možné jednat "bez zájmu". Existovali filosofové, kteří tomuto lidovému podivení uměli propůjčit dokonce svůdný a mysticky zásvětní výraz (možná proto, že neznali vyšší povahu ze zkušenosti ?), místo aby konstatovali holou a velmi prostou pravdu, že "nezainteresované" jednání je velmi interesantní a zainteresované, za předpokladu… "A láska ?" — Jakže ! Dokonce jednání z lásky má být "nesobecké" ? Ach vy hlupci ! "A chvála obětujícího ?" — Avšak kdo vskutku přinesl oběť, ví, že za ni něco chtěl a dostal — možná něco od sebe za něco jiného od sebe —, že zde dával, aby jinde měl více, snad aby vůbec byl více, nebo se alespoň jako "více" cítil. Avšak toto je říše otázek a odpovědí, v níž se zhýčkanější duch nerad zdržuje : už pravda tu má co dělat, aby potlačila zívání, musí-li odpovídat. Koneckonců je to žena : člověk by jí neměl činit násilí.

221
Stává se věru, řekl moralistický pedant a malicherný kramář, že občas ctím a vyznamenávám nesobeckého člověka : nikoli však, že je nesobecký, ale protože mi připadá, že má právo prospívat jinému člověku na vlastní úkor.Zkrátka a dobře, je třeba se vždy ptát, kdo je tento a kdo onen. U někoho například, kdo by byl určen a uzpůsoben k poroučení, by sebe-popírání a skromné ustupování nebylo ctností, nýbrž mrháním ctností : tak se mi to jeví. Každá neegoistická morálka, která sebe samu chápe bezpodmínečně a obrací se na každého, nehřeší pouze proti vkusu : je podněcováním k hříchu zanedbávání, dalším svodem pod maskou laskavosti — a právě sváděním a poškozováním vyšších, vzácnějších, privilegovaných. Je třeba morálky donutit, aby se ze všeho nejdříve sklonily před hierarchií, upozornit jejich svědomí na jejich osobivost — dokud si konečně navzájem neujasní, že je nemorální říkat : "Co je správné pro jednoho, je dobré i pro druhého." — Takže můj moralistický pedant a bonhomme : zasloužil si, aby se mu lidé vysmáli, když morálky takto napomínal k moralitě ? Ale člověk by neměl být příliš v právu, chce-li ty, kdo se smějí, mít na své straně ; zrnko bezpráví dokonce patří k dobrému vkusu.

222
Káže-li dnes někdo soucítění, soutrpění — a, po pravdě řečeno, jiné náboženství se dnes už nekáže —, tu ať psycholog nastraží uši : za celou tou ješitností, za celým tím rámusem, který je těmto kazatelům (jako všem kazatelům) vlastní, zaslechne chraptivý, naříkavý, nefalšovaný tón sebe-pohrdání. Patří k onomu ztemnění a zošklivění Evropy, které se teď už celé století rozrůstá (a jehož první symptomy jsou písemně zachyceny už v jednom ustaraném dopise Galianiho pro Madame d'Epinay) : pokud není jeho příčinou ! Člověk "moderních idejí", tato pyšná opice, je se sebou neskonale nespokojen : to je jisté. Trpí : a jeho ješitnost chce, aby pouze "sou-trpěl"...

223
Evropský smíšený člověk — koneckonců obstojně ošklivý plebejec — potřebuje nezbytně kostým : má zapotřebí historie jako skladiště kostýmů. Ovšemže si přitom všimne, že mu žádný dost dobře nepadne — takže je střídá a střídá. Podívejme se na devatenácté století se zřetelem na tyto rychlé náklonnosti a proměny stylových maškarád ; i na okamžiky zoufalství nad tím, že nám "nic nepadne". Nic nepomůže, jestli se předvádíme romanticky nebo klasicky nebo křesťansky nebo florentinsky nebo barokně nebo "nacionálně", in moribus et artibus : "nesluší nám to" ! Ale "duch", zvláště "historický duch", si i na tomto zoufalství vynajde nějakou přednost : stále znovu je zkoušen, ohýbán, odkládán, balen, především studován nový kus minulých časů a cizích světů : my jsme prvním vystudovaným věkem in puncto "kostýmů" -- mám na mysli morálek, věroučných dogmat, uměleckých vkusů a náboženství -- připraveni jako ještě žádná jiná doba na karneval ve velkém stylu, na nejduchovnější masopustní rej a veselí, na transcendentální výši nejvyšší blbosti a aristofanský výsměch světu. Možná že právě zde ještě odhalíme říši pro své vynalézání, onu říši, kde ještě i my můžeme být originální, třeba jako parodisté světových dějin a šaškové boží — možná že, i kdyby nic z dneška nemělo budoucnost, právě náš smích ještě budoucnost má !

224
Historický smysl (neboli schopnost záhy uhodnout hierarchii hodnot, podle nichž žil nějaký národ, nějaká společnost, nějaký člověk, "divinatorický instinkt" pro vztahy mezi těmito hodnotami, pro poměr autority hodnot k autoritě působících sil) : tento historický smysl, na nějž si my Evropané činíme nárok jako na svou zvláštnost, se k nám dostal

v důsledku omračujícího a šíleného polobarbarství, do něhož byla Evropa uvržena demokratickým mísením stavů a ras — teprve devatenácté století zná tento smysl, jako svůj šestý smysl. Minulost každé formy a každého životního způsobu, kultur, které dříve tvrdě stály vedle sebe, nad sebou, proudí díky onomu mísení do nás "moderních duší", naše instinkty se od nynějška všude stahují do ústraní, my sami jsme jakýmsi chaosem : a nakonec v tom, jak řečeno, "duch" shledává pro sebe výhodu. Díky svému polobarbarství v těle a v žádostech máme všude tajný přístup, jaký vznešený věk nikdy neměl, především přístup k labyrintu nezavršených kultur a ke každému polobarbarství, které kdy na Zemi bylo ; a jelikož největší částí lidské kultury bylo doposud právě polobarbarství, znamená "historický smysl" v podstatě smysl a instinkt pro všechno, chuť a jazyk pro všechno : tím se okamžitě prokazuje jako smysl nevznešený. Těšíme se například opět z Homéra : možná je to naše nejšťastnější přednost, že dokážeme mít požitek z Homéra, jejž si lidé vznešené kultury (třeba Francouzi sedmnáctého století, jako Saint-Évremond, předhazující mu esprit vaste, a dokonce ještě na jeho sklonku Voltaire) neuměji a neuměli tak snadno osvojit — a z něhož si sotva dovolili se těšit. Velmi určité Ano a Ne jejich chuti, jejich snadno propukající znechucení, jejich váhavá zdrženlivost ve vztahu ke všemu cizorodému, jejich plachost před nevkusem živé zvědavosti a vůbec ona nevůle každé vznešené a soběstačné kultury přiznat si nějakou novou tužbu, neuspokojení z vlastního, obdiv pro cizí : to vše v nich vzbuzuje nelibost dokonce i vůči těm nejlepším věcem světa, které nejsou v jejich vlastnictví nebo se nemohou stát jejich kořistí — a žádný smysl není takovým lidem méně srozumitelný než právě historický smysl a jeho podlézavá plebejská zvídavost. Nejinak se to má se Shakespearem, touto podivuhodnou španělsko-maursko-saskou syntézou vkusů, nad nímž by staroathéňan z okruhu Aischylova pukal smíchy nebo zlostí : avšak my — právě tuto divokou pestrost, tuto změť nejněžnějšího, nejhrubšího a nejumělejšího přijímáme s niternou srozuměností a srdečností, my se z ní těšíme jako z rafinovaného umění uchovaného právě pro nás, a protivnými výpary a blízkostí anglické chátry, v níž Shakespearovo umění a vkus žijí, se přitom necháváme rušit stejně málo jako třeba na Chiaja v Neapoli, kudy procházíme se všemi smysly otevřenými, okouzleni a povolně, i když ve vzduchu čpí kloaky čtvrtí chátry. My lidé "historického smyslu" : máme jako takoví své ctnosti, to nelze popřít — jsme nenároční, nesobečtí, skromní, smělí, plni sebepřekonání, plni oddanosti, velmi vděční, velmi trpěliví, velmi vstřícní : možná tím vším nejsme příliš "vkusní". Přiznejme si konečně : co nám lidem "historického smyslu" činí největší potíže pochopit, procítit, s minulými vychutnat a znovu milovat, co nás nachází v základě předpojaté a téměř nepřátelské, to je právě dokonalost a konečná zralost v každé kultuře a každém umění, to, co je na dílech a lidech nejvlastněji vznešené, jejich okamžik hladkého moře a alkyónské soběstačnosti, zlato a chlad, vlastní všem věcem, které se završily. Možná stojí naše velká ctnost historického smyslu v nutném protikladu k dobrému vkusu, přinejmenším k nejlepšímu vkusu, a právě drobné, letmé a nejvyšší šťastné náhody a zjasněné okamžiky lidského života, jak se tu a tam zablesknou, dokážeme v sobě znovuvytvářet jen špatně, jen váhavě, jen z donucení : ony okamžiky a zázraky, kdy se nějaká velká síla dobrovolně zastavila před bezbřehým a nezměrným, kdy přemíra jemné rozkoše byla vychutnána v náhlém zkrocení a zkamenění, v zastavení a sebezjištění na ještě chvějící se půdě. Míra je nám cizí, přiznejme si to ; dráždí a láká nás právě nekonečno, nezměrno. Podobni jezdci na oři supícím vpřed pouštíme před nekonečnem opratě z rukou, my moderní lidé, my polobarbaři — a dosahujeme svého blaženství teprve tam, kde jsme také nejvíce — v nebezpečí.

225

Ať hedonismus, ať pesimismus, utilitarismus či eudaimonismus : všechny tyto způsoby myšlení, které měří hodnotu věcí podle slasti a strasti, to jest podle doprovodných stavů a vedlejších produktů, jsou povrchnosti a naivity, na něž každý, kdo ví o tvořivých silách a svědomí umělce, shlíží nikoli bez uštěpačnosti, a také ne bez soucitu. Soucit s vámi ! to ovšem není soucítění, jež máte na mysli vy : to není soucítění se sociální "nouzí", se "společností" a jejími nemocnými a postiženými, s neřestnými a od počátku zlomenými, jak leží všude kolem nás na zemi ; ještě méně je to soucítění s reptajícími, utlačovanými a bouřícími se vrstvami otroků, kteří usilují o vládu — oni tomu arci říkají "svoboda". Naše soucítění je vyšší, dalekozraké soucítění : my vidíme, jak se člověk zmenšuje, jak vy ho zmenšujete ! — a jsou okamžiky, kdy právě vašemu soucítění přihlížíme s nepopsatelnou úzkostí, kdy se proti tomuto soucítění bráníme, kdy shledáváme vaši vážnost nebezpečnější než nějakou lehkovážnost. Vy chcete pokud možno — a není šílenějšího "pokud možno" — odstranit utrpení ; a my ? — zdá se přímo, jako bychom je my chtěli mít raději ještě větší a horší, než jaké kdy bylo ! Blaho, jak vy mu rozumíte — to přece není žádný cíl, to nám připadá jako konec ! Stav, který okamžitě učiní člověka směšným a opovrženíhodným, který činí žádoucím jeho zánik ! Kázeň utrpení, velkého utrpení — copak nevíte, že jen tato kázeň vedla dosud člověka k jeho výším ? Ono napětí duše v neštěstí, které v ní pěstuje sílu, její mrazení při pohledu na velké zániky, její vynalézavost a udatnost, když snáší, vykládá, překonává, využívá neštěstí a čeho všeho se jí kdy dostalo jako daru hloubky, tajemství, masky, ducha, lsti, velikosti : nedostalo se jí toho díky utrpení, díky kázni velkého utrpení ? Člověk je jednotou tvořeného a tvůrce : v člověku je látka, zlomek, nadbytek, kal, výkal, nesmysl, chaos ; ale v člověku je rovněž tvůrce, formovatel, tvrdost kladiva, božství diváka a sedmý den : — rozumíte tomuto protikladu ? A že váš soucit platí "stvoření v člověku", tomu, co je "tvořeno", co musí být formováno, lámáno, kováno, trháno, páleno, žhaveno, čištěno — tomu, co nutně trpět musí a trpět má ? A náš soucit — nechápete, komu platí náš obrácený soucit, když se brání proti vašemu soucitu jako proti nejhorší ze všech zhýčkaností a slabostí ? — Tedy soucit proti soucitu ! — Ale, řečeno ještě jednou, existují vyšší problémy než problémy slasti, strasti a soucitu ; a každá filosofie, která se obírá jen jimi, je naivní. —

226

My imoralisté ! — Tento svět, který se týká nás, v němž se my musíme bát a milovat, tento takřka neviditelný a neslyšný svět jemného poroučení, jemného poslouchání, svět onoho "takřka" v každém ohledu, choulostivý, záludný, špičatý, něžný : ano, tento svět je dobře chráněn před neomalenými diváky a vlezlou zvědavostí ! Jsme

vetkáni do přísného tkaniva košile povinností a nemůžeme ven — v tom právě jsme "lidmi povinnosti", i my ! Občas, to je pravda, tancujeme ve svých "řetězech" a mezi svými "meči" ; častěji, a to je pravda neméně, skřípeme zuby a jsme netrpěliví kvůli vší té ztajené tvrdosti svého osudu. Ale ať děláme cokoli, hlupci a zdání mluví proti nám : "Jsou to lidé bez povinnosti" ; vždy máme hlupce a zdání proti sobě !

227
Poctivost : pokud je to naše ctnost, od níž se my, svobodní duchové, nemůžeme odpoutat, nuže, pak na ní chceme s veškerou zlobou a láskou pracovat a neúnavně se v této své ctnosti, jež jediná nám zbyla, "zdokonalovat" ; kéž jednou její lesk ulpí jako zlatavě modravé výsměšné večerní světlo na této stárnoucí kultuře a její tupé, temné vážnosti ! A kdyby se snad naše poctivost jednoho dne přece jen znavila, vzdychla a protáhla si údy, kdyby nás shledala příliš tvrdými a chtěla se mít lépe, lehčeji, něžněji, stejně jako v příjemné neřesti : zůstaňme tvrdi, my poslední stoici ! a pošleme jí na pomoc, co jen v sobě máme ďábelského — svůj hnus nad vším neohrabaným a přibližným, své "nitimur in vetitum", svou odvahu dobrodruhů, svou protřelou a zhýčkanou zvědavost, svou nejjemnější, nejduchovnější vůli k moci a k přemožení světa, která se toužebně vznáší a krouží kolem všech říší budoucna —, přijďme svému "bohu" na pomoc se všemi svými "ďábly" ! Je pravděpodobné, že kvůli tomu zůstaneme nepoznáni a zaměněni : co na tom záleží ! Řeknou : "jejich ‚poctivost' — to je jen jejich ďábelství, a nic víc !" Co na tom záleží ! A i kdyby měli pravdu ! Což nebyli dosud všichni bohové překřtění, ve světce proměnění ďábli ? A co nakonec o sobě víme ? A jak se chce jmenovat duch, jenž nás vede ? (Je to věc jmen.) A kolik duchů skrýváme ? Naše poctivost, my svobodní duchové — starejme se, aby se nestala naší ješitností, naší okázalostí a nádherou, naší mezí, naší hloupostí ! Každá ctnost tíhne k hlouposti, každá hloupost k ctnosti ; "tak hloupý, až svatý", říká se v Rusku — starejme se, abychom se z poctivosti nakonec ještě nestali svatými a nudnými ! Není život stokrát příliš krátký, abychom se v něm — nudili ? To by snad člověk musel věřit ve věčný život, aby…

228
Budiž mi odpuštěn objev, že doposud byla veškerá morální filosofie nudná a patřila k uspávacím prostředkům — a že "ctnosti" v mých očích nejvíce škodila právě tato nudnost jejích přímluvců ; tím ovšem ještě nepopírám její obecnou prospěšnost. Mnoho záleží na tom, aby o morálce přemýšlelo co možná nejméně lidí — záleží tudíž velmi mnoho na tom, aby se morálka snad jednoho dne nestala zajímavou ! Ale buďme bez starosti ! Je tomu i dnes ještě tak, jak tomu bylo vždy : nevidím v Evropě nikoho, kdo by měl (nebo tvořil) pojem o tom, že by se o morálce mohlo přemýšlet nebezpečně, povážlivě, podmanivě — že by toto přemýšlení mohlo být osudové ! Podívejme se například na ty neúnavné, nevyhnutelné anglické utilitaristy, jak nemotorně a úctyhodně přicházejí a odcházejí ve stopách Benthamových (jedno homérské podobenství to říká zřetelněji), stejně jako on sám již kráčel ve stopách úctyhodného Helvétia (ne, to věru nebyl nebezpečný člověk, tenhle Helvétius !). Žádná nová myšlenka, žádný jemnější ohyb a přehyb nějaké staré myšlenky, dokonce ani žádná skutečná historie dříve myšleného : vcelku vzato nemožná literatura, pokud si ji ovšem člověk neopepří trochou zlomyslnosti. Dokonce i do těchto moralistů (jež člověk musí číst s postranními myšlenkami, pokud je už musí číst) se vkradla ona dávná anglická neřest, jež se jmenuje cant a je morálním tartuffovstvím, tentokrát skrytým do nové podoby vědeckosti ; nechybí ani tajná ochrana před výčitkami svědomí, jimiž bude rasa bývalých puritánů pochopitelně trpět navzdory veškerému vědeckému přístupu k morálce. (Není moralista protikladem puritána ? Totiž jakožto myslitel, který morálku chápe jako pochybnou, hodnou otazníků, zkrátka jako problém ? Nemělo by být moralizování — nemorální ?) Nakonec všichni chtějí, aby anglická moralita dostala za pravdu : neboť právě tím má být nejlépe poslouženo lidstvu, nebo "obecnému prospěchu", nebo "štěstí většiny", ne ! štěstí Anglie ; chtěli by si ze všech sil dokázat, že usilování o anglické štěstí, myslím comfort a fashion (a, na nejvyšším místě, o křeslo v parlamentu), je zároveň i pravá cesta ctnosti, ba dokonce že ctnosti bylo dosud na světě tolik, kolik jí spočívalo právě v takovém úsilí. Žádné ze všech těchto těžkopádných, svědomím znepokojených stádních zvířat (která věc egoismu chtějí prezentovat jako věc obecného blaha) nechce vědět ani větřit, že "obecné blaho" není žádný ideál, žádný cíl, žádný jakkoli uchopitelný pojem, nýbrž jen dráždidlo ke zvracení — že to, co je pro jednoho správné, naprosto tím nemůže být správné pro jiného, že požadavek jedné morálky pro všechny je poškozením právě vyššího člověka, zkrátka že existuje hierarchie mezi člověkem a člověkem, tudíž i mezi morálkou a morálkou. Je to skromný a z gruntu průměrný druh člověka, tito utilitarističtí Angličané, a, jak řečeno : dokud jsou nudní, nemůžeme jejich utilitu vůbec docenit. Měli bychom je ještě povzbuzovat, jak se zčásti pokoušejí následující rýmy.

Zdar vám, tahouni mí svatí,
"čím dýl, tím líp" o vás platí,
ztuhlé klouby, rozum mdlý,
bez nadšení, bez humoru,
průměrní až do úmoru,
sans génie et sans esprit !

229
Ony pozdní věky, které se smějí pyšnit lidskostí, jsou ještě tolik naplněny strachem, pověrou strachu z "krutého divého zvířete", na jehož přemožení jsou právě tyto lidštější věky hrdé, že dokonce i evidentní pravdy zůstávají jakoby v důsledku nějaké domluvy po staletí nevyřčeny, protože působí dojmem, že by mohly onomu divokému, konečně dobitému zvířeti opět dopomoci k životu. Odvažuji se už něčeho, když dopustím, aby mi jedna taková pravda uklouzla :

ať si ji druzí zas chytí a napájejí ji "mlékem zbožného smýšlení", dokud se ztichlá a zapomenutá neuloží zpět do svého starého kouta. — Musíme se učit myslet jinak o krutosti, s otevřenýma očima ; musíme se také učit netrpělivosti, aby si už kolem ctnostně a drze nevykračovaly takové neskromné nafouklé omyly, jaké kupříkladu o tragédii šířili a přiživovali staří i noví filosofové. Téměř vše, co nazýváme "vyšší kulturou", spočívá na produchovění a prohloubení krutosti — to je má věta ; ono "divé zvíře" vůbec nebylo dobito, žije, vzkvétá, pouze se — zbožštilo. To, co je v základu bolestné rozkoše tragédie, je krutost ; co působí příjemně v takzvaném tragickém soucitu, ba v podstatě dokonce ve všem vznešeném až k nejvyšším a nejjemnějším záchvěvům metafyziky, čerpá svou sladkost jedině z příměsi krutosti. Co zažívá Říman v aréně, křesťan ve vytržení kříže, Španěl před hořící hranicí nebo při býčích zápasech, dnešní Japonec, jenž se hrne na tragédii, pařížský předměstský dělník, kterému se stýská po krvavých revolucích, wagneriánka, která vyřadí vůli a "oddá se" Tristanovi a Isoldě — co tito všichni vychutnávají a s tajuplným zápalem do sebe touží vpít, jsou kořenné nápoje velké Kirké zvané "krutost". Přitom je samozřejmě třeba zapudit dřívější neotesanou psychologii, která o krutosti učila jen tolik, že vzniká při pohledu na cizí utrpení : existuje bohatý, přebohatý požitek i z utrpení vlastního, z trápení sebe sama — a všude tam, kde se nechá člověk přemluvit k sebe-popírání v náboženském smyslu nebo k sebe-ohavení, jako u Féničanů a asketů, nebo vůbec k odsmyslovění, odtělesnění, k sebetrýznění, k puritánské křeči pokání, k vivisekci svědomí a k pascalovskému sacrifizio dell'intelletto, tam je tajně lákán a poháněn svou krutostí, onou nebezpečnou hrůzou krutosti obrácené proti nám samým. Nakonec uvažme, že i poznávající, jenž nutí svého ducha, aby poznával proti sklonu ducha a dost často i proti přání svého srdce — totiž aby říkal Ne tam, kde by chtěl přitakat, milovat, ctít —, si vede jako umělec a zjasňovatel krutosti ; vždy, když věci bere zhluboka a od základu, je to znásilňování, touha působit bolest základní vůli ducha, která míří bez ustání ke zdání a k povrchům — již v každém chtění poznávat je krůpěj krutosti.

230

Možná že není bez dalšího srozumitelné, co jsem tu řekl o "základní vůli ducha" : dovolím si to vysvětlit. — To rozkazovačné něco, jemuž lid říká "duch", chce v sobě a kolem sebe být pánem a cítit se pánem : má vůli směřující od mnohosti k jednoduchosti, vůli svazující, poutající, panovačnou, vskutku panskou. Jeho potřeby a schopnosti jsou v tomto bodě stejné, jaké fyziologové zjišťují u všeho, co žije, roste a množí se. Síla ducha osvojit si cizorodé se projevuje v silném sklonu připodobňovat nové starému, zjednodušovat rozmanité, přehlížet nebo zavrhovat to, co zcela odporuje : a právě tak svévolně určité rysy a linie u cizího, u každého kousku "vnějšího světa" podtrhává, vyzdvihuje, přizpůsobuje. Jeho úmyslem je přitom vstřebat nové "zkušenosti", zařadit nové věci do starých řad — tedy růst ; ještě určitěji, cítit růst, cítit zmnoženou sílu. Téže vůli slouží i zdánlivě protikladné puzení ducha, náhle pojaté rozhodnutí nevědět, svévolně se uzavřít, doslova přibouchnutí oken, vnitřní odmítnutí té či oné věci, nepřístupnost, jakýsi obranný stav vůči nepřebernému množství věcí k vědění, spokojenost s temnotou, s uzavírajícím horizontem, přitakání nevědomosti a její schvalování : tak jak je toto vše nutné vždy podle stupně schopnosti ducha osvojovat, podle jeho "trávicí schopnosti", chceme-li mluvit v obrazech — a vskutku se "duch" podobá ještě tak nejvíce žaludku. Právě tak sem patří příležitostná vůle ducha dát se oklamat, možná s rozpustilým tušením toho, že se věci nemají tak a tak, že je člověk právě takto nechává jen platit, radost z veškeré nejistoty a mnohoznačnosti, jásavý požitek ze svévolné omezenosti a domáckosti vlastního zákoutí, z přílišné blízkosti, z popředí, ze zvětšení, zmenšení, posunu, zkrášlení, požitek ze svévole všech těchto projevů moci. Konečně sem spadá i ona nikoli nepovážlivá ochota ducha klamat jiné duchy a přetvařovat se před nimi, onen ustavičný tlak a nátlak tvůrčí, formující, proměnyschopné síly : duch v tom nachází požitek z rozmanitosti a záludnosti svých masek, a rovněž požitek ze své jistoty v takovém počínání — právě svým próteovským uměním je přece nejlépe chráněn a skryt ! — Proti této vůli ke zdání, ke zjednodušení, k masce, k plášti, zkrátka k povrchu — neboť každý povrch je pláštěm — působí onen sublimní sklon poznávajícího, který věci chápe a chce chápat hluboce, z různých stran, důkladně : jako určitá krutost intelektuálního svědomí a vkusu, kterou každý smělý myslitel u sebe uzná, jestliže ovšem, jak se sluší, dostatečně dlouho zoceloval a zaostřoval své vidění sebe sama a uvykl přísné kázni, i přísným slovům. Řekne : "Je cosi krutého ve sklonu mého ducha," — jen ať se mu to ctnostní a laskaví pokusí vymluvit ! Vskutku, znělo by způsobněji, kdyby se rozhlašovala, roztrušovala, oslavovala místo naší krutosti dejme tomu naše "přepjatá poctivost" — nás, svobodných, velmi svobodných duchů : — a možná bude opravdu právě tak jednou znít naše — posmrtná sláva ? Zatím — neboť to má ještě čas — bychom asi byli málo nakloněni tomu, abychom se šňořili do takových morálních slovních cetek a tretek : celý náš dosavadní charakter nám právě tento vkus a jeho čipernou zdobnost oškliví. Jsou to krásná, blýskavá, cinkavá slavnostní slůvka : poctivost, láska k pravdě, láska k moudrosti, oběť ve jménu poznání, heroismus pravdivosti — je na nich něco, co člověku dme hruď hrdostí. Avšak my poustevníci a svišti, my jsme si už dávno v skrytu poustevnického svědomí ujasnili, že i tato důstojná slovní nádhera patří k té staré lživé parádě, k lživým krámům a lživému pozlátku nevědomé lidské ješitnosti, a že i pod takovou lichotivou barvou a přemalbou musí být znovu rozeznán strašný základní text homo natura. Přesadit tedy zpět člověka do přírody ; nedat se zmást mnoha ješitnými a blouznivými výklady a vedlejšími smysly, které byly dosud přes onen věčný základní text homo natura naškrabány a namalovány ; způsobit, aby člověk stál nadále před člověkem, jako už dnes, zocelený kázní vědy, stojí před druhou přírodou, s nebojácnýma očima Oidipovýma a zalepenýma ušima Odysseovýma, hluchý k vábničkám starých metafyzických ptáčníků, kteří mu až příliš dlouho hudli do uší : "Tys víc ! tys vyšší ! tys jiného původu !" — možná je to zvláštní a šílený úkol, ale je to úkol — kdo by to chtěl popírat ! Proč jsme jej zvolili, tento šílený úkol ? Nebo se zeptejme jinak : "Proč vůbec poznání ?" — Každý se nás na to bude ptát. A my, takto tísněni, my, kteří jsme si již stokrát sami takovou otázku kladli, my jsme nenašli a nenacházíme žádnou lepší odpověď…

231

Učení nás proměňuje, působí stejně jako každá výživa — ta také nejenom "udržuje", jak vědí fyziologové. Ale v našem základě, docela "vespod", existuje ovšem cosi nepoučitelného, žula duchovního fáta, žula předem určených rozhodnutí a odpovědí na předurčené, vybrané otázky. U každého kardinálního problému promlouvá neměnné "to jsem já" ; o muži a ženě se například myslitel nemůže naučit něco zcela nového, nýbrž jen doučit — jen doobjevit, co je u něho "pevně dáno". Občas nacházíme jistá řešení problémů, která právě v nás probouzejí pevnou víru ; nejspíš je pak člověk nazývá svými "přesvědčeními". Později v nich člověk spatřuje jen stopy k sebepoznání, ukazatele k problému, jímž jsme — správněji k velké hlouposti, jíž jsme, k našemu duchovnímu fátu, k onomu nepoučitelnému tam docela "vespod". — Pro tuto přemíru slušnosti, jíž jsem se právě proti sobě samému dopustil, bude mi snad dovoleno vyslovit několik pravd týkajících se "ženy o sobě" : bude se teď už totiž předem vědět, jak velice jsou to právě jen — mé pravdy. —

232
Žena se chce stát samostatnou : a navíc začíná poučovat muže o "ženě o sobě" — to patří k nejhorším stránkám postupujícího obecného zošklivění Evropy. Neboť co všechno musí tyto nešikovné pokusy ženské vědeckosti a sebe-odhalování vynést na světlo ! Žena má tolik důvodů k studu ; v ženě je skryto tolik pedantství, povrchnosti, školometství, malicherné vypínavosti, malicherné zvůle a neskromnosti — studujme jen její zacházení s dětmi ! —, což vše dosud nejlépe potlačovala a poutala v podstatě bázeň z muže. Běda, bude-li ono "věčně-nudné na ženě" — jímž tak oplývá ! — smět na světlo ! začne-li důkladně a zásadně zapomínat svůj důvtip, své umění půvabu, hravosti, zahánění starostí, zlehčování a lehkovážnosti, svou přístupnost příjemným tužbám ! Již teď se ozývají ženské hlasy, které, u svatého Aristofana ! nahánějí hrůzu, vyhrožujíce s lékařskou zřetelností, co nejprve a nakonec žena od muže chce. Není projevem nejhoršího nevkusu, chystá-li se žena stát takto vědeckou ? Dosud byla naštěstí osvěta věcí mužů, darem mužů — člověk tak zůstával "mezi svými" ; a koneckonců se při všem, co ženy píší o "ženě", můžeme s notnou dávkou nedůvěry ptát, zda se žena vlastně o sobě poučit chce — zda to chtít může… Jestliže tím žena nehledá pro sebe novou parádu — parádění přece snad patří k věčně-ženskému —, pak chce tedy vzbudit bázeň : — možná tak chce panovat. Ale nechce pravdu : co ženě záleží na pravdě ! Od samého počátku není ženě nic cizejšího, protivnějšího, nepřátelštějšího než pravda — jejím velkým uměním je lež, její nejvyšší záležitostí je zdání a krása. Přiznejme si to, my muži : ctíme a milujeme právě toto umění a tento instinkt u ženy : my, kteří to máme těžké a rádi se pro ulehčení svého údělu družíme k bytostem, pod jejichž rukama, pohledy a něžnými pošetilostmi se nám naše vážnost, naše tíže a hloubka jeví bezmála jako pošetilost. Nakonec položím otázku : přiznala už někdy nějaká žena sama ženské hlavě hloubku, ženskému srdci spravedlivost ? A není pravda, že, ze širšího pohledu, "ženou" dosud nejvíce opovrhovala žena sama — a naprosto ne my ? — My muži si přejeme, aby se žena už nadále nekompromitovala osvětou : tak jako bylo výrazem mužovy péče o ženu a její ochranou, když církev dekretovala : mulier taceat in ecclesia ! — Dělo se ku prospěchu ženy, když dal Napoleon příliš řečné madame de Staël na srozuměnou : mulier taceat in politicis ! — a já si myslím, že pravý přítel žen je ten, kdo na ženy dnes zvolá : mulier taceat de muliere !

233
Prozrazuje narušenost instinktů — a navíc i špatný vkus, jestliže se nějaká žena dovolává právě madame Roland nebo madame de Staël nebo monsieur George Sand, jako by tím už bylo něco dokázáno ve prospěch "ženy o sobě". Muži ve jmenovaných vidí tři komické ženy o sobě — nic víc ! — a právě ty nejlepší neúmyslné argumenty proti emancipaci a ženské suverenitě.

234
Hloupost v kuchyni ; ženská jako kuchařka ; otřesná bezmyšlenkovitost, s níž se obstarává výživa rodiny a pána domu ! Žena nechápe, co znamená jídlo : a chce být kuchařkou ! Kdyby byla žena myslící bytostí, musela by přece, jsouc po celá tisíciletí kuchařkou, přijít na ty nejdůležitější fyziologické skutečnosti, ba přímo ovládnout léčitelství ! Kvůli špatným kuchařkám — kvůli naprostému nedostatku rozumu v kuchyni byl vývoj člověka nejdéle pozdržen, nejhůře poškozen : ještě dnes to není o moc lepší. Proslov k vyšším dcerám.

235
Existují výroky a výrony ducha, existují sentence, drobná hrst slůvek, v nichž náhle vykrystalizuje celá jedna kultura, celá jedna společnost. Sem patří ona příležitostná poznámka madame de Lambert k synovi : "Mon ami, ne vous permettez jamais que de folies, qui vous feront grand plaisir" : mimochodem nejmateřštější a nejchytřejší slovo, které kdy bylo proneseno k synovi.

236
To, co se Dante a Goethe domnívali o ženě — první, když pěl "ella guardava suso, ed io in lei", druhý, když to přeložil jako "das Ewig-Weibliche zieht uns hinan" : nepochybuji, že každá ušlechtilejší žena se bude této víře bránit, neboť právě to se domnívá o věčně-mužském…

237
Sedm ženských průpovídek

Jako chvíle zdlouhavá, tak se k nám muž loudává.

Stáří, ach ! a vědoucnost posílí i slabou ctnost.

V černém šatu, v mlčení — každý ženu ocení.

Které vděčím štěstěně ? Bohu ! — a své švadleně.

V mládí : vonná jeskyňka. V stáří : je z ní jezinka.

Dobré jméno, švarný vzhled, navíc muž : kéž můj je hned !

Dlouhý smysl, krátká řeč — na oslici velká leč !

237a
Muži dosud se ženami zacházeli jako s ptáky, kteří k nim dolů zabloudili z nějakých výšin : jako s něčím jemnějším, zranitelnějším, divočejším, podivuhodnějším, sladším, duševnějším — ale jako s něčím, co se musí dát pod zámek, aby to neuletělo.

238
Mýlit se v základním problému "muž a žena", popírat zde nejpropastnější antagonismus a nutnost věčně-nepřátelského napětí, snít zde snad o stejných právech, stejné výchově, stejných nárocích a závazcích : toť typický znak mělkého ducha, a myslitel, který se na tomto nebezpečném místě prokázal jako mělký — mělký v instinktu ! —, smí být nadále považován už jen za podezřelého, ba více, za prozrazeného, za odhaleného : pravděpodobně bude na všechny základní otázky života, i budoucího života, příliš "krátký" a nedosáhne do žádné hloubky. Naproti tomu muž, který má hloubku, ve svém duchu stejně jako v tužbách, i onu hloubku dobré vůle, jež je schopna přísnosti a tvrdosti a snadno je s nimi zaměňována, může o ženě myslet vždy jen orientálně : musí ženu chápat jako majetek, jako uzamčené vlastnictví, jako něco určeného k služebnosti a v ní dosahujícího dokonalosti — musí se připojit k nesmírnému rozumu Asie, k nadřazenosti Asie v instinktech : jako to kdysi učinili Řekové, tito nejlepší dědici a žáci Asie, kteří se, jak známo, od Homéra až po časy Periklovy, s rostoucí kulturou a zmnožující se silou stávali krok za krokem též přísnější vůči ženě, zkrátka orientálnější. Jak nezbytné, jak logické, dokonce jak lidsky-žádoucí to bylo : o tom nechť se každý zamyslí sám u sebe !

239
Slabému pohlaví muži v žádném věku neprokazovali takovou úctu jako ve věku našem — to patří k demokratickému sklonu a základnímu vkusu právě tak jako neuctivost ke stáří : jaký div, že je tato úcta okamžitě zneužívána ? Ženy pak chtějí víc, učí se mít požadavky, prokazovaná pozornost jim už připadá pomalu urážlivá, daly by přednost soutěži o práva, ba vlastně boji : dost, žena prostě ztrácí stud. Připojme hned, že ztrácí zároveň i vkus. Odnaučuje se muže bát : avšak žena, která se "odnaučí bát", se vzdává svých nejženštějších instinktů. Že se žena odvažuje vystoupit do popředí, když už na muži není žádáno a pěstováno to, co vnuká bázeň — řekněme zřetelněji, muž v muži —, to se děje právem a je to pochopitelné ; už hůře pochopitelné je, že právě tím — žena degeneruje. A právě to se dnes děje : nečiňme si iluze ! Kde zvítězil industriální duch nad duchem vojenským a aristokratickým, usiluje teď žena o hospodářskou a právní nezávislost obchodního příručího : "žena jako obchodní příručí" stojí napsáno nad branou formující se moderní společnosti. Jak se postupně žena zmocňuje dalších práv, jak se snaží stát "pánem" a "pokrok" ženy vpisuje na své vlajky a fangličky, dochází s úděsnou zřetelností k pravému opaku : žena mizí. Od Francouzské revoluce se v Evropě vliv ženy zmenšil tou měrou, jakou se zvýšila její práva a nároky ; a "emancipace ženy", pokud ji žádají a podporují ženy samy (a nejen mužští hlupáci), se tak stává zvláštním symptomem narůstajícího oslabení a otupení těch nejženštějších instinktů. V tomto hnutí je hlupství, takřka maskulinní hlupství, za něž by se pravá žena — která je vždy chytrou ženou — musela do hloubi stydět. Ztratit cit pro to, na které půdě člověk nejjistěji dosáhne vítězství ; zanedbat um, jak zacházet s vlastními zbraněmi ; zadat si před mužem, snad dokonce poklesnout "až ke knize" -- tam, kde si dříve uchovávaly mravnost a jemnou lstivou pokoru ; s ctnostnou drzostí připravovat muže o jejich víru v podstatně odlišný, v ženě zahalený ideál, v cosi věčně a nutně-ženského ; důrazně a užvaněně muži vymlouvat, že by žena musela být udržována, obstarávána, chráněna, šetřena podobně jako křehké, podivuhodně divoké a často příjemné domácí zvířátko ; pošetile a pobouřeně vyhledávat vše, co bylo a dosud je na postavení ženy v dosavadním společenském řádu otrocké a nevolnické (jako kdyby otroctví bylo protiargumentem, a nikoli spíše podmínkou každé vyšší kultury, každého povýšení kultury) : co to vše znamená, ne-li erozi ženských instinktů, ztrátu ženskosti ? Ovšem, mezi učenými osly mužského rodu existuje dostatek tupých přátel paní a kazitelů žen, kteří ženě radí, aby tímto způsobem opustila své ženství a napodobila všechny hlouposti, jimiž trpí "muž" v Evropě, evropská "mužnost" ; — kteří by ženu chtěli snížit až k "všeobecnému vzdělání", ba snad až ke čtení novin a politikaření. Dokonce chtějí tu a tam udělat ze žen svobodomyslné duchy a literáty : jako by žena bez zbožnosti nebyla hlubokému a bezbožnému muži čímsi dokonale protivným nebo směšným ; skoro všude jí ničí nervy tím nejchorobnějším a nejnebezpečnějším ze všech druhů hudby (naší nejnovější německou hudbou) a den ode dne ji činí hysteričtější a neschopnější jejího prvního a posledního povolání, rodit silné děti. Vůbec ji chtějí ještě více "kultivovat" a, jak říkají, "slabé pohlaví" kulturou posílit : jako by historie nanejvýš naléhavě neučila, že "kultivování" člověka provázelo vždy oslabení — totiž oslabení, roztříštění, ochoření síly vůle — a že nejmocnější a nejvlivnější ženy světa (naposledy ještě Napoleonova matka) vděčily za svou moc a převahu nad muži právě síle své vůle — a nikoli školometům ! To, co na

ženě vzbuzuje respekt a často i bázeň, je její přirozenost, jež je "přirozenější" než u muže, její ryzí dravčí lstivá poddajnost, její tygří spár v rukavičce, její naivita v egoismu, její nevychovatelnost a niterná divokost, neuchopitelnost, šíře, rozlehlost jejích tužeb a ctností… Co při vší bázni vzbuzuje s touto nebezpečnou a krásnou kočkou "ženou" soucit, je, že se jeví jako silněji trpící, zranitelnější, potřebnější lásky a ke zklamání odsouzenější než kterékoli zvíře. Bázeň a soucit : s těmito pocity stál dosud muž před ženou, vždy již jednou nohou v tragédii, jež rozdírá tím, že uchvacuje. Jakže ? A s tím má být nyní konec ? A pracuje se na odstranění kouzla ženy ? Žena se pomalu stává nudnou ? Ó Evropo ! Evropo ! Známe zvíře s rohy, které tě vždy nejvíce přitahovalo, od něhož ti vždy znovu hrozí nebezpečí ! Tvá stará bajka by se mohla stát ještě jednou dějinami— ještě jednou by se tě mohla zmocnit obrovská hloupost a unést tě ! A nebyl by za ní skryt žádný bůh, nikoli ! jen "idea", "moderní idea" !…

Hlava osmá :
NÁRODY A VLASTI

240
Slyšel jsem, zase jednou poprvé — předehru Richarda Wagnera k Mistrům pěvcům : je to okázalé, přepjaté, těžké a pozdní umění, jež má takovou hrdost, že ke svému pochopení předpokládá živou přítomnost celých dvou staletí hudby : — Němce ctí, že se tato hrdost nepřepočítala ! Co je tu namícháno šťav a sil, co ročních dob a obzorů ! Zní nám to hned starodávně, hned cize, drsně a nezrale mladě, je to právě tak svévolné jako pompézně-tradiční, nezřídka šelmovské, ještě častěji zemité a hrubé — má to oheň a odvahu a zároveň mdlý, znavený povrch plodů, jež dozrávají příliš pozdě. Proudí to zeširoka a plně : a náhle okamžik nevysvětlitelného zaváhání, jakoby mezera, rozevřevší se mezi příčinou a následkem, tlak, jenž vyvolává sny, takřka noční můra — ale už se opět šíří a mohutní starý proud blaženství, přebohaté libosti, starého a nového štěstí, velice v to počítaje potěšení umělce ze sebe sama, které nikterak nechce skrývat, udivené šťastné spoluvědění o mistrovství zde vynaložených prostředků, nových, nově nabytých a nevyzkoušených uměleckých prostředků, jak nám chce zřejmě prozradit. Venkoncem žádná krása, žádný Jih, nic z jemné jižní světlosti nebe, žádná grácie, žádný tanec, sotva nějaká vůle k logice ; dokonce jistá neohrabanost, jež je ještě podtržena, jako by nám umělec chtěl říci : "patří k mému úmyslu" ; těžkopádné roucho, cosi svévolně-barbarského a slavnostního, změť učených a důstojných drahocenností a krajek ; cosi německého, v nejlepším i nejhorším smyslu slova, cosi německým způsobem mnohoznačného, nevymezeného a nevyčerpatelného ; jakási německá mohutnost a kypivost duše, jež se nebojí skrýt za rafinesami úpadku — jež se možná tam teprve cítí nejlépe ; pravý, ryzí znak německé duše, která je zároveň mladá a přestárlá, příliš sešlá a ještě příliš bohatá budoucností. Tento druh hudby nejlépe vyjadřuje, co si myslím o Němcích : jsou předvčerejší a pozítřejší — nemají ještě žádný dnešek.

241
My "dobří Evropané" : i my máme hodiny, v nichž si od srdce zavlastenčíme, praštíme sebou a propadneme starým láskám a omezením — právě jsem toho podal názorný příklad —, hodiny nacionálního vzedmutí, patriotického sklíčení a všelijakých dalších starodávných návalů citu. Těžkopádnější duchové, než jsme my, se možná s tím, co se u nás omezuje na hodiny a během hodin odbude, vypořádávají až za delší dobu, jedni za půl roku, druzí za půl života, vždy podle rychlosti a síly, s níž tráví a "vyměňují látky". Ano, dovedl bych si představit tupé, váhavé rasy, které by i v naší rychlé Evropě měly zapotřebí celá půlstaletí, aby překonaly takové atavistické záchvaty vlastenčení a lpění na hroudě a přišly opět k rozumu, chci říci k "dobrému evropanství". A právě když rozjímám nad touto možností, přihodí se mi, že se stanu svědkem rozhovoru dvou starých "patriotů" — zdá se, že oba špatně slyšeli, a proto mluvili tím hlasitěji. "Ten toho o filosofii ví a má o ní mínění jako nějaký sedlák nebo kadet," pravil jeden, "ten je ještě nevinný. Ale co na tom dnes záleží ! Žijeme ve věku mas : před vším masovým se padá na kolena. A podobně i v politice. Státník, který jim vystaví novou babylónskou věž, nějakou nestvůrnou říši a moc, je pro ně ‚velký' : — co záleží na tom, jestliže my opatrnější a zdrženlivější zatím ještě neopouštíme starou víru, že jedině velká myšlenka propůjčí nějakému činu a nějaké věci velikost. Dejme tomu, že by nějaký státník přivedl svůj národ do takové situace, že by pak musel provádět ‚velkou politiku', pro niž je od přírody špatně vybaven a připraven : takže by tento národ musel své staré a jisté ctnosti obětovat nějaké nové, pochybné průměrnosti ; — dejme tomu, že by nějaký státník odsoudil svůj národ vůbec k ‚politizování', zatímco dosud měl tento národ na práci a k přemýšlení cosi lepšího a v základě své duše se nemohl zbavit opatrného odporu k neklidu, prázdnu a hlučnému hašteření vskutku politizujících národů : — dejme tomu, že by takový státník popíchl ospalé vášně a tužby svého lidu, učinil by z jeho dosavadní plachosti a záliby v přešlapování stranou poskvrnu, z jeho cizinectví a tajné nekonečnosti pak provinění, znehodnotil by mu jeho nejniternější sklony, obrátil by mu svědomí naruby, jeho ducha učinil úzkým, jeho vkus ‚nacionálním' — jakže ! státník, který by toto vše učinil, státník, za kterého by jeho lid musel po všechny budoucí časy, pokud by nějaké měl, pykat, takový státník že by byl velký ?" — "Bezpochyby !" odvětil mu druhý starý patriot zprudka, "jinak by to byl nedokázal ! Možná byl šílený, že něco takového chtěl ? Ale možná bylo všechno velké na začátku jen šílené ?" — "To je zneužívání slov !" vzkřikl jeho společník, "silné ! silné ! silné a šílené ! Nikoli velké !" — Staří mužové se evidentně rozpálili, když si své "pravdy" takto křičeli do tváře ; já však, ve svém štěstí a ve svém "mimo", jsem uvažoval o tom, jak brzy bude silný

ovládnut silnějším ; a také, že duchovní zploštění jednoho národa bývá vyváženo prohloubením národa jiného. —

242
Ať už tomu, v čem se nyní hledá význačný znak Evropanů, říkáme "civilizace" nebo "zlidštění" nebo "pokrok" ; ať už to označujeme prostě, bez chvály či hany, politickou formulí jako demokratické hnutí Evropy : za vším tímto morálním a politickým popředím, na něž se takovými formulacemi poukazuje, probíhá nesmírný fyziologický proces, který stále mohutní — proces vzájemného připodobňování Evropanů, jejich rostoucí vymaňování se z podmínek, za nichž vznikají klimaticky a stavovsky vázané rasy, jejich vzrůstající nezávislost na každém určitém milieu, jež by se chtělo po staletí stejnými požadavky zapisovat do duše a těla — tedy pozvolný vzestup bytostně nadnárodního a nomádského druhu člověka, jehož charakteristickým znakem, mluveno fyziologicky, je maximálně rozvinuté umění a síla přizpůsobivosti. Tento proces vznikání Evropana, který může být ve svém tempu pozdržen velkými zvraty, ale možná právě tím nabývá na vehemenci a hloubce a roste — sem patří dnešní bouřlivý nápor "národního citu", a také právě se vzmáhající anarchismus —, tento proces dospěje pravděpodobně k výsledkům, s nimiž jeho naivní podporovatelé a vychvalovači, apoštolové "moderních idejí" počítají asi nejméně. Tytéž nové podmínky, za nichž bude v zásadě probíhat vyrovnávání a zprůměrňování člověka — v prospěšné, pracovité, mnohostranně využitelné a zaměstnatelné stádní zvíře člověk — jsou nanejvýš vhodné k tomu, aby daly vzniknout výjimečnému člověku nejnebezpečnějších a nejpodmanivějších kvalit. Neboť zatímco ona přizpůsobivost, která ohledává a zkoumá stále se měnící podmínky a s každým pokolením, téměř s každým desetiletím počíná novou práci, vůbec neumožňuje mohutnost typu ; zatímco celkovým dojmem z takových budoucích Evropanů bude pravděpodobně obraz různých upovídaných, povolných a vysoce zužitkovatelných dělníků, kteří jako chléb vezdejší potřebují pána, někoho, kdo rozkazuje ; zatímco demokratizace Evropy směřuje k vytvoření typu připraveného k otroctví v nejjemnějším smyslu : v jednotlivých a výjimečných případech se bude muset silný muž vyvinout v ještě silnějšího a bohatšího, než možná dosud kdy byl — díky bezpředsudečnosti svého školení, díky nesmírné mnohostrannosti cviku, umění a masky. Chtěl jsem říci : demokratizace Evropy je zároveň nedobrovolnou institucí k pěstování tyranů — a to v každém smyslu, i v tom nejduchovnějším.

243
S potěšením slyším, že se naše Slunce vydalo rychlejším pohybem k souhvězdí Herkula : a doufám, že si člověk na této Zemi bude počínat jako Slunce. A my napřed, my dobří Evropané ! —

244
Existovala doba, kdy bylo zvykem vyznamenávat Němce označením "hluboký" : teď, kdy nejúspěšnější typus nového německví hledá zcela jiné pocty a ve všem, co má hloubku, postrádá nejspíše "říznost", je takřka přiměřené a vlastenecké zapochybovat, zda jsme se kdysi onou chválou nepodvedli : ba zdali německá hloubka není v podstatě něco jiného a horšího — a něco, čeho se, bohudíky, chystáme s úspěchem zbavit. Pokusme se tedy podívat na německou hloubku jinak : není k tomu zapotřebí nic než malá vivisekce německé duše. — Německá duše je především mnohostranná, různého původu, spíše přes sebe a na sebe poskládaná než skutečně vybudovaná : za to může její původ. Němec, který by se chtěl opovážit tvrzení, že "dvě duší, ach, v mé hrudi přebývá", by ošklivě minul pravdu, či lépe, zůstal by za pravdou o mnoho duší nazpět. Jako národ nejstrašnějšího smíšení a propletení ras, možná dokonce s převahou před-árijského prvku, jako "národ středu" v každém smyslu jsou Němci neuchopitelnější, obsáhlejší, rozporuplnější, neznámější, nevypočitatelnější, překvapivější, dokonce hroznější, než jsou samy sobě jiné národy — vymykají se definici a již tím jsou zoufalstvím pro Francouze. Němce vyznačuje, že u nich nikdy nevymře otázka "co je německé ?". Kotzebue znal své Němce zajisté dobře : "Jsme poznáni," volali s nadšením — ale i Sand se domníval, že je zná. Jean Paul věděl, co činí, když rozhořčeně kritizoval Fichtovy prolhané, avšak patriotické lichotky a nadsázky — ale je pravděpodobné, že Goethe o Němcích smýšlel jinak než Jean Paul, i když mu s ohledem na Fichta dával za pravdu. Co si Goethe vůbec myslel o Němcích ? — Ale on se o mnoha věcech kolem sebe nikdy nevyslovil zřetelně a po celý život věděl, jak nakládat s citlivým mlčením : měl k tomu pravděpodobně dobré důvody. Jisté je, že mu tvář nerozjasnily "osvobozovací války" ani Francouzská revoluce — událostí, kvůli níž nově promyslel svého Fausta, ba celý problém "člověka", byl zjev Napoleonův. Známe Goethova slova, v nichž, jakoby z ciziny, s netrpělivou tvrdostí odsuzuje to, nač jsou Němci hrdi : slavnou citlivost německé mysli definuje jednou jako "shovívavost k cizím i vlastním slabinám". Křivdí jim tím snad ? Pro Němce je typické, že jim člověk sotva kdy úplně křivdí. Německá duše má v sobě chodby a chodbičky, jsou v ní prohlubně, skrýše, sklepení ; její nepořádek má v sobě kouzlo tajemna ; Němec se vyzná v klikatých cestách k chaosu. A tak jako každá věc miluje své podobenství, miluje Němec mračna a vše, co je nejasné, proměnlivé, soumračné, vlhké a zatažené : pociťuje vše nejisté, nedotvořené, posouvající se a rostoucí jako "hluboké". Němec sám není, on se děje, "vyvíjí se". "Vývoj" je proto vlastním německým nálezem a návrhem ve velké říši filosofických formulí : vládnoucím pojmem, který ve spojení s německým pivem a německou hudbou pracuje na poněmčení celé Evropy. Cizinci stojí s údivem a okouzleni před hádankami, které jim dává protikladnost povahy v samých základech německé duše (kterou Hegel uvedl v systém, Richard Wagner pak ještě zhudebnil). "Dobromyslný a potměšilý" — takové spojení, protismyslné ve vztahu ke každému jinému národu, se bohužel až příliš často osvědčuje v Německu : žijte jen nějaký čas mezi Švaby ! Těžkopádnost německého učence, jeho společenský nevkus se až hrozivě dobře snáší s niterným provazolezectvím a lehkou smělostí, jíž se už všichni bohové naučili bát. Chcete-li mít demonstrovánu "německou duši" ad oculos, pohleďte jen do nitra německého vkusu, do německých umění a zvyků : jaká to selská lhostejnost vůči "vkusu" ! Jak tu stojí vedle sebe to nejušlechtilejší a nejsprostší ! Jak nepořádné a bohaté je celé toto hospodářství duše ! Němec svou duši vleče ; vleče vše, co prožívá. Své zážitky tráví

špatně, nikdy se s nimi "nevyrovná" ; německá hloubka je často jen těžké zdlouhavé "trávení". A jako všichni ze zvyku nemocní, všichni dyspeptici mají sklon k pohodlí, tak i Němec miluje "otevřenost" a "bodrost" : jak je to pohodlné, být otevřený a bodrý ! — Je to dnes možná ten nejnebezpečnější a nejšťastnější převlek, v němž se Němec vyzná, tato důvěrná, vstřícná, karty odkrývající německá poctivost : ta je jeho vlastním mefistofelským uměním, s ní to ještě "daleko dotáhne" ! Němec se uvolní, hledí přitom věrnýma modrýma prázdnýma německýma očima — a v mžiku jej cizina zamění s jeho noční košilí ! — Chtěl jsem říci : ať už je "německá hloubka" cokoli — docela mezi námi si přece dovolíme se jí zasmát ? —, učiníme dobře, budeme-li i nadále chovat její zdání a dobré jméno v úctě a nevyměníme-li příliš snadno svou starou pověst národa hloubky za pruskou "říznost" a berlínský vtip a Sanda. Je od národa chytré, když se uplatňuje, když se nechá vnímat jako hluboký, nešikovný, dobromyslný, poctivý, jako nechytrý : mohlo by to dokonce — být hluboké ! A nakonec : člověk má dělat svému jménu čest — nejmenujeme se nadarmo "tiusche", Täusche…

245
"Staré dobré" časy jsou ty tam, vyzpívaly se v Mozartovi : — jaké štěstí pro nás, že k nám jeho rokoko ještě promlouvá, že jeho "dobrá společnost", jeho něžná blouznivost, jeho dětinská radost ze všeho čínského a titěrného, jeho zdvořilost srdce, jeho touha po zdobném, zamilovaném, tanečním, k slzám dojímavém, jeho víra v Jih může ještě apelovat na nějaký zbytek v nás ! Ach, jednou s tím bude konec ! — ale kdo by pochyboval, že ještě dřív nás přejde chuť chápat Beethovena ! který byl přece pouhým dozvukem stylového přechodu a stylového zlomu, a nikoli, jako Mozart, dozvukem velkého evropského vkusu, trvajícího po staletí. Beethoven je přechodnou příhodou mezi starou vetchou duší, jež se neustále rozpadá, a budoucí mladistvou duší, jež neustále přichází ; na jeho hudbě leží ono šero mezi věčným ztrácením a věčným přebujelým doufáním — totéž světlo, do něhož byla Evropa ponořena, když snila s Rousseauem, když tančila kolem revolučního stromu svobody a nakonec takřka uctívala Napoleona. Avšak jak rychle bledne teď právě tento pocit, jak těžké je dnes už jen vědět o tomto pocitu — jak cize zní našemu uchu řeč onoho Rousseaua, Schillera, Shelleyho, Byrona, v nichž společně přišel ke slovu týž osud Evropy, který dokázal pět v Beethovenovi ! — Německá hudba, jež přišla poté, patří do romantiky, to znamená, v historických souvislostech, do ještě kratšího, ještě prchavějšího, ještě povrchnějšího hnutí, než bylo ono velké meziaktí, onen přechod Evropy od Rousseaua k Napoleonovi a k vzestupu demokracie. Weber : ale čím je nám dnes Čarostřelec a Oberon ! Nebo Marschnerův Hans Heiling a Upír ! Ba dokonce i Wagnerův Tannhäuser ! To je odeznělá, byť nikoli ještě zapomenutá hudba. Celá tato hudba romantiky nebyla navíc dost vznešená, nebyla dost hudbou, aby měla právo vystupovat i jinde než v divadle a před davem ; od samého počátku byla hudbou druhého řádu, a mezi skutečnými hudebníky hrála malou úlohu. Jinak tomu bylo s Felixem Mendelssohnem, oním alkyónským mistrem, který byl pro svou lehčí, čistší, obšťastněnější duši brzy uctíván a právě tak brzy zapomenut : jako krásná náhoda v německé hudbě. Co se však týče Roberta Schumanna, který bral vše těžce a byl od počátku také těžce brán — on je tím posledním, kdo založil nějakou školu : nechápeme dnes mezi sebou jako štěstí, jako vydechnutí, jako osvobození, že právě tato schumannovská romantika byla překonána ? Schumann, na útěku do "saského Švýcarska" své duše, utvářený zpola wertherovsky, zpola jean-paulovsky, rozhodně ne beethovenovsky ! rozhodně ne byronovsky ! — jeho manfredovská hudba je přehmat a nedorozumění hraničící s bezprávím —, Schumann se svým vkusem, který v podstatě byl vkusem malým (totiž nebezpečnou, mezi Němci dvojnásob nebezpečnou tendencí k tiché lyrice a citovému opojení), jsa neustále stranou, vždy plaše na odchodu a v ústraní, ušlechtile útlocitný, rozplývající se v samém anonymním štěstí a samé bolesti, holčičí a od samého počátku noli me tangere : tento Schumann byl v hudbě už událostí pouze německou, nikoli evropskou, jakou byl Beethoven, jakou, v ještě obsáhlejší míře, byl Mozart —, v něm hrozilo německé hudbě její největší nebezpečí, že totiž ztratí hlas pro duši Evropy a upadne do pouhého vlastenčení. —

246
Jakým utrpením jsou německy psané knihy pro toho, kdo má třetí ucho ! Jak rozmrzele stojí nad ztěžka se převalujícím bahnem zvuků beze zvuku, rytmů bez tance, které se u Němců nazývá "knihou" ! A což teprve Němec, který čte knihy ! Jak líně, jak zdráhavě, jak špatně čte ! Kolik Němců asi ví a vyžaduje na sobě vědomost o tom, že v každé dobré větě tkví umění — umění, které chce být uhodnuto, má-li být věta pochopena ! Nepochopí například její tempo : a věta sama je nepochopena ! Že člověk nesmí být na pochybách o rytmicky rozhodujících slabikách, že narušení příliš přísné symetrie je třeba cítit jako záměrné a přitažlivé, že je třeba nastavit jemné trpělivé ucho každému staccatu, každému rubatu, že se smysl uhaduje ze sledu samohlásek a dvojhlásek a z toho, jak křehce a bohatě se mohou zbarvovat a přebarvovat podle svého sousedství : kdo z Němců, kteří čtou knihy, je dost ochoten uznat takové povinnosti a požadavky a slyšet v jazyce tolik umění a úmyslu ? Nakonec pro to člověk právě "nemá sluch" : a tak nejsou slyšeny ty nejsilnější protiklady stylu a nejjemnějším umělectvím je mrháno jako před hluchými. — Takové myšlenky mi táhly hlavou, když jsem zaznamenal, jak neomaleně a bez sebemenšího ponětí jsou zaměňováni dva mistři v umění prózy, jeden, jemuž slova kanou váhavě a chladně, jakoby ze stropu vlhké jeskyně — počítá s jejich dutým dopadem a ozvěnou, a druhý, který se svým jazykem zachází jak s ohebným kordem a od paže až po špičky nohou cítí nebezpečné štěstí chvějivé přeostré čepele, jež se chce zakousnout, zasvištět, zařízнout. —

247
Jak málo má německý styl společného se zvukem a sluchem, dosvědčuje skutečnost, že právě naši dobří hudebníci píší špatně. Němec nečte nahlas, pro ucho, nýbrž jen očima : odložil si přitom uši do zásuvky. Antický člověk četl, pokud četl — stávalo se to zřídka —, sám sobě, a to nahlas ; lidem bylo divné, četl-li někdo potichu, ptali se sami sebe, proč. Nahlas : to znamená se všemi vzmachy, ohyby, zvraty tónu a proměnami tempa, z nichž měl antický veřejný svět

potěšení. Tehdy byly zákony psaného stylu tytéž jako zákony stylu mluveného ; a jeho zákony závisely zčásti na podivuhodném vzdělání, rafinovaných potřebách ucha a hrtanu, zčásti na síle, výdrži a moci antických plic. Souvětí je, ve smyslu starověku, především fyziologický celek, uzavřený jedním nadechnutím. Taková souvětí, která najdeme u Demosthéna, u Cicerona, dvakrát stoupající a dvakrát klesající a to vše v rámci jednoho nadechnutí : to jsou požitky pro antické lidi, kteří uměli ocenit velkolepost, jedinečnost a složitost v přednesu takového souvětí, protože k tomu byli sami školeni : — my vlastně vůbec nemáme právo na velké souvětí, my moderní, krátkodeší v každém smyslu ! Oni staří byli přece vesměs v mluvě amatéry, tudíž znalci, tudíž kritiky — tím své řečníky dohánělo k nejzazšímu ; stejně jako v minulém století, kdy uměli všichni Italové a všechny Italky zpívat, dosáhla u nich vrcholu virtuosita ve zpěvu (a tím i v umění melodiky). V Německu však existoval (až na nejnovější dobu, kdy ostýchavě a neohrabaně počíná rozpínat své mladé perutě jakási tribunová výřečnost) vlastně jen jeden druh veřejného a přibližně uměleckého řečnictví : řeč z kazatelny. Jedině kazatel v Německu věděl, kolik váží slabika, kolik slovo, zdali věta bije, skáče, valí se, běží, dobíhá, pouze on měl svědomí ve svých uších, až příliš často špatné svědomí : neboť existuje dost důvodů pro to, že právě Němec téměř vždy dosahuje zdatnosti v řečnictví příliš pozdě. Mistrovským dílem německé prózy je také právem mistrovské dílo jejího největšího kazatele : bible byla dosud nejlepší německou knihou. Vedle Lutherovy bible je téměř všechno ostatní jen "literaturou" — věcí, jež nevyrostla v Německu, a proto také nevrostla a nevrůstá do německých srdcí, jako to dokázala bible.

248
Existují dva druhy génia : jeden, který především plodí a plodit chce, a druhý, který se rád dá oplodnit a rodí. A právě tak existují mezi geniálními národy takové, jimž připadl ženský problém těhotenství a tajný úkol formování, vyzrávání, završování — Řekové například byli národem tohoto druhu, rovněž Francouzi ; a jiné, které musí oplodňovat a stávat se příčinou nových řádů života — podobně jako Židé, Římané a, otázka ve vší skromnosti, Němci ? —, národy trápené a vzněcované neznámými horečkami a puzené samy ze sebe, aniž se zmohly na odpor, zamilované a dychtivé po cizích rasách (takových, jež se "dají oplodnit"), a přitom panovačné jako vše, co si je vědomo bohatých plodivých sil, a tudíž "Boží milosti". Tyto dva druhy génia se hledají, jako muž a žena ; ale také si navzájem nerozumějí — jako muž a žena.

249
Každý národ má své vlastní pokrytectví, a nazývá je svými ctnostmi. — To nejlepší, čím je, člověk nezná — nemůže znát.

250
Zač vděčí Evropa Židům ? — Za mnohé, dobré i zlé, a především za jedno, jež patří k největšímu dobru i největšímu zlu zároveň : za velký styl v morálce, strašlivost a majestát nekonečných požadavků, nekonečných významů, za celou tu romantiku a vznešenost morálních problémů — a tudíž právě za nejpodmanivější, nejchoulostivější a nejvybranější část oněch barevných her a svodů k životu, v jejichž pozdním mihotání žhne dnes nebe naší evropské kultury, její večerní nebe — a možná dohořívá. My artisté mezi diváky a filosofy jsme za to Židům — vděčni.

251
Je třeba se s tím nějak smířit, že národu, který trpí nacionální neurotičností a politickou ctižádostí a trpět jimi chce, se na duchu vynoří lecjaký mrak a porucha, zkrátka menší záchvat zhloupnutí : například u Němců dneška tu hloupost antifrancouzská, tu antižidovská, tu antipolská, tu křesťansko-romantická, tu wagneriánská, tu teutonská, tu pruská (jen pohleďme na ty ubohé historiky, ty Sybely a Treitzschky a jejich tlustě svázané hlavy ) a jak se nazývají všechna ta drobná zamlžení německého ducha a svědomí. Budiž mi prominuto, že ani já, při krátkém smělém pobytu ve velmi infikované oblasti, jsem té choroby nezůstal zcela ušetřen a začal se již zamýšlet, jako všichni ostatní, nad věcmi, které se mne pranic netýkají : toť první znak politické infekce. Například o Židech : slyšme. — Nesetkal jsem se ještě s žádným Němcem, který by byl Židům nakloněn ; a byť bylo odmítání vlastního antisemitství ze strany všech opatrnických a politických osob sebenepodmíněnější, přece se ani tato opatrnost a politika zdaleka nezaměřují proti druhu toho pocitu samého, nýbrž jen proti jeho nebezpečné nemírnosti, a zvláště proti nevkusným a hanebným projevům tohoto nemírného pocitu — v tom se nesmíme mýlit. Že Německo má Židů až dost, že německý žaludek, německá krev má potíže (a ještě dlouho potíže mít bude) s tím, aby se s takovým kvantem "Židů" i jen vyrovnala — tak jako se s ním vyrovnal Ital, Francouz, Angličan, v důsledku zdatnějšího trávení : to je zřetelná výpověď a řeč obecného instinktu, jemuž je třeba naslouchat, podle něhož je třeba jednat. "Žádné další Židy už nevpouštět ! A zejména směrem na Východ (i do Rakouska) uzavřít všechny brány !" tak přikazuje instinkt národa, jehož duch je ještě slabý a neurčitý, takže by mohl být snadno smazán, snadno vytlačen silnější rasou. Židé jsou však nade vši pochybnost nejsilnější, nejhouževnatější a nejčistší rasa, jež teď žije v Evropě ; dokáží se prosadit i za nejhorších podmínek (dokonce lépe než za příznivých), kvůli ctnostem, jež by dnes leckdo rád označil za hříchy — především díky resolutní víře, jež se nemusí stydět před "moderními idejemi" ; proměňují se, pokud se proměňují, vždy jen tak, jako ruská říše dobývá — jako říše, která má čas a není včerejší : totiž podle zásady "tak pomalu, jak jen možno !" Myslitel, jemuž leží na svědomí budoucnost Evropy, bude, při všech projektech, jež u sebe činí o této budoucnosti, počítat s Židy stejně jako s Rusy, jako s nejjistějšími a nejpravděpodobnějšími faktory ve velké hře a velkém měření sil. To, co je dnes v Evropě nazýváno "národ" a je vlastně spíše res facta než nata (ba mezitím se už k nerozeznání podobá res ficta et picta), je v každém případě čímsi vznikajícím, mladým, snadno posouvatelným, ještě žádnou rasou, natož pak takovým aere perennius, jako je židovský druh : tyto "národy" by se měly mít ostražitě na pozoru před každou horkokrevnou konkurencí a každým nepřátelstvím ! Že by Židé, kdyby chtěli — nebo, kdyby je k tomu někdo nutil, jak tomu zřejmě chtějí antisemité —, už

teď mohli mít převahu, ba doslova nadvládu nad Evropou, je jisté ; že o to neusilují a takových plánů si nečiní, právě tak. Zatím chtějí a přejí si spíše, dokonce s určitou vtíravostí, aby byli v Evropě, Evropou vstřebáni a vsáti, prahnou po tom, aby konečně někde zakotvili, byli povoleni a váženi a aby nomádskému životu, "věčnému Židovi" dali cíl ; a tento tah a tlak (který možná již sám vyjadřuje zmírnění židovských instinktů) by měl být postřehnut a vyslyšen : možná by za tím účelem bylo užitečné a správné vykázat ze země antisemitské ukřičence. Vyslyšen se vší opatrností, s výběrem ; asi tak, jak to činí anglická šlechta. Je nabíledni, že nejsnáze by se s nimi mohli spojit silnější a již zřetelněji vyprofilované typy nového němectví, například urozený důstojník z Marky : bylo by nanejvýš zajímavé sledovat, zda by se k dědičnému umění rozkazování a poslouchání — v obojím je uvedená země dnes už klasická — nedal přidat, připěstovat génius peněz a trpělivosti (a především trocha ducha a duchovnosti, jichž se na uvedeném místě notně nedostává). Avšak zde se sluší, abych své rozpustilé němčení a slavnostní řečnění přerušil : neboť se již dotýkám své vážnosti, tedy "evropského problému", jak mu rozumím, pěstování nové, Evropě vládnoucí kasty. —

252
Není to žádná filosofická rasa — tihle Angličané : Bacon znamená útok na filosofického ducha vůbec, Hobbes, Hume a Locke ponížení a snížení hodnoty pojmu "filosof" déle než na století. Proti Humeovi povstal a zvedl se Kant ; Locke byl ten, o němž Schelling směl říci : "Je méprise Locke "; v boji proti anglicko-mechanistickému zprimitivnění světa byli zajedno Hegel a Schopenhauer (i s Goethem), oba tito nepřátelští bratři-géniové ve filosofii, kteří tíhli k protikladným pólům německého ducha a činili si přitom bezpráví, jak to činí právě jen bratři. — Čeho se v Anglii nedostává a vždy nedostávalo, to věděl až moc dobře onen půlherec a rétor, nevkusný popletenec Carlyle, jenž se snažil skrýt pod vášnivými grimasami to, co o sobě věděl : totiž čeho se nedostávalo Carlyleovi — vlastní moci ducha, vlastní hloubky duchovního pohledu, zkrátka filosofie. — Taková nefilosofická rasa se vyznačuje tím, že se přísně drží křesťanství : potřebuje jeho drezúru ke "zmoralizování" a zlidštění. Angličan, temnější, smyslnější, se silnější vůlí a brutálnější než Němec — je právě proto, jako ten hrubější, také zbožnější než Němec : má křesťanství právě více zapotřebí. Pro jemnější chřípí má i toto anglické křesťanství ještě pravou anglickou příchuť spleenu a alkoholického excesu, proti nimž je z dobrých důvodů křesťanství používáno jako léčivý prostředek — tedy jemnější jed proti hrubšímu : jemnější otrava je vskutku u neotesaných národů již pokrokem, stupněm ke zduchovění. Anglická neotesanost a selská vážnost se tak křesťanskou gestikulací a modlením a zpěvem žalmů ještě nejpřijatelněji převléknou, správněji : vyloží a reinterpretují ; a pro onen dobytek opilců a hýřilů, který se kdysi učil morálně chrochtat pod mocí metodismu a nejnověji zas jako "armáda spásy", může být křeč pokání opravdu relativně nejvyšším výkonem "humanity", k němuž ho lze povznést : tolik můžeme bez obav připustit. Co však ještě i na nejhumánnějším Angličanovi uráží, je jeho nedostatek hudby, řečeno podobenstvím (a bez podobenství) : ve hnutích své duše a svého těla nemá takt a tanec, ba ani touhu po taktu a tanci, po "hudbě". Poslechněte si, jak mluví ; podívejte se, jak ty nejkrásnější Angličanky chodí — v žádné zemi světa není krásnějších holubů a labutí — a konečně : poslechněte si, jak zpívají ! Ale žádám příliš mnoho…

253
Jsou pravdy, které nejlépe rozpoznají průměrné hlavy, protože jim jsou nejpřiměřenější, jsou pravdy, které působí svůdně a podmanivě jen na průměrné duchy : k této možná nepříjemné větě se cítíme puzeni právě teď, od té doby, co se duch ctných, avšak průměrných Angličanů — uvedu Darwina, Johna Stuarta Milla a Herberta Spencera — chystá ovládnout střední region evropského vkusu. Ovšem, kdo by chtěl pochybovat o prospěšnosti toho, že občas panují takoví duchové ? Bylo by omylem považovat právě vysoce vyvinuté a stranou se vznášející duchy za zvlášť vhodné k tomu, aby zjišťovali spoustu drobných obecných skutečností, sbírali je a vtěsnávali do závěrů : jsou spíše, jako výjimky, od samého počátku vůči "pravidlům" v nepříznivém postavení. Nakonec mají víc na práci než jen poznávat — totiž být něčím novým, znamenat něco nového, představovat nové hodnoty ! Propast mezi ‚vědět' a ‚umět' je možná větší, i hrozivěji tajuplnější, než si kdo myslí : člověk se schopnostmi ve velkém stylu, člověk tvůrčí bude možná muset být nevědoucím — zatímco na druhé straně k vědeckým objevům po způsobu Darwinově nebude na škodu určitá úzkoprsost, suchopárnost a pilná pečlivost, zkrátka cosi anglického. — Nakonec ovšem Angličanům nezapomínejme, že již jednou svou hlubokou průměrností způsobili celkovou depresi evropského ducha : to, co se nazývá "moderními idejemi" nebo "idejemi osmnáctého století" nebo i "francouzskými idejemi" — tedy to, proti čemu se německý duch pozvedl s hlubokým odporem —, bylo anglického původu, o tom nelze pochybovat. Francouzi byli jen opicemi a herci těchto idejí, i jejich nejlepšími vojíny, rovněž však bohužel jejich prvními a nejpostiženějšími obětmi : neboť pro zavrženíhodnou anglománii "moderních idejí" nakonec âme française tak zhubla a vychrtla, že se dnes takřka nevěřícně rozpomínáme na její šestnácté a sedmnácté století, na její hlubokou vášnivou sílu, její vynalézavou vznešenost. Následující větu historické správnosti však musíme zuby nehty držet a obhajovat proti okamžiku a jeho zdání : evropská noblesse — citu, vkusu, mravu, zkrátka bereme-li toto slovo v každém vysokém smyslu — je dílem a vynálezem Francie, evropská sprostnost, plebejství moderních idejí — dílem Anglie. —

254
Ještě i nyní je Francie sídlem nejduchovnější a nejrafinovanější kultury Evropy a vysokou školou vkusu : ale člověk musí tuto "Francii vkusu" umět najít. Kdo k ní patří, dobře se skrývá : může být jen malý počet těch, v nichž a jimiž žije, navíc možná lidé, kteří nestojí na nejpevnějších nohou, dílem fatalisté, zachmuření, chorobní, dílem zchoulostivělí a strojení, takoví, kteří mají ctižádost se skrývat. Něco mají všichni společného : ucpávají si uši před řádící hloupostí a meloucí hubou demokratického bourgeois. Vskutku se dnes do popředí dere zhlouplá a zhrublá Francie — nejnověji, při pohřbu Victora Huga, slavila pravé orgie nevkusu a zároveň sebechvály. A ještě něco jiného jim je společné : dobrá vůle bránit se duchovní germanizaci — a ještě lepší neschopnost k tomu ! Možná se už nyní Schopenhauer v této

Francii ducha, jež je také Francií pesimismu, zavedl a zdomácněl více než kdy v Německu ; nemluvě o Heinrichu Heinovi, který jemnějším a náročnějším lyrikům z Paříže již dávno přešel do masa a krve, nebo o Hegelovi, který dnes v postavě H. Tainea — to znamená prvního živého historika — působí takřka tyranským vlivem. Co se však týče Richarda Wagnera : čím více se francouzská hudba učí utvářet se podle skutečných potřeb âme moderne, tím více bude "wagnerizovat", to lze předpovědět — už nyní tak činí až až ! Přesto existuje trojí, nač mohou ještě i dnes Francouzi s hrdostí poukázat jako na své nejvlastnější dědictví a neztracený znak staré kulturní nadřazenosti nad Evropou, navzdory veškerému dobrovolnému či nedobrovolnému germanizování a zhrubění vkusu : za prvé schopnost artistních vášní, oddanosti "formě", pro niž bylo, vedle tisíce jiných, vynalezeno slovo l'art pour l'art : něco takového ve Francii nechybělo už tři století a stále znovu, dík úctě k "malému počtu", umožňovalo jakousi komorní hudbu literatury, kterou v ostatní Evropě těžko nalezneme. To druhé, na čem Francouzi mohou založit svou nadřazenost nad Evropou, je jejich stará mnohostranná moralistická kultura, jež působí, že v průměru lze dokonce i u malých romanciers z novin a náhodných boulevardiers de Paris najít psychologickou zanícenost a zvědavost, o níž například v Německu nemá nikdo ani potuchy (natož aby měl věc samu). Němcům k tomu chybí pár století moralistického žánru, který, jak řečeno, si Francie neodpírala ; kdo proto Němce nazývá "naivními", předělává jejich nouzi na ctnost. (Za protiklad k německé nezkušenosti a nevině in voluptate psychologica — která není bez souvislosti s nudností německého styku mezi lidmi — a za nejzdařilejší výraz ryze francouzské zvědavosti a vynalézavosti v této říši jemného mrazení může platit Henri Beyle, onen podivuhodně předjímající a předbíhající člověk, který běžel napoleonským tempem svou Evropou, několika staletími evropské duše, jako stopař a objevitel této duše : bylo zapotřebí dvou pokolení, aby byl poněkud dostižen, aby se dodatečně přišlo na některé ze záhad, jež trápily a plnily nadšením tohoto zázračného epikurejce a člověka otazníků, posledního velkého psychologa Francie.) Existuje ještě třetí nárok na nadřazenost : v bytosti Francouzů došlo k jakž takž zdařilé syntéze Severu a Jihu, což je vede k tomu, aby mnoho věcí chápali a jiné věci, které Angličan nikdy nepochopí, dělali ; jejich temperament, vůči Jihu periodicky přivrácený a odvrácený, v němž čas od času překypí provensálská a ligurská krev, je chrání před mrazivou nordickou šedí a přízraky pojmů bez slunce a chudokrevností — před naší německou chorobou vkusu, proti jejíž přemíře jsme si právě s velkou rozhodností naordinovali (v souladu s nebezpečným léčitelským uměním, jež mě učí čekat a čekat, ale doposud ještě nikoli doufat) krev a železo, chci říci : "velkou politiku". I dnes ještě existuje ve Francii prvotní porozumění a vstřícnost pro ony vzácnější a zřídka uspokojené lidi, kteří jsou příliš obsáhlí, než aby byli ukojeni nějakým vlastenčením, a umějí milovat v Severu Jih, a v Jihu Sever — pro rodilé Středozemce, "dobré Evropany". — Pro ně skládal hudbu Bizet, tento poslední génius, který spatřil novou krásu a svůdnost — který hudbě objevil kousek Jihu.

255

Zdá se mi, že je třeba být vůči německé hudbě v mnoha ohledech opatrný. Za předpokladu, že člověk miluje Jih, jako ho miluji já, jako velkou školu uzdravování, v tom nejduchovnějším i nejsmyslnějším, jako nevázané bohatství slunce a slunečné zjasnění, které se rozlévá nad svébytným, v sebe věřícím životem : nuže, takový člověk se naučí mít na pozoru před německou hudbou, protože tím, že mu opět pokazí vkus, pokazí mu opět i zdraví. Takový Jižan, nikoli původem, nýbrž vírou, musí, pokud sní o budoucnosti hudby, snít i o záchraně hudby před Severem a mít v uších předehru hlubší, mocnější, možná nebezpečnější a tajuplnější hudby, hudby nadněmecké, která při pohledu na modré rozkošnické moře a středozemský nebeský jas nezmlkne, nezpopelaví, nevybledne, jak se stává veškeré německé hudbě, hudby nadevropské, jež si své právo podrží ještě i vedle hnědavých západů slunce v poušti, jejíž duše je spřízněna s palmou a zdá se být doma mezi velkými krásnými osamělými dravci a umí se mezi nimi toulat… Dovedl bych si představit hudbu, jejíž nejvzácnější kouzlo by spočívalo v tom, že by už nevěděla nic o dobru a zlu, že by se v ní jen tu a tam zachvěl jakýsi lodníkův stesk po domově, jakýsi zlatavý stín a něžná slabost : umění, které by vidělo, jak se k němu z velké dálky sbíhají barvy zanikajícího, už takřka nesrozumitelného morálního světa, a které by bylo dost pohostinné a hluboké, aby takové pozdní běžence přijalo. —

256

Kvůli chorobnému odcizení, jež mezi národy Evropy vložilo a stále vkládá nacionalistické šílenství, rovněž kvůli politikům krátkého pohledu a rychlé ruky, kteří jsou dnes s jeho pomocí u moci a vůbec netuší, jak nutně je ona rozdělující politika, kterou provádějí, jen politikou meziaktí — kvůli tomu všemu a ještě jinému, dnes vůbec nevyslovitelnému se teď přehlížejí, nebo svévolně a lživě překrucují ona naprosto jednoznačná znamení, v nichž přichází ke slovu, že Evropa chce být jedna. U všech hlubších a obsáhlejších lidí tohoto století bylo hlavním zaměřením tajemné práce jejich duše připravovat cestu k oné nové syntéze a zkusmo předjímat Evropana budoucnosti : pouze na svém povrchu nebo ve slabých chvilkách, třeba ve stáří, patřili k "vlastencům" — jako by si chtěli jen sami od sebe odpočinout, když se stali "patrioty". Myslím na lidi jako Napoleon, Goethe, Beethoven, Stendhal, Heinrich Heine, Schopenhauer : a nemějte mi za zlé, přičtu-li k nim i Richarda Wagnera, u něhož se nesmíme nechat zmást tím, jak si sám neporozuměl — géniové jeho druhu mají jen vzácně právo rozumět sami sobě. A ještě méně se ovšem smíme nechat zmást tím nevychovaným halasem, s nímž se teď ve Francii proti Richardu Wagnerovi vzpěčují a brání : přesto platí fakt, že pozdní francouzská romantika čtyřicátých let a Richard Wagner spolu nanejvýš úzce a niterně souvisejí. Jsou spřízněni, podstatně spřízněni ve všech výškách a hloubkách svých potřeb : je to Evropa, jedna Evropa, jejíž duše se skrze jejich rozmanité a bouřlivé umění dere ven, vzhůru a dychtí — kam ? do nového světla ? k novému slunci ? Ale kdo by mohl přesně vyslovit to, co nedokázali zřetelně vyslovit všichni tito mistři nových jazykových prostředků ? Jisté je, že je mučila táž bouře, týž vzdor, že stejným způsobem hledali, tito poslední velcí hledači ! Všichni ovládnuti literaturou až do svých očí a uší — první umělci světově literárního vzdělání —, většinou dokonce sami píšící, básnící, prostředníci a mísitelé uměn a smyslů (Wagner patří jako hudebník mezi malíře, jako básník mezi hudebníky, jako

umělec vůbec mezi herce) ; vesměs fanatikové výrazu "za každou cenu" — vyzdvihuji Delacroixe, Wagnerova nejbližšího příbuzného —, vesměs velcí objevitelé v říši vznešeného, i ohavného a strašného, ještě větší objevitelé v efektu, v předvádění, v umění stavět na odiv, všichni s talentem daleko předčícím jejich génia, virtuosové skrz naskrz, s povážlivým směřováním ke všemu, co svádí, láká, nutí, poráží, rození nepřátelé logiky a rovných linií, prahnoucí po cizím, exotickém, nesmírném, křivém, odporujícím si ; jako lidé — Tantalové vůle, vypracovavší se plebejci, kteří věděli o své neschopnosti vznešeného tempa, lenta v životě a tvorbě — pomysleme například na Balzaca —, bezuzdní dělníci, sami sebe takřka ničící prací ; antinomisté a buřiči v mravech, ctižádostivci a nenasytní, bez rovnováhy a požitku ; všichni nakonec ztroskotali a roztříštili se o křesťanský kříž (a to plným právem : neboť kdo z nich by byl dost hluboký a původní na filosofii Antikrista ?) vcelku opovážlivě-odvážný, skvěle-násilný, vysoko letící a vysoko strhující druh vyšších lidí, kteří své století — a je to století množství ! — museli teprve učit pojmu "vyšší člověk"… Ať jen němečtí přátelé Richarda Wagnera uváží, zda je ve wagnerovském umění něco podstatně německého, či zda není právě jeho vyznamenáním, že pochází z nadněmeckých zdrojů a popudů : přitom se nesmí podcenit, jak nepostradatelná byla k vytvoření jeho typu právě Paříž, po níž ho v rozhodujícím čase přiměla toužit hloubka jeho instinktů, a jak se celé jeho vystupování, jeho sebe-apoštolství mohlo završit teprve tváří v tvář francouzskému vzoru socialistů. Možná, při jemnějším srovnání, shledáme ke cti německé povahy Richarda Wagnera, že vše prováděl silněji, směleji, tvrději, výše, než by dokázal Francouz devatenáctého století — díky okolnosti, že my Němci jsme o něco blíže barbarství než Francouzi ; možná je dokonce to nejpodivuhodnější, co Richard Wagner vytvořil, celé té pozdní latinské rase navždy a nejen pro dnešek nepřístupné, nepochopitelné, nenapodobitelné : postava Siegfrieda, onoho velmi svobodného člověka, který vskutku může připadat vkusu starých a křehkých kulturních národů až příliš svobodný, příliš tvrdý, příliš bujarý, příliš zdravý, příliš antikatolický. Dokonce byl možná hříchem proti romantice, tento antirománský Siegfried : nuže, Wagner tento hřích bohatě odčinil, v kalných dnech svého stáří, když — předjímaje vkus, jenž se stal posléze politikou — se sobě vlastní religiózní vehemencí začal ne-li přímo nastupovat, pak přece jen kázat cestu do Říma. — Abych nebyl, pro tato poslední slova, špatně pochopen, vezmu si na pomoc několik robustních rýmů, které i méně jemným uším prozradí, co chci — co chci proti "poslednímu Wagnerovi" a jeho parsifalovské hudbě.

— Je tohle ještě německé ? —
Je z německého srdce toto dusné ječení ?
A německého těla toto těla-kleštění ?
Je německé to kazatelské žehnání,
to vonné kadidlové smyslů lechtání ?
A německé snad klopýtavé vrávorání,
to potácivé neurčité povlávání ?
Ten pohled jeptišek, to zvonů znění,
to liché nadnebeské vytržení ?
— Je tohle ještě německé ? —
To zvažte ! Vždyť jste ještě před branami :
Co slyšíte, toť Řím, toť římská víra mezi námi !

## Hlava devátá :
## CO JE VZNEŠENÉ ?

257
Každé povýšení typu "člověk" bylo dosud — a bude tomu tak vždy znovu — dílem aristokratické společnosti: jakožto společnosti, jež věří v dlouhý žebříček hodností a hodnotových odlišností mezi člověkem a člověkem a má — v nějakém smyslu — zapotřebí otroctví. Bez patosu distance, jenž vyrůstá ze vžitého rozdílu stavů, ze stálého pohlížení a shlížení vládnoucí kasty na poddané a nástroje a z jejího právě tak stálého procvičování poslušnosti a poroučení, v udržování při zemi a od těla, by vůbec nemohl vyrůst ani onen jiný, tajuplnější patos, ona touha po stále novém rozšiřování distance uvnitř duše samé, vytváření stále vyšších, vzácnějších, vzdálenějších, rozpjatějších, obsáhlejších stavů, zkrátka právě povýšení typu "člověk", pokračování v "sebepřekonávání člověka", abychom použili morální formule v nadmorálním smyslu. Ovšem : nesmíme se v otázce historického vzniku aristokratické společnosti (tedy předpokladu onoho povýšení typu "člověk") oddávat žádným humanitárním iluzím : pravda je tvrdá. Povězme si bez obalu, jak dosud každá vyšší kultura na Zemi začala ! Lidé s ještě přírodní povahou, barbaři v každém strašném smyslu slova, lidé-dravci, vlastnící ještě nenalomenou sílu vůle a žádost moci, se vrhli na rasy slabší, mravnější, pokojnější, oddávající se snad obchodu či chovu dobytka, nebo na staré křehké kultury, v nichž právě plápolala poslední životní síla v nádherných ohňostrojích ducha a zkaženosti. Vznešená kasta byla na počátku vždy kasta barbarů : její převaha nespočívala především ve fyzické síle, nýbrž v síle duševní — byli to celistvější lidé (což na každém stupni znamená též "celistvější bestie").

258
Korupce jako výraz toho, že mezi instinkty hrozí anarchie a že je otřesena základní stavba afektů, jež se nazývá "život" : korupce je v závislosti na životním útvaru, na němž se ukazuje, vždy něčím od základu odlišným. Jestliže například aristokracie, jako třeba francouzská na počátku revoluce, se vznešeným zhnusením odhodí svá privilegia a sebe samu učiní obětí výstřelku svého morálního citu, pak je to korupce : byl to vlastně jen závěrečný akt oné po staletí trvající korupce, kvůli níž krok za krokem odevzdávala své panské výsady a snižovala se na pouhou funkci království (ke konci dokonce na jeho ozdobu a chloubu). Podstatou dobré a zdravé aristokracie však je, že se necítí jako funkce (ať už království nebo obce), nýbrž jako jejich smysl a jejich nejvyšší ospravedlnění — že tudíž s dobrým svědomím přijímá oběť bezpočtu lidí, kteří kvůli ní musejí být ponížení a umenšeni na lidi nedokonalé, na otroky, na nástroje. Její základní vírou musí být právě to, že společnost nesmí existovat kvůli společnosti, nýbrž jen jako podloží a lešení, na němž je vybraný druh bytostí s to dosáhnout ke své vyšší úloze a vůbec k vyššímu bytí : podobně jako ony světlomilné popínavé rostliny na Jávě — nazývají je Sipo Matador —, které svými pažemi tak dlouho a tak často objímají dub, až konečně, vysoko nad ním, ale opřeny o něj, na volném světle rozestřou svou korunu a stavějí na odiv své štěstí.

259
Zdržovat se vzájemného zraňování, násilí, vykořisťování, klást svou vůli na roveň vůli druhého : to se může v jistém hrubém smyslu stát mezi individui dobrým mravem, jsou-li k tomu dány podmínky (totiž jejich skutečná srovnatelnost ohledně množství sil a míry hodnot a jejich soudržnost uvnitř jednoho tělesa). Pokud by se však měl tento princip rozšířit, a to dokonce snad na základní princip společnosti, pak by se okamžitě ukázal jako to, čím jest : jako vůle k popření života, jako princip rozkladu a úpadku. Zde je třeba myslet důkladně až k základům a ubránit se veškeré přecitlivělé slabosti : život je bytostně přisvojováním, zraňováním, přemáháním cizího a slabšího, potlačováním, tvrdostí, vnucováním vlastních forem, vtělováním a přinejmenším, při nejmírnějším výrazu — vykořisťováním ; ale proč bychom měli stále používat právě taková slova, jež byla odedávna ražena s pomlouvačným úmyslem ? I takové tělo či těleso, uvnitř něhož, jak jsme výše předpokládali, se jednotlivci k sobě chovají jako rovný k rovnému — a děje se tak v každé zdravé aristokracii —, musí samo, pokud je to tělo živoucí, a nikoli odumírající, konat proti jiným tělesům všechno to, čeho se jednotlivci v něm vůči sobě navzájem zříkají : bude muset být ztělesněnou vůlí k moci, bude růst, rozpřahovat se kolem sebe, přitahovat k sobě, chtít získávat převahu — ne z nějaké morálnosti nebo amorálnosti, nýbrž proto, že žije, a protože život jest právě vůlí k moci. V žádném bodě se však obecné povědomí Evropanů nevzpírá více poučení než zde ; všude se teď blouzní, dokonce pod maskou vědy, o budoucích stavech společnosti, které už nebudou mít "vykořisťovatelský charakter" : to mým uším zní, jako by někdo sliboval vynalézt život, který by se zdržel všech organických funkcí. "Vykořisťování" nepatří ke společnosti zkažené nebo nedokonalé a primitivní : patří k podstatě všeho živého jako základní organická funkce, je následkem vlastní vůle k moci, která je právě vůlí života. — Pokud je to jako teorie novinka, pak jako realita je to prapůvodní fakt veškerých dějin : alespoň natolik buďme sami k sobě upřímní !

260
Při putování množstvím jemnějších i hrubších morálek, které dosud na zemi panovaly nebo ještě panují, jsem došel k závěru, že se jisté jejich rysy pravidelně vracejí společně a jsou na sebe vázány : až se mi konečně odkryly dva základní typy a vystoupil jeden základní rozdíl. Existuje panská morálka a otrocká morálka ; hned k tomu však dodávám, že se ve všech vyšších a smíšenějších kulturách vyskytují i pokusy o zprostředkování mezi oběma morálkami, ještě častěji pak jejich propletení a vzájemná neporozumění, ba občas jejich tvrdá sousedství — dokonce v témže člověku, uvnitř jedné duše. Morální rozlišování hodnot vzniklo buď u vládnoucího druhu, který si svůj rozdíl od druhu ovládaného uvědomoval s dobrým pocitem — anebo u ovládaných, u otroků a závislých každého stupně. V prvním případě, kdy pojem "dobra" definují vládnoucí, jsou to povznesené, hrdé stavy duše, jež jsou pociťovány jako vyznamenávající a pro hierarchii určující. Vznešený člověk od sebe odděluje bytosti, u nichž dochází výrazu opak takových povznesených, hrdých stavů : pohrdá jimi. Všimněme si hned, že v tomto prvním druhu morálky protiklad "dobrý" a "špatný" znamená tolik, co "vznešený" a "opovrženíhodný" : protiklad "dobrý" a "zlý" je jiného původu. Pohrdání se dostává zbabělci, bázlivci, malichernému, tomu, kdo myslí na úzký prospěch ; právě tak nedůvěřivci s jeho nesvobodným pohledem, tomu, kdo se ponižuje, psovskému druhu člověka, který se nechá týrat, žebravému lichotníkovi, a především lháři : základní vírou všech aristokratů je, že nízký lid je prolhaný. "My pravdiví" — tak si ve starém Řecku říkali urození. Je nasnadě, že morální hodnotová označení byla všude nejprve spojována s lidmi, a teprve odvozeně a pozdě s jednáním : proto je vysloveným přehmatem, vycházejí-li morální historikové z otázek jako "proč bylo soucitné konání pochváleno ?". Vznešený druh lidí cítí sebe jako toho, kdo určuje hodnoty, nemá zapotřebí nechat se schvalovat, soudí "co je škodlivé mně, to je škodlivé o sobě", chápe sebe jako to, co vůbec teprve propůjčuje věcem čest, je tím, kdo hodnoty tvoří. Vše, co u sebe zná, ctí : taková morálka je oslavou sebe sama. V popředí stojí pocit plnosti, moci, jež překypuje, štěstí velkého napětí, vědomí bohatství, které by chtělo obdarovávat a rozdávat : i vznešený člověk pomáhá nešťastnému, avšak nikdy nebo téměř nikdy ze soucitu, nýbrž spíše z přetlaku, jejž produkuje nadbytek moci. Vznešený člověk v sobě ctí mocného, a také toho, kdo má moc sám nad sebou, kdo umí mluvit i mlčet, kdo vůči sobě s rozkoší uplatňuje přísnost a tvrdost a prokazuje všemu přísnému a tvrdému úctu. "Tvrdé srdce mi vložil Wotan v hruď," praví se v jedné staré skandinávské sáze : tak právem básní duše hrdého Vikinga. Takový druh lidí je hrdý právě na to, že není uzpůsoben k soucitu : proto hrdina ságy varovně dodává : "Kdo tvrdé srdce nemá již v mládí, tomu nikdy neztvrdne." Vznešení a udatní, kteří smýšlejí takto, jsou nejvíce vzdáleni oné morálce, která vidí známku morálního cítění právě v soucitu nebo v jednání pro druhé nebo v désintéressement ; víra v sebe sama, hrdost na sebe sama, silná nevraživost a ironie vůči "sebezapomínání" patří ke vznešené morálce právě

tak jistě jako lehké pohrdání a opatrnost vůči soucítění a "vřelému srdci". — Právě mocní umějí ctít, je to jejich umění, říše jejich vynálezů. Hluboká úcta před stářím a před původem — celé právo je postaveno na této dvojí úctě —, víra a předsudek ve prospěch předků a v neprospěch budoucích jsou typické pro morálku mocných ; a jestliže lidé "moderních idejí" takřka instinktivně věří naopak v "pokrok" a "budoucnost" a úcty před stářím se jim stále více nedostává, pak se již tím dostatečně odhaluje nevznešený původ těchto "idejí". Nejvíc je však morálka vládnoucích současnému vkusu cizí a nepříjemná přísností své zásady, že člověk má závazky pouze k sobě rovným ; že vůči bytostem nižšího řádu, vůči všemu cizímu lze jednat podle uvážení nebo "jak tomu chce srdce" a rozhodně "mimo dobro a zlo" : sem může patřit soucit a podobně. Schopnost a povinnost dlouhého vděku a dlouhé msty — obojí jen mezi sobě rovnými —, rafinovanost v odplatě, pojmová vytříbenost v přátelství, určité nezbytí mít nepřátele (jako odvodní stoku pro afekty závisti, hádavosti, rozpustilosti — v podstatě aby bylo možné být dobře přítelem) : to vše jsou typické znaky vznešené morálky, která, jak naznačeno, není morálkou "moderních idejí", a proto ji lze dnes těžko procítit, ba vůbec těžko vynést na světlo a objevit. — Jinak se to má s druhým typem morálky, s morálkou otrockou. Pokud moralizují lidé znásilnění, utlačení, trpící, nesvobodní, nejistí si sebou, znavení : co bude ekvivalentem jejich morálních hodnot ? Pravděpodobně přijde ke slovu pesimistická zloba vůči celkové situaci člověka, možná odsouzení člověka spolu s jeho situací. Pohled otroka není nakloněn ctnostem mocných : je v něm skepse a nedůvěra, jemnost nedůvěry vůči všemu "dobrému", co tam je ctěno — chtěl by se přemluvit, že ani tam není štěstí pravé. Naopak se vyzvedají a do plného světla stavějí vlastnosti, které slouží k tomu, aby trpícím usnadňovaly život : zde je ctěn soucit, laskavá pomocná ruka, vřelé srdce, trpělivost, píle, pokora, přívětivost — neboť to jsou zde nejprospěšnější vlastnosti a téměř jediné prostředky, jak vydržet tíži bytí. Otrocká morálka je bytostně morálkou užitečnosti. Zde je pramen onoho slavného protikladu "dobro" a "zlo" : ve zlu je pociťována moc a nebezpečí, jistá hrozivost, jemnost a síla, jež nedopustí žádné pohrdání. Podle otrocké morálky tedy "zlý" vzbuzuje strach ; podle panské morálky to je právě "dobrý", kdo vzbuzuje a chce budit strach, zatímco "špatný" člověk je pociťován jako opovrženíhodný. Protiklad dosahuje vrcholu, jestliže, v důsledku otrocké morálky, nakonec i na "dobrém" této morálky ulpí příchuť opovržení — třeba jen lehkého a přívětivého —, protože při otrockém způsobu myšlení musí dobrý být v každém případě člověk nikoli nebezpečný : je dobromyslný, snadno oklamatelný, možná trošku přihlouplý, un bonhomme. — Všude tam, kde převáží otrocká morálka, vykazuje jazyk sklon sbližovat slova "dobrý" a "hloupý". — Poslední podstatný rozdíl : touha po svobodě, instinkt pro štěstí a pro jemné odstíny v pocitu svobody patří k otrocké morálce a moralitě stejně nutně, jako umění a horlivost v úctě a v oddanosti jsou spolehlivým symptomem aristokratického způsobu myšlení a hodnocení. — Z toho lze bez dalšího pochopit, proč láska jako vášeň — to je naše evropská specialita — musí být výhradně vznešeného původu : jak známo, patří její vynález provensálským rytířům-bardům, oněm nádherným vynalézavým lidem "gai saber", jimž Evropa vděčí za tolik, takřka za sebe samu. —

261
K věcem, které vznešený člověk chápe asi nejhůř, patří ješitnost : bude v pokušení popírat ji ještě i tam, kde se jiný druh člověka domnívá, že ji drží oběma rukama. Je pro něj problém představit si bytosti, které se snaží vzbudit o sobě dobré mínění, jež samy nemají — a tedy si je také "nezaslouží" —, a které přesto v toto dobré mínění posléze samy věří. To se mu z poloviny jeví tak nevkusné a neuctivé k sobě, z druhé poloviny tak barokně nerozumné, že by ješitnost rád chápal jako výjimku a ve většině případů, kdy se o ní mluví, ji zpochybňuje. Řekne například : "Mohu se ve své hodnotě mýlit, a na druhé straně přece požadovat, aby mou hodnotu jiní uznávali právě tak, jak ji sám určuji — avšak to není žádná ješitnost (nýbrž vypínavost nebo, častěji, to, co se nazývá ‚pokorou' nebo také ‚skromností')." Nebo také : "Mohu se z mnoha důvodů radovat z dobrého mínění druhých, možná proto, že je ctím a miluji a z každé jejich radosti se raduji, možná proto, že jejich dobré mínění stvrzuje a posiluje mou víru v mé vlastní dobré mínění, možná i proto, že dobré mínění druhých, dokonce v případech, kdy je nesdílím, mi přece prospívá nebo prospěch slibuje — ale nic z toho není ješitnost." Vznešený člověk si teprve násilím, obzvláště s pomocí historie, musí názorně předvést, že odedávna byl ve všech lidových vrstvách, nějakým způsobem závislých, prostý člověk jen tím, zač platil : naprosto nezvyklý sám hodnoty určovat, nepřisuzoval ani sobě jinou hodnotu, než jakou mu přisoudili jeho páni (je vlastním panským právem určovat hodnoty). Můžeme chápat jako důsledek nesmírného atavismu, že obyčejný člověk ještě i dnes stále na mínění o sobě teprve čeká, a instinktivně se mu pak podřizuje : leč naprosto ne jenom "dobrému" mínění, nýbrž i špatnému a nespravedlivému (pomysleme například na většinu sebehodnocení a sebepodhodnocení, kterému se věřící ženy učí od svých zpovědníků, a vůbec věřící křesťan od církve). Nyní bude opravdu, jak to odpovídá pozvolnému vzestupu demokratického řádu věcí (a jeho příčině, smíšení krve pánů a otroků), stále více povzbuzován a šířen původně vznešený a vzácný tlak na každého, aby si sám za sebe přisoudil cenu a o sobě "dobře smýšlel" : má však proti sobě v každém okamžiku starší, širší a důkladněji vžitý sklon — a ve fenoménu "ješitnost" tento starší sklon přemáhá mladší. Ješitného potěší každé dobré mínění, které o sobě vyslechne (zcela mimo veškerá hlediska prospěšnosti a zcela bez ohledu na pravdivost a chybnost), stejně jako každým špatným míněním trpí : neboť se podřizuje oběma, cítí se jim podřízen, z onoho nejstaršího instinktu podřízenosti, který se v něm projevuje. — Je to "otrok" v krvi ješitného, zbytek prohnanosti otroka — a kolik "otroctví" přetrvává například ještě teď v ženě ! —, který se snaží svádět k dobrému mínění o sobě ; je to rovněž otrok, který před takovým míněním pak okamžitě sám padá na kolena, jako kdyby je nebyl vyvolal. — Řeknu to ještě jednou : ješitnost je atavismus.

262
Druh vzniká, typus se utužuje a posiluje za dlouhého zápasu s bytostně stejnými, a to nepříznivými podmínkami. Naopak ze zkušenosti pěstitelů víme, že druhy, jimž je poskytována nadměrná výživa a vůbec nadbytek ochrany a péče, projevují záhy velmi silný sklon k variaci typu a tvoří hojnost zvláštností a monstrozit (i monstrózních neřestí).

Pohleďme jen na nějaké aristokratické společenství, třeba na starou řeckou polis nebo na Benátky, jako na organizaci, ať už dobrovolnou či nedobrovolnou, jež má za úkol pěstění : jsou tu pospolu a na sebe odkázáni lidé, kteří chtějí prosadit svůj druh, většinou proto, že se prosadit musejí, jinak se strašlivým způsobem vystavují nebezpečí, že budou vyhubeni. Chybí tu ona přízeň, onen nadbytek, ona ochrana, za nichž je variace podporována ; druh má zapotřebí sebe jako druhu, jako něčeho, co se právě díky své tvrdosti, stejnosti, jednoduchosti formy může vůbec prosadit a trvale udržet, v neustálém boji se sousedy nebo povstalci nebo s utlačovanými, kteří povstáním hrozí. Bohaté zkušenosti jej učí, kterým vlastnostem předně vděčí za to, že zde — všem bohům a lidem navzdory — ještě jest, že zatím vždy ještě zvítězil : tyto vlastnosti pak nazývá ctnostmi, pouze tyto ctnosti pěstuje a podporuje. Činí tak s tvrdostí, ba tvrdost chce ; každá aristokratická morálka je netolerantní, ve výchově mládeže, v zacházení se ženami, v manželských mravech, ve vztahu mezi starými a mladými, v trestních zákonech (jež se zaměřují jedině na ty, kteří se od druhu odchylují) : i netoleranci samu počítá ke ctnostem, pod názvem "spravedlnost". Zjišťujeme tak napříč generacemi typus s nemnoha, avšak velmi výraznými rysy, druh přísných, válečnických, zchytrale mlčenlivých, uzavřených lidí (a tedy lidí s nejjemnějším citem pro svody a nuance společenství) ; ustavičný boj se stále stejnými nepříznivými podmínkami je, jak řečeno, příčinou toho, že se nějaký typus zpevní a utvrdí. Konečně však jednou nastane šťastná situace, nesmírné napětí poleví ; možná už nejsou mezi sousedy žádní nepřátelé a prostředky k životu, dokonce k požitkům života jsou tu v plné míře. Rázem se pouta a okovy staré kázně trhají : kázeň už se nepociťuje jako nutná, jako podmiňující bytí — a jestliže by chtěla nadále trvat, pak jen v podobě luxusu, jako archaizující vkus. Variace, ať už jde o odchylky (k vyššímu, jemnějšímu, vzácnějšímu), nebo o zrůdnost a monstrozitu, vystupují náhle v nejskvělejší plnosti a nádheře na scénu, jednotlivec se odvažuje být jednotlivě a odlišit se. Na těchto rozhraních historie se vedle sebe a často v sebe propleteno a provázáno ukazuje nádherné rozmanité pralesní bujení a rozpínání, jakési tropické tempo v soutěži růstu a hrůzné troskotání a sebe-ničení, dík divoce proti sobě obráceným, jakoby explodujícím egoismům, které spolu zápasí "o slunce a světlo" a neumějí si už z dosavadní morálky vzít žádnou hranici, žádné zkrocení, žádnou ochranu. Právě tato morálka sama nahromadila sílu do hrozivých rozměrů, ona sama napjala luk tímto strašlivým způsobem : teď je "přežita", překonávána životem. Je dosaženo nebezpečného a tajemného bodu, kdy větší, rozmanitější, obsáhlejší život žije přes starou morálku ; stojí tu "individuum", nucené k vlastnímu zákonodárství, k vlastním trikům a lstem sebe-uchování, sebe-povznesení, sebe-spásy. Samá nová ‚proč', samá nová ‚jak', už žádné společné vzorce, neporozumění a pohrdání spojené v jednom, úpadek, zánik a nejvyšší žádosti ve strašlivém zauzlení, génius rasy překypující ze všech rohů hojnosti dobrého a špatného, osudová současnost jara a podzimu, plná nových lákadel a závojů, jež jsou vlastní mladé, ještě nevyčerpané, ještě neznavené zkáze. Opět je tu nebezpečí, ona matka morálky, velké nebezpečí, tentokrát přesunuté do individua, do nejbližšího a přítele, na ulici, do vlastního dítěte, do vlastního srdce, do všeho nejvlastnějšího a nejtajnějšího, co obsahuje přání a vůle : co teď budou muset kázat filosofové morálky, kteří v tento čas přijdou ? Objeví, tito ostří pozorovatelé a postranní postávači, že nastává rychlý konec, že se vše kolem nich kazí a šíří zkázu, že nic nezůstane stát do pozítří, kromě jednoho druhu člověka, totiž lidí nevyléčitelně průměrných. Jedině průměrní mají vyhlídku na pokračování, na potomky — oni jsou lidmi budoucnosti, jedinými, kdo přežijí ; "buďte jako oni ! staňte se průměrnými !" vyzývá od nynějška jediná morálka, která má ještě smysl, která bude ještě vyslyšena. — Ale těžko takovou morálku kázat, tuto morálku průměrnosti ! — vždyť ona nikdy nesmí připustit, čím je a co chce ! musí mluvit o míře a důstojnosti a povinnosti a lásce k bližnímu — bude mít zapotřebí skrývat ironii ! —

263
Existuje instinkt pro hodnost, který, víc než co jiného, je sám již známkou vysoké hodnosti ; existuje rozkoš z nuancí úcty, která poukazuje na vznešený původ a zvyky. Jemnost, dobrota a vysokost duše jsou vystaveny nebezpečné zkoušce, projde-li kolem nich něco, co je prvního řádu, avšak nechráněno ještě zastrašujícím působením autority před dotěrnými doteky a neotesaností : něco, co neoznačeno, neobjeveno, zkusmo, možná svévolně zahaleno převlekem jde svou cestou jako živoucí zkušební kámen. Ten, k jehož úloze a cviku patří zkoumání duší, užije rozličným způsobem právě tohoto umění, aby zjistil poslední hodnotu nějaké duše, jí vlastní neposunutelné vrozené zařazení v hierarchii : vyzkouší si její instinkt úcty. Différence engendre haine : sprostota leckteré povahy vystříkne náhle jak špinavá voda, je-li kolem nesena nějaká svatá nádoba, vzácnost z uzavřených schrán, kniha se znaky velkého osudu ; na druhé straně existuje bezděčné umlknutí, zaváhání oka, ztišení všech gest — tím se vyjadřuje, že duše cítí blízkost toho, co je nejvíce hodno úcty. Způsob, jakým je dosud v Evropě udržována obecně úcta před Biblí, je možná tím nejlepším vzorkem kázně a zjemnění mravů, za něž Evropa vděčí křesťanství : takové knihy hloubky a posledního významu potřebují na svou ochranu tyranství autority přicházející zvenčí, aby se jim dostalo trvání oněch tisíciletí, jež jsou nezbytná k vytěžení jejich tajemství. Velmi mnoho se dosáhne už tím, podaří-li se konečně vypěstovat u velkého množství (lidí plochých a s rychlým střevem všeho druhu) onen pocit, že se nesmějí všeho dotýkat ; že jsou svaté prožitky, před nimiž musejí sundat boty a odtáhnout nečistou ruku — to je takřka nejvyšší vystupňování jejich lidskosti. Naopak na takzvaných vzdělancích, ctitelích "moderních idejí", nepůsobí nic tak odpudivě jako jejich nedostatek studu, jejich pohodlná drzost oka a ruky, s níž se do všeho pletou, vše olizují a ohmatávají ; a je možné, že se dnes v lidu, v nízkém lidu, zejména mezi sedláky, stále ještě vyskytuje víc relativní vznešenosti vkusu a taktní úcty než u duchovního polosvěta čtenářů novin, u vzdělanců.

264
Z duše člověka nelze vymazat, co jeho předkové činili nejraději a nejvytrvaleji : zda snad byli schránčlivými šetřily a příslušenstvím psacího stolu a pokladničky, skromní a měšťáčtí ve svých žádostech, skromní i ve svých ctnostech ; nebo zda byli zvyklí od rána do večera poroučet, dopřávali si drsná povyražení a vedle toho na sebe snad brali ještě

drsnější povinnosti a odpovědnosti ; nebo zda konečně kdysi jednou obětovali prastaré výhody a práva rodu a majetku, aby plně žili své víře — svému "bohu" — jakožto lidé neúprosného a citlivého svědomí, jež se červená před každým zprostředkováním. Není vůbec možné, aby člověk neměl v těle vlastnosti a záliby svých rodičů a dávných předků : ať si proti tomu zdání říká cokoli. Právě toto je problém rasy. Pokud víme cosi o rodičích, můžeme usuzovat na dítě : nějaká protivná nezdrženlivost, nějaká křivá závistivost, bezohledná hašteřivost — tyto tři rysy po všechny časy společně vyznačovaly vlastní typus luzy —, něco takového musí na dítě přejít stejně jistě jako zkažená krev ; a pomocí toho nejlepšího vychování a vzdělání se docílí právě jen toho, že se takové dědictví zakryje. — A co chce dnes výchova a vzdělání jiného ! V našem velmi lidovém, chci říci luzovitém věku, musí být "výchova" a "vzdělání" bytostně uměním skrývat — klamat o původu, o dědictví luzy v těle i duši. Vychovatel, který by dnes kázal především pravdivost a své svěřence neustále vyzýval : "Buďte opravdoví ! buďte přirození ! buďte takoví, jací jste !" — dokonce i takový ctnostný a důvěřivý osel by se po nějakém čase musel naučit užívat onu Horátiovu furca, aby mohl naturam expellere : s jakým úspěchem ? "Luza" usque recurret. —

265
Vědom si nebezpečí, že rozladím nevinné uši, musím konstatovat : k podstatě vznešené duše patří egoismus, mám na mysli onu neotřesitelnou víru, že bytosti, jakou "jsme my", musí být jiné bytosti od přírody podřízeny a měly by se jí obětovat. Vznešená duše přijímá tuto skutečnost svého egoismu bez jediného otazníku, rovněž bez pocitu tvrdosti, donucování, svévole, spíš jako něco, co bude asi zakotveno v prazákonu věcí : kdyby pro to hledala jméno, pak by řekla, že "je to spravedlnost sama". Přiznává si, za určitých okolností, které ji zpočátku přimějí váhat, že existují takoví, kteří mají stejná práva ; jakmile si tuto otázku postavení vyjasní, pohybuje se mezi těmito sobě rovnými a rovnoprávnými se stejnou jistotou studu a jemné úcty, jakou má ve styku se sebou — podle jakéhosi vrozeného nebeského mechanismu, v němž se vyznají všechny hvězdy. Je to kus jejího egoismu navíc, tato jemnost a sebeomezení ve styku se sobě rovnými — každá hvězda je takovým egoistou —: ctí v nich a v právech, která jim odevzdává, sebe a nepochybuje, že výměna poct a práv jako podstata veškerého styku patří rovněž k přirozenému stavu věcí. Vznešená duše dává, jako bere, z vášnivého a vznětlivého instinktu odplaty, který tkví v jejím základě. Pojem "milost" nemá inter pares žádný smysl ani libou příchuť ; možná existuje sublimní způsob, jak se dát jakoby z výše zahrnout dary a jako kapky je žíznivě pít : avšak v tomto umění a gestu postrádá vznešená duše jakoukoli obratnost. Brání jí zde její egoismus : vůbec nerada vzhlíží "vzhůru" — hledí buď před sebe, horizontálně a pomalu, nebo dolů : ví, že je vysoko. —

266
"Vpravdě ctít může jen ten, kdo sám sebe nehledá." — Goethe radnímu Schlosserovi.

267
Číňané mají přísloví, jež matky učí už své děti : siao-sin — "učiň své srdce malým !". To je nejvlastnější základní sklon v pozdních civilizacích : nepochybuji, že antický Řek by na nás Evropanech dneška ze všeho nejdřív rozpoznal sebezmenšení — už jen tím bychom mu byli "proti vkusu". —

268
Co je koneckonců obecnost ? — Slova jsou zvukové znaky pro pojmy ; pojmy jsou však více nebo méně určité obrazové znaky pro často se vracející a společně se vyskytující pocity, pro skupiny pocitů. Chceme-li si navzájem rozumět, nestačí ještě, abychom používali tatáž slova : musíme táž slova používat i pro týž druh vnitřních prožitků, musíme nakonec svou zkušenost obecně sdílet. Proto si lidé jednoho národa mezi sebou rozumějí lépe než příslušníci různých národů, i kdyby používali tentýž jazyk ; nebo spíše, když lidé žijí dlouho v podobných podmínkách (ať už jde o podnebí, půdu, nebezpečí, potřeby nebo práci) společně, pak z toho vzniká něco, co "si rozumí", národ. Ve všech duších převážil stejný počet prožitků často se navracejících nad zřídka se vyskytujícími : na jejich základě si lidé rozumějí, rychle a stále rychleji — historie jazyka je historií procesu zkracování ; na základě tohoto rychlého rozumění se lidé přibližují, těsně a stále těsněji. Čím větší nebezpečí, tím větší je potřeba rychle a snadno se dorozumět o tom, čeho je zapotřebí ; aby v nebezpečí nedocházelo k nedorozuměním, to je to, co lidé ve vzájemném styku nemohou postrádat. Ještě i v každém přátelství a zamilování podniká člověk tuto zkoušku : nic z toho nemá trvání, jakmile vyjde najevo, že jeden při stejných slovech cítí, míní, tuší, touží, bojí se jinak než druhý. (Strach z "věčného nedorozumění" : to je onen laskavý génius, který tak často zdržuje osoby různého pohlaví od překotných spojení, k nimž radí smysly a srdce — a nikoli nějaký schopenhauerovský "génius rodu" !) Které skupiny pocitů se uvnitř jedné duše nejrychleji probudí, chopí se slova, dají povel, to rozhoduje o celkovém pořadí jejích hodnot, to nakonec určuje desky jejích hodnot. Jaká hodnocení člověk zastává, to prozrazuje cosi o stavbě jeho duše a o tom, v čem tato duše vidí své vlastní životní podmínky, svou vlastní nouzi. Uvážíme-li nyní, že nouze odjakživa sbližovala jen takové lidi, kteří uměli podobnými znaky naznačit podobné potřeby, podobné zážitky, pak z toho v celku vyplývá, že mezi všemi mocnostmi, které člověkem dosud vládly, musela být tou nejmocnější snadná sdělitelnost nouze, to vposled znamená prožívání jen průměrných a obecných zážitků. Podobnější, obyčejnější lidé byli a jsou vždy ve výhodě ; vybranější, jemnější, zvláštnější, těžko srozumitelní zůstávají snadno sami, podléhají ve svém osamocení nehodám a jen vzácně se rozmnožují. Je potřeba vyvolat obrovské protisíly, aby byla zkřížena cesta tomuto přirozenému, příliš přirozenému progressu in simile, utváření člověka směrem k podobnosti, obyčejnosti, průměrnosti, stádnosti — k obecnosti a nízkosti !

269
Čím více se psycholog — rozený, nevyhnutelný psycholog a dušezpytec — věnuje vybranějším případům a lidem, tím více roste nebezpečí, že se udusí soucitem : má zapotřebí tvrdosti a radosti víc než kdo jiný. Zkáza, troskotání vyšších lidí, cizeji utvářených duší je totiž pravidlem : je strašné mít takové pravidlo neustále na očích. Četná muka psychologa, který toto troskotání objevil, který tuto celkovou vnitřní "nezachranitelnost" vyšších lidí, toto věčné "příliš pozdě !" v každém smyslu, nejprve jednou a poté téměř stále znovu objevuje, napříč celými dějinami, se možná jednoho dne stanou příčinou toho, že se rozhořčeně obrátí proti svému vlastnímu osudu a pokusí se o sebezničení, že sám "podlehne zkáze". Téměř u každého psychologa zjistíte zrádnou zálibu ve styku s všedními a spořádanými lidmi : tím se prozrazuje, že má neustálou potřebu hojit si rány, že nutně touží po jakémsi úniku a zapomnění, pryč od toho, co mu jeho náhledy a sondy, co mu jeho "řemeslo" vložilo na svědomí. Žije ve strachu před vlastní pamětí. Často před úsudkem druhých umlká : s nepohnutou tváří poslouchá, jak se uctívá, obdivuje, miluje, oslavuje tam, kde on viděl — nebo i své zmlknutí skrývá tím, že výslovně přisvědčuje nějakému povrchnímu mínění. Možná že paradoxnost jeho situace zachází do takové hrůzy, že se dav, vzdělanci, nadšenci právě tam, kde se on naučil velkému soucitu vedle velkého pohrdání, učí velkému uctívání — uctívání "velkých mužů" a zázračných zvířat, kvůli nimž člověk žehná a vzdává pocty své otčině, zemi, důstojenství lidstva, sobě samému, k nimž vede a vychovává mládež… A kdo ví, zda se dosud ve všech velkých případech neodehrávalo právě totéž : že se dav klaněl bohu — a "bůh" byl jen ubohým obětním zvířetem ! Úspěch byl vždy ten největší lhář — a "dílo" samo je úspěch ; velký státník, dobyvatel, objevitel je zahalen do svých výtvorů až k nepoznání ; "dílo", dílo umělce, filosofa, teprve vynalézá toho, kdo je stvořil, kdo je měl stvořit ; "velcí mužové", tak jak jsou uctíváni, jsou malé špatné dodatečné básničky ; ve světě dějinných hodnot vládne padělatelství. Tito velcí básníci například, jako je Byron, Musset, Poe, Leopardi, Kleist, Gogol — takoví, jak už jednou jsou, jak možná být musejí : lidé okamžiků, nadšení, smyslní, dětinští, lehkovážní a unáhlení v nedůvěře i důvěřování ; s dušemi, na nichž má být obvykle zastřen nějaký zlom ; ve svých dílech se často mstící za nějaké vnitřní pošpinění, často ve svém vzletu hledající zapomnění před příliš věrnou pamětí, často bloudící v močálech a takřka do nich zamilovaní, až se připodobní bludičkám kolem bažin, předstírajíce, že jsou hvězdami — lid je pak nazve zřejmě idealisty —, často bojující s dávným hnusem, se stále se vracejícím strašidlem nevíry, která šíří chlad a nutí je prahnout po glorii a žrát "víru v sebe" z ruky opojeným lichometníkům : jakou mukou jsou tito velcí umělci a vůbec vyšší lidé pro toho, kdo je jednou prohlédl ! Jak velmi je pochopitelné, že od ženy — jež je jasnovidná ve světě utrpení a bohužel také daleko nad své síly touží pomáhat a zachraňovat — právě oni tak snadno zakoušejí ony výlevy bezbřehého, nejoddanějšího soucitu, které dav, především uctívající dav, nechápe a zasypává zvědavými a ješitnými výklady. Tento soucit se pravidelně mýlí ve své síle ; žena by chtěla věřit, že láska zmůže všecko — to je její vlastní víra. Ach, znalec srdce uhodne, jak ubohá, hloupá, bezbranná, namyšlená, chybující, spíše zhoubná než spásná je i ta nejlepší, nejhlubší láska ! — Je možné, že za svatou bajkou a převlekem Ježíšova života leží skryt jeden z nejbolestnějších případů mučednictví z vědění o lásce : mučednictví nejnevinnějšího a nejžádostivějšího srdce, jež se nikdy nenasytilo žádnou lidskou láskou, jež vyžadovalo lásku, chtělo být milováno a nic mimo to, s tvrdostí, šílenstvím, hroznými útoky proti těm, kdo mu lásku odpírali ; historka ubohého člověka, v lásce nenasyceného a nenasytného, který musel vynalézt peklo, aby tam poslal ty, kdo ho nechtěli milovat — a který konečně, nabyv vědění o lidské lásce, musel vynalézt boha, jenž je zcela láskou, zcela schopností lásky, který se smiluje nad lidskou láskou, protože je tak ubohá, tak nevědoucí ! Kdo takto cítí, kdo takto ví o lásce — hledá smrt. — Ale proč se oddávat takovým bolestným věcem ? Nejsme-li na tom tak, že bychom to dělat museli. —

270
Duchovní hrdost a hnus každého člověka, který hluboce trpěl — je téměř rozhodující pro postavení člověka v hierarchii, jak hluboce umí trpět —, jeho hrozivá jistota, jíž je zcela prostoupen a zbarven, že skrze své utrpení ví víc, než mohou vědět ti nejchytřejší a nejmoudřejší, že kdysi byl znám a "doma" v mnoha dálných strašných světech, o nichž "vy nevíte nic !"… tato duchovní mlčenlivá hrdost trpícího, tato pýcha vyvolence poznání, "zasvěcence", bezmála oběti má zapotřebí veškerých forem převleku, aby se ochránila před dotykem dotěrných a soucitných rukou a vůbec před vším, co jí není v bolesti rovno. Hluboké utrpení činí vznešeným ; odděluje. Jednou z nejvybranějších forem převleku je epikureismus a jistá na odiv stavěná statečnost vkusu, která bere utrpení na lehkou váhu a brání se vůči všemu smutnému a hlubokému. Existují "veselí lidé", kteří si veselím vypomáhají, protože jsou díky němu chybně chápáni : chtějí být chybně chápáni. Existují "vědečtí lidé", kteří si vědou vypomáhají, aby jim dodávala zdání veselí, jelikož vědeckost budí domněnku, že člověk je povrchní : chtějí svést k chybnému závěru. Existují svobodní drzí duchové, kteří by chtěli zakrývat a zapírat svá zlomená, hrdá, nezhojitelná srdce ; a někdy je samo bláznovství maskou pro neblahé, příliš jisté vědění. — Vyplývá z toho, že k jemnější lidskosti patří mít úctu "k masce" a neoddávat se na nevhodném místě psychologii a zvědavosti.

271
Nejpropastněji dělí od sebe dva lidi odlišný smysl a stupeň čistotnosti. K čemu veškerá dobrosrdečnost a vzájemná prospěšnost, k čemu veškerá dobrá vůle vůči sobě navzájem : nakonec rozhoduje jedno — "nemohou se cítit !". Nejvyšší instinkt čistotnosti staví toho, kdo je jím vybaven, do nanejvýš zvláštního a nebezpečného osamění, jako světce : neboť právě to je svatost — nejvyšší zduchovění jmenovaného instinktu. Povědomí o nepopsatelné plnosti štěstí koupele, tužba a žíznivost, jež duši neustále žene z noci do rána a z hořkého kalna, z "hoře" — do úsvitu, jasu, hloubky, jemnosti : takový sklon právě tak vyznamenává — je to vznešený sklon —, jako odděluje. — Soucit světce je soucitem se špínou lidského, příliš lidského. A existují stupně a výšky, kdy pociťuje i soucit jako znečištění, jako špínu…

272
Znaky vznešenosti : nikdy nepomyslet na to, abychom své povinnosti snížili na povinnosti pro každého ; nechtít se zbavit vlastní zodpovědnosti, nechtít se o ni dělit ; své výsady a jejich naplňování počítat ke svým povinnostem.

273
Člověk, který touží po velkém, spatřuje v každém, koho na své dráze potká, buďto prostředek, nebo zdržení a překážku — nebo možnost dočasného spočinutí. Vysoce vyvinutá dobrota vůči lidem, jež je mu vlastní, se může uplatnit teprve tehdy, když je na své výši a vládne. Netrpělivost a vědomí, že do té doby je odsouzen k neustálé komedii — neboť dokonce i boj je komedií a také skrývá, jako každý prostředek, svůj účel —, mu kazí veškerý styk s limi : tento druh lidí zná samotu, včetně toho, co je v ní nejjedovatější.

274
Problém čekajících. — Je zapotřebí šťastných náhod a lecčeho nevypočitatelného, aby se vyšší člověk, v němž dříme řešení nějakého problému, včas odhodlal k jednání — aby "přišel jeho čas", jak bychom mohli říci. Běžně k tomu právě nedochází, a ve všech koutech Země sedí čekající, kteří stěží vědí, že čekají, a ještě méně vědí, že čekají marně. Občas se výzva k probuzení dostaví také příliš pozdě, ona náhoda, jež dává "povolení" jednat — až tehdy, kdy už jsou nejlepší mládí a síla k jednání spotřebovány nicněděláním ; a jak mnozí po "vyskočení" s hrůzou zjistili, že jejich údy jsou znehybnělé a jejich duch už příliš těžký ! "Je příliš pozdě" — řekl si takový člověk, přestav si věřit, a byl nadále už provždy k nepotřebě. — Že by snad v říši génia nebyl "Raffael bez rukou", chápeme-li ten výraz v nejširším smyslu, výjimkou, nýbrž pravidlem ? — Génius možná vůbec není tak vzácný : ale těch pět set rukou, které potřebuje, aby — tyranizoval KAIROS, "pravý čas", aby popadl náhodu za pačesy !

275
Kdo nechce vidět na člověku, čím je vysoký, pátrá tím bedlivěji po tom, čím je nízký a povrchní — a prozrazuje tím sám sebe.

276
Při všech druzích zranění a ztrát je na tom nižší a hrubší duše lépe než duše vznešenější : nebezpečí té vznešenější musí být větší, pravděpodobnost, že podlehne a zanikne, je dokonce, při rozmanitosti jejích životních podmínek, nesmírná. — Ještěrce doroste prst, o který přišla : člověku nikoli. —

277
Věru, je to zlé ! Opět ta stará historie ! Když si člověk postavil dům, zjišťuje, že se přitom bezděky naučil něčemu, co měl bezpodmínečně vědět — než začal stavět. To věčné nešťastné "Příliš pozdě !" — Melancholie všeho hotového !…

278
Poutníku, kdo jsi ? Vidím, jak jdeš svou cestou, bez výsměchu, bez lásky, s nevyzpytatelnýma očima ; vlhký a smutný jako olovnice, jež nenasycena vychází z každé hlubiny opět na světlo — co hledala tam dole ? —, s hrudí, jež nevzdychá, se rty, jež skrývají svůj hnus, s rukou, jež se vztahuje už jen zvolna : kdo jsi ? cos dělal ? Odpočiň si tu : toto místo je pohostinné pro každého — zotav se ! A ať jsi kdokoli : co se ti líbí teď ? Co ti poslouží k zotavení ? Řekni jen : co mám, to ti nabízím ! — "K zotavení ? K zotavení ? Ach, ty zvědavče, co to mluvíš ! Ale dej mi, prosím — " Co ? Co ? vyslov to ! — "Ještě jednu masku ! Ještě druhou masku !"…

279
Lidé hlubokého smutku se prozradí tehdy, když jsou šťastni : mají způsob, jak se chápat štěstí, jako kdyby je chtěli umačkat a udusit, ze žárlivosti — ach, oni až moc dobře vědí, že jim uteče !

280
"To je zlé ! Velmi zlé ! Nejde snad — zpátky ?" — Ano ! Ale nerozumíte mu správně, když pro to bědujete. Jde zpátky jako každý, kdo chce učinit velký skok. —

281
"Uvěří mi to někdo ? Ale já žádám, aby mi to věřili : myslel jsem na sebe, o sobě vždycky jen špatně, jen v ojedinělých případech, jen z donucení, vždy bez chuti ‚k věci', připraven uhnout od ‚sebe' hned pryč, vždy bez víry ve výsledek, díky nepotlačitelné nedůvěře k možnosti sebe-poznání, nedůvěře, která mě vedla tak daleko, že dokonce i v pojmu ‚bezprostřední poznání', jejž si dovolují teoretici, pociťuji contradictio in adiecto : celý tento fakt je takřka to nejjistější, co o sobě vím. Musí být ve mně jakýsi odpor k tomu, abych o sobě věřil něco určitého. — Vězí v tom snad nějaká záhada ? Asi ano ; ale naštěstí ne pro mé vlastní zuby. — Možná že to prozrazuje species, k níž patřím ? — Ale ne mně : a tak mi to také zcela vyhovuje. —"

282
"Co se ti to přihodilo ?" — "Já nevím," řekl váhavě ; "možná mi přes stůl přeletěly harpyje." — Občas se dnes stává, že klidný, umírněný, zdrženlivý člověk se náhle rozzuří, rozbíjí talíře, převrhne stůl, křičí, řádí, uráží celý svět — a nakonec

odejde do ústraní, pln studu, rozzloben na sebe — kam ? k čemu ? Aby v ústraní umřel hlady ? Aby se svou vzpomínkou zadusil ? — Tomu, kdo má nároky duše vysoké a vybíravé a jen vzácně najde prostřen svůj stůl, připravenu svou potravu, bude hrozit velké nebezpečí za všech časů : dnes však mimořádné. Vržen do hlučného a luzovitého věku, s nímž se mu nechce jíst z jedné mísy, může snadno zahynout hladem a žízní, nebo, pokud si nakonec přece jen "zavdá" — náhlým hnusem. — My všichni jsme už pravděpodobně seděli u stolů, za něž jsme nepatřili ; a právě ti nejduchovnější z nás, které je nejtěžší živit, znají onu nebezpečnou dyspepsii, jež vzniká z náhlého prohlédnutí, zklamání ze stravy a ze spolustolovníků — hnus jako desert.

283
Je výrazem jemného a zároveň vznešeného sebeovládání, za předpokladu, že chce člověk vůbec chválit, když chválí vždy jen tam, kde je sám jiný : v opačném případě by přece chválil sebe, což je proti dobrému vkusu — jde pak ovšem o sebeovládání, které je víc než dostatečným popudem a podnětem k tomu, aby byl člověk neustále chybně chápán. Aby si tento skutečný luxus v oblasti vkusu a morality mohl dovolit, nesmí žít mezi duchovními mamlasy, nýbrž mezi lidmi, u nichž nedorozumění a přehmaty vyvolávají svou subtilností veselí — jinak to sám draze zaplatí ! — "Chválí mne : tedy mi dává za pravdu" — tato oslovina při vyvozování závěrů nám poustevníkům kazí půl života, neboť přivádí osly do našeho sousedství a mezi naše přátele.

284
Žít s nesmírnou a hrdou uvolněností ; vždy jakoby mimo. Svévolně mít a nemít své afekty, svá Pro a Proti, snížit se k nim, na hodiny ; vsednout na ně, jako na koně, často jako na osly : je totiž třeba dokázat využít jejich hlouposti stejně jako jejich žáru. Uchovat si svých tři sta povrchních důvodů ; i černé brýle : neboť jsou případy, kdy nám nikdo nesmí vidět do očí, natožpak do našich "důvodů". A zvolit si za společníka onu klukovskou a rozpustilou neřest, zdvořilost. A zůstat pánem svých čtyř ctností, odvahy, náhledu, soucitu, samoty. Neboť samota je u nás ctností, jakožto sublimní sklon a pud k čistotnosti, který uhodl, jak je při dotyku člověka s člověkem — "ve společnosti" — nevyhnutelná nečistota. Každé obecné společenství nějak, někde, někdy — pošpiní nízkou "obecností".

285
Ty největší události a myšlenky — a největší myšlenky jsou největšími událostmi —bývají pochopeny nejpozději : pokolení, jež jsou jim současná, takové události nezažijí — žijí mimo ně. Děje se tu něco jako v říši hvězd. Svit nejvzdálenějších hvězd dorazí k lidem nejpozději ; a dokud nedorazí, člověk popírá, že tam —hvězdy jsou. "Kolik staletí potřebuje duch, aby byl pochopen ?" — i to je měřítko, i tím se tvoří hierarchie a etiketa, jichž je zapotřebí : pro ducha a hvězdu. —

286
"Zde výhled je volný, duch povznesen." — Existuje však i opačný druh lidí, který je rovněž na výši a má výhled volný — avšak shlíží dolů.

287
— Co je vznešené ? Co nám dnes ještě znamená slůvko "vznešený" ? Čím se prozrazuje, podle čeho se pozná vznešený člověk dnes, kdy vše olovnatě zastiňuje a zneprůhledňuje těžce zachmuřené nebe nastupující vlády luzy? — Neprokazuje ho jednání — jednání je vždy mnohoznačné, vždy nevyzpytatelné ; nejsou to ani "díla". Najdeme dnes mezi umělci a učenci dost takových, kteří svými díly prozrazují, že je pohání hluboká touha po vznešeném : leč právě tato potřeba vznešenosti se zásadně liší od potřeb vznešené duše samé, je přímo výmluvným a nebezpečným příznakem nedostatku vznešenosti duše. Nejsou to díla, je to víra, jež zde rozhoduje, jež zde stanoví postavení v hierarchii, abychom opět sáhli k staré náboženské formuli v novém a hlubším významu : jakási základní jistota, kterou má vznešená duše o sobě, něco, co se nedá hledat, najít, a možná ani ztratit. — Vznešená duše má k sobě úctu.

288
Existují lidé, kteří jakýmsi nevyhnutelným způsobem mají ducha, ať se točí a kroutí, jak chtějí, ať drží ruce před zrádnýma očima (jako by ruka nebyla zrádná !) : nakonec vždy vyjde najevo, že mají něco, co skrývají, totiž ducha. Jeden z nejrafinovanějších prostředků, jak aspoň co možná nejdéle klamat a s úspěchem se stavět hloupějším, než jsme — což je v obecném životě často stejně žádoucí jako deštník —, se nazývá nadšení : včetně toho, co k němu patří, například ctnost. Neboť, jak praví Galiani, který to musel vědět : vertu est enthousiasme.

289
Ze spisů poustevníka zaznívá vždy i něco z ozvěny pustiny, něco z šepotu a plachého ohlížení samoty ; z jeho nejsilnějších slov, dokonce z jeho křiku se ozývá nový a nebezpečnější druh mlčení, zamlčování. Ten, kdo v létě v zimě, ve dne v noci seděl sám se svou duší v důvěrném sporu a hovoru, kdo se ve své jeskyni — může být bludištěm, ale i zlatým dolem — stal jeskynním medvědem nebo zlatokopem či strážcem pokladu a drakem : pojmy takového osamělce se samy nakonec zbarví jakýmsi vlastním příšeřím, nasáknou vůní hloubky i tlení, čímsi nesdělitelným a odrazujícím, co každého mimojdoucího ovane chladem. Poustevník nevěří, že kdy nějaký filosof — za předpokladu, že filosof byl vždy nejprve poustevníkem — vyjádřil v knihách své vlastní a poslední mínění : což se knihy nepíší právě proto, aby se skrylo, co člověk u sebe tají ? — ba zapochybuje, zda nějaký filosof "poslední a vlastní" mínění vůbec může mít, zda u něho za každou jeskyní neleží, nemusí ležet ještě další, hlubší jeskyně — obsažnější, cizejší, bohatší svět pod

povrchem, propast pod každým základem a důvodem, pod každým "odůvodněním". Každá filosofie je filosofií popředí — to je poustevníkův soud : "Je cosi svévolného v tom, že zde on zůstal stát, pohlédl zpět, ohlédl se, že tady neryl hlouběji a odložil rýč — je v tom i jakási nedůvěra." Každá filosofie také skrývá filosofii ; každé mínění je také skrýší, každé slovo také maskou.

290
Každý hluboký myslitel se obává více pochopení než nepochopení. Tím druhým trpí možná jeho ješitnost ; tím prvním však jeho srdce, jeho soucit, který vždy říká : "Ach, proč to i vy chcete mít tak těžké jako já ?"

291
Člověk, mnohovrstevné, prolhané, umělé a neprůhledné zvíře, pro ostatní zvířata hrozivé ani ne tak silou, jako lstí a chytrostí, vynalezl dobré svědomí, aby jedenkrát zažil svou duši jako jednoduchou ; celá morálka je odvážné dlouhé falšování, díky němuž je vůbec možné mít při pohledu na duši požitek. Z tohoto hlediska patří do pojmu "umění" zřejmě mnohem víc, než se obvykle míní.

292
Filosof : to je člověk, který ustavičně prožívá, vidí, slyší, tuší, doufá, sní mimořádné věci ; kterého jeho vlastní myšlenky zasahují jakoby zvenčí, jakoby z výše a zdola, jakožto události a blesky jeho druhu ; který je možná sám bouří obtěžkanou novými blesky ; osudový člověk, kolem něhož to stále hučí a vře, otvírají se propasti a dějí se hrozné věci. Filosof : ach, bytost, která často od sebe utíká, často má ze sebe strach — ale je příliš zvědavá, než aby stále znovu nepřicházela "k sobě"…

293
Muž, který praví : "To se mi líbí, to přijmu za vlastní a budu to chránit a hájit proti všem"; muž, který umí vést nějakou věc, provést nějaké rozhodnutí, uchovat věrnost nějaké myšlence, udržet si ženu, ztrestat a porazit opovážlivce ; muž, který má svůj hněv a svůj meč a k němuž se rádi přidávají a přirozeně patří slabí, trpící, utlačovaní, i zvířata, zkrátka muž, který je od přírody pán — když má takový muž soucit, nuže ! tento soucit má cenu ! Co však záleží na soucítění těch, kdo trpí ! Nebo těch, kdo dokonce soucit káží ! Najdeme dnes v Evropě skoro všude chorobnou přecitlivělost a předrážděnost ve vztahu k bolesti, a zrovna tak protivnou nezdrženlivost v nářcích, útlocitnost, která by ze sebe pomocí náboženství a filosofického haraburdí ráda udělala něco vyššího — existuje doslova kult utrpení. Nemužnost toho, co v takových kruzích blouznicvů nazývají "soucitem", je, jak se domnívám, to první, co udeří do očí. — Tento nejnovější druh špatného vkusu je třeba rázně a důkladně mýtit ; nakonec si přeji, aby si proti tomu člověk zavěsil na krk a na srdce dobrý amulet "gai saber" — "radostnou vědu", abych se vyjádřil srozumitelně.

294
Olympská neřest. — Na truc onomu filosofovi, který se jako pravý Angličan snažil u všech myslících pošpinit smích ošklivou pomluvou — "smích je zlým výronem lidské povahy, o jehož překonání bude každý myslící člověk usilovat" (Hobbes) —, dovolil bych si dokonce vytvořit hierarchii filosofů podle úrovně jejich smíchu — až docela vzhůru k těm, kdo jsou schopni zlatého smíchu. A pokud i bohové filosofují, k čemuž mě dovedl nejeden závěr, pak nepochybuji, že se přitom umějí nadlidským a novým způsobem smát — na úkor všech vážných věcí ! Bohové rádi žertují : zdá se, že se ani při posvátném konání nemohou zdržet smíchu.

295
Génius srdce, tak jak dlí v onom velkém skrytém bohu-pokušiteli a rozeném krysaři svědomí, jehož hlas dokáže sestoupit až do podsvětí každé duše, jenž nevysloví slovo, nepohlédne pohledem, ve kterém by se nezračil ohled a ohyb lákání, k jehož mistrovství patří, že umí zářit a zdát se — a to nikoli tím, čím jest, nýbrž čím je pro ty, kdo ho následují, pohnutkou navíc, aby se k němu přimykali blíž a blíž, aby ho následovali stále niterněji a důkladněji : génius srdce, který umlčí vše hlasité a samolibé a učí naslouchat, který uhladí drsné duše a dá jim okusit novou žádost — ležet tiše jako zrcadlo, aby se v nich zrcadlilo hluboké nebe ; génius srdce, který učí neohrabanou a zbrklou ruku váhat a uchopovat jemněji ; který uhodne skrytý a zapomenutý poklad, krůpěj dobroty a sladké duchovnosti pod kalným tlustým ledem, který je virgulí každému zrnku zlata, jež leželo dlouho pohřbeno v žaláři těžkého bahna a písku ; génius srdce, jehož dotykem odchází každý obohacen, nikoli obdařen milostí a překvapen, nikoli obšťastněn a obtěžkán jako cizím darem, nýbrž bohatší sebou samým, novější si než předtím, rozevřen, ovanut a vyslechnut vánkem tání, možná nejistější, něžnější, křehčí a nalomenější, ale pln nadějí, jež ještě nemají jméno, pln nové vůle a přílivu, pln nové nevůle a odlivu… avšak co to činím, přátelé ? O kom k vám promlouvám ? Což jsem se tak zapomněl, že jsem vám ani neřekl jeho jméno ? Pokud jste už ovšem sami od sebe neuhodli, kdo je tento tajemný duch a bůh, který chce být takovým způsobem chválen. Jako se totiž stává každému, kdo je od dětství stále na cestách a vždy v cizině, tak i mně přeběhl přes cestu nejeden zvláštní a nebezpečný duch, především ale ten, o němž jsem právě hovořil, a ten stále znovu, nikdo menší totiž než bůh Dionýsos, onen velký dvojznačný bůh pokušitel, jemuž jsem kdysi, jak víte, ve vší tajnosti a úctě obětoval své prvotiny — jako poslední, jak se mi zdá, kdo mu přinesl oběť : neboť jsem nenalezl nikoho, kdo by pochopil, co jsem tehdy činil. Mezitím jsem se mnohému, příliš mnohému přiučil o filosofii tohoto boha, a jak jsem pravil, od úst k ústům — já, poslední učedník a zasvěcenec boha Dionýsa : a možná bych konečně jednou mohl začít vám, svým přátelům, dávat po troškách, nakolik je mi to dovoleno, této filosofie okoušet ? Polohlasem, jak se sluší : neboť při tom jde o leccos tajného, nového, cizího, podivuhodného, strašlivého. Už to, že Dionýsos je filosof, a že tedy

i bohové filosofují, se mi zdá být novinkou, jež je podezřelá a mohla by právě mezi filosofy vyvolat nedůvěru — mezi vámi, přátelé, vyvolává už méně odporu, snad až na to, že přichází příliš pozdě a ne v pravou hodinu : neboť vy dnes neradi věříte, jak mi prozradili, v boha a bohy. Možná také, že budu muset zajít v upřímnosti svého vyprávění dále, než bude vždy milé přísným zvyklostem vašeho sluchu ? Jmenovaný bůh zacházel při podobných hovorech dále, mnohem, mnohem dále, a byl vždy o mnoho kroků přede mnou… Ano, musel bych mu, kdyby to bylo dovoleno, dávat podle lidského zvyku krásná, slavnostní, nádherná a ctnostná jména a nesmírně oslavovat jeho badatelskou a objevitelskou odvahu, jeho smělou poctivost, pravdivost a lásku k moudrosti. Ale všechno to důstojné haraburdí není takovému bohu k ničemu. "Ponech si to," řekl by, "pro sebe a sobě podobné a pro ty, kdo toho mají ještě zapotřebí ! Já — nemám důvod zakrývat své slabiny !" — Uhodneme : tomuto druhu božstva a filosofů chybí snad stud ? — Tak jednou pravil : "Za určitých okolností člověka miluji" — což byla narážka na Ariadnu, jež byla při tom — "člověk je pro mne příjemné, udatné, vynalézavé zvíře, jež nemá na zemi rovna, najde cestu i v nejspletitějším labyrintu. Jsem mu nakloněn : často myslím na to, jak mu napomoci ještě více kupředu a učinit ho silnějším, zlejším a hlubším, než je." — "Silnějším, zlejším a hlubším ?" ptal jsem se zhrozen. "Ano," řekl ještě jednou, "silnějším, zlejším a hlubším ; i krásnějším." — A k tomu se bůh-pokušitel usmál svým alkyónským úsměvem, jako kdyby byl právě pronesl okouzlující zdvořilost. Je zde hned vidět : tomuto božstvu se nedostává nejenom studu ; a vůbec existují dobré důvody k domněnce, že pár věcem by se od nás lidí mohli všichni bohové přiučit. My lidé jsme — lidštější…

296
Ach, co se z vás stalo, vy moje napsané a namalované myšlenky ! Není tomu dávno, co jste byly ještě tak pestré, mladé a zlobné, plné ostnů a tajuplných kořenných vůní, až jste mě přiměly kýchat a smát se — a teď ? Už jste svou novost odložily, a některé z vás se chystají, obávám se, stát se pravdami : tak nesmrtelně už vypadají, tak zoufale pořádně, tak nudně ! A bylo to kdy jinak ? Jaké věci vlastně opisujeme a omalováváme, my mandarínové s čínským štětcem, my zvěčňovatelé věcí, jež se dají psát, co svedeme sami omalovat ? Ach, vždy jen to, co se právě chystá uvadnout a počíná páchnout ! Ach, vždy jen odcházející a vyčerpané bouře a žluté pozdní pocity ! Ach, vždy jen ptáky, kteří se unavili letem a zbloudili a k jejichž polapení stačí teď natáhnout ruku — naši ruku ! Zvěčňujeme to, co už nemůže dlouho žít a létat, jen věci znavené a sešlé ! A jen pro vaše odpoledne, vy mé napsané a namalované myšlenky, jen pro ně mám barvy, možná mnoho barev, mnoho pestrých něžnůstek a padesátero žlutí a hnědí a zelení a červení : — ale nikdo z toho neuhádne, jak jste vypadaly zrána, vy náhlé jiskry a zázraky mé samoty, vy mé dávné milované — zlé myšlenky !

## Z VYSOKÝCH HOR
### Dozpěv

Ó žití poledne ! Ten slavný čas !
Ó letní kraji !
Mně dech se neklidem a štěstím tají : —
dnem nocí čekám na svých přátel hlas,
kde meškáte jen, přátelé ? Je čas !

Šeď ledovce se pro vás zbarvila
dnes nachem růží !
K vám běží potok, strká se a druží
mrak s větrem, aby se jim zjevila
dřív z ptačí výše vaše posila.

Zde v nejvyšším stůl pro vás prostřel jsem :
kdo dálkám hvězdným
tak blízko bydlí, propastem kdo bezdným ?
Má říše — je snad prostrannější zem ?
A med můj — smočil někdo rty již v něm ?

Tu jste ! — Však běda, já že nejsem ten,
jejž jste tu chtěli ?
Vy váháte — ach, kéž jste radši kleli !

Už nejsem týž ? Hlas, krok, vzhled proměněn ?
A ten, co jsem, svým druhům — vzdálen jen ?

Že jiný jsem ? Ba, cizí sobě sám ?
A sobě odrozený ?
Rváč, příliškrát sám sebou přemožený ?
Že s vlastní silou rád si zahrávám
a z vítězství jen samé rány mám ?

Že vyhledávám drsné vichřice ?
A žiju v kraji
sám tam, kde ledy se jen přesouvají,
až zapomněl jsem klít a modlit se ?
Jsem duch, co bloudí v světle měsíce ?

Vy dávní druzi ! Jak jste pobledli !
To láskou ? Z hrůzy !
Ne — žádnou zlobu ! Obraťte svou chůzi :
Žít v skalách, v ledu byste nesvedli,
zde lovec jen a kamzík rádi dlí.

Zlým lovcem stal jsem se ! — A v lovišti
luk chystám pružný !
Ten nejsilnější napnul oblouk mužný — :
Je nebezpečný šíp v mém lučišti !
Pryč ! Spaste se ! Než šíp ten zasviští !…

Vy jdete ? — Srdce, jak si počínat ?
Už přestaň zoufat !
Je na čase teď v nové druhy doufat !
Ty staré nech ! Nač ještě vzpomínat !
Byls dříve mlád, teďs — ještě lépe mlád !

Svit naděje nás spojil v přátele
však znaky bledé,
jež láska psala dřív, kdo dnes číst svede ?
Jak pergamen jsou, jehož nesměle
se dotýkám — tak zašlé, zteřelé…

Ne přátelé už — jak je nazvat mám ?
toť přízrak přátel !
Ten klepe v noci na srdce jak datel,
a hledí na mne : "Snad jsme byli tam ?"
Ach, slůvko mdlé, tvá vůně — pouhý klam !

Ach, touho mládí, jak ses dala svést !
Neb ti, co chtěl jsem
a za spřízněně proměněné měl jsem,
že zestárli, to svedlo je z mých cest :
Jen kdo se mění, příbuzen mi jest.

Ó žití poledne ! Zas mládí čas !
Ó letní kraji !
Mně dech se neklidem a štěstím tají :
Dnem nocí čekám na svých přátel hlas,
však nových přátel ! Pojďte už ! Je čas !

Zpěv tento končí — výkřik touhy mé
teď zmlkl v cíli :
To kouzelník byl, přítel v pravou chvíli,
druh polední — ne ! Neptej se, kdo je
hle, o polednách z Jediného Dvé…

Že v svazku společném nám souzen zdar,
zvem ke slavnostem:
vždyť přítel Zarathustra je nám hostem!
Svět září, z hrůzné opony zbyl cár,
a světlo s tmou dnes svatební je pár…

POZNÁMKY A VYSVĚTLIVKY

Kom. v násled. textu nahradit např.: Viz zde:

Poznámky jsou uvedeny číslem stránky, na níž se cizojazyčné citáty, výrazy a ostatní komentovaná místa vyskytují.

7 Předmluva - Německý originál knihy Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti (Jenseits von Gut und Böse. Vorspiel einer Philosophie der Zukunft) byl poprvé publikován v Lipsku roku 1886 u C. G. Naumanna, vlastním nákladem autora. Kniha tedy vyšla bezprostředně po Tak pravil Zarathustra (1883-1885), ale materiál k ní shromažďoval Nietzsche už od začátku osmdesátých let, čerpaje z poznámek zapsaných dokonce i před vydáním Radostné vědy (1882). Český překlad vyšel poprvé roku 1996 v nakladatelství Aurora, které pořídilo i jeho druhé vydání roku 1998. Nynější vydání je oproti předchozím opraveno a opatřeno poznámkami a vysvětlivkami. Jako u překladů všech ostatních Nietzschových děl respektujeme některé zvláštnosti autorovy interpunkce. Nietzsche totiž využívá všech možností jazyka, včetně interpunkčního členění, aby upřesnil své sdělení. Kromě častých vykřičníků a otazníků spadá sem neobvyklé užití dvojtečky v podmínkové větě a mimořádně časté vyjádření zámlk pomocí pomlček, většinou ve spojení s funkčními, v češtině však v takových případech obvykle nepoužívanými čárkami.

10 De omnibus dubitandum (lat.) - o všem jest třeba pochybovat.

11 Niaiserie (fr.) - pošetilost.

Syntetické soudy a priori - Termín z transcendentální filosofie Immanuela Kanta, označující poznání, které je na rozdíl od poznání čerpaného ze zkušenosti ("a posteriori") na zkušenosti nezávislé, tj. před ní, a přesto není povahy pouze analytické.

12 Tartufferie - tartuffovství, pokrytecký, klamavý a vypočítavě podvodný postoj. Podle hlavní postavy Moliérovy komedie Tartuffe (1669).

Kategorický imperativ - princip, jejž vytyčil Immanuel Kant jako morální zdůvodnění jednání, např. v podobě: "Jednej tak, aby mravní pravidlo tvé vůle mohlo kdykoli zároveň platit jako princip obecného zákonodárství."

14 Dionýsios - jméno panovníků: Dionýsios I. Starší (cca 430 - 367) a Dionýsios II. Mladší (cca 397 - úmrtí neznámo), syn a nástupce Dionýsia I., oba tyranové ze Syrakús.

Dionýsos - lat. Bacchus, řecký bůh vína a plodnosti, syn Dia a krásné Semelé.

Adventavit asinus pulcher et fortissimus (lat.) - Krásný a plný sil osel se dostavil.

17 Niaiserie allemande (fr.) - německá pošetilost.

18 Virtus dormitiva (lat.) - síla uspávací.

Quia est in eo virtus dormitiva, cujus est natura sensus assoupire. (lat.) - Neboť je v něm síla uspávací, jejíž povahou je mámit smysly.

Sensus assoupire (lat.) - mámit smysly.

Boškovič - Rudjero Josip, také Ruggiero Giuseppe Boscovich (1711 - 1787), chorvatský filosof a matematik, jezuita, profesor v Římě, Pavii a Miláně. Jeden ze zakladatelů fyzikálního dynamismu – spojil Leibnizovo učení o monádách s některými myšlenkami Newtonovými: za základní materii světa určil nehmotné, bezrozměrné atomy nadané přitažlivými a odpudivými silami. Hl. Dílo: Theoria philosophiae naturalis, 1763.

Koperník – Mikuláš Koperník (1473-1543), polský astronom. Už roku 1506 měl vypracovánu heliocentrickou teorii vesmíru. Z obav před církevním pronásledováním ji tajil a až r. 1543 ji na nátlak přátel zveřejnil v knize De revolutionibus orbitum coelestium (O pohybech nebeských těles).

21 Heuristický princip - z řec. HEURISKEIN - nalézat, objevovat. Princip sloužící řešení problémů nalézáním

nových způsobů tázání, rozkládáním problému na dílčí části, vytvářením modelů a hypotéz.

Reductio ad absurdum (lat.) – vymezení protismyslnosti v konkrétním případě; v soudobé logice a matematice synonymum nepřímého důkazu: negace dokazované teze vede ke sporu v nesporných argumentech (apagogický důkaz) nebo k logicky spornému výroku.

Causa sui (lat.) - příčina sama v sobě.

Contradictio in adiecto (lat.) - rozpor mezi jménem a přívlastkem.

24 L'effect c'est moi. (fr.) - Účinek jsem já. (Parafráze údajného výroku Ludvíka XIV.: L´état c´est moi. - Stát jsem já.).

26 Causa sui (lat.) - viz pozn. ke str. 21.

27 La religion de la souffrance humaine (fr.) - náboženství lidského utrpení.

Ni dieu, ni maître (fr.) - ani boha, ani pána.

29 Sacrifizio dell'intelletto (it.) - obětování rozumu.

31 Sancta simplicitas (lat.) - svatá prostoto.

34 Galiani - Ferdinando Galiani (1728 - 1787), diplomat, literát, národohospodář. Pův. Ital, aklimatizovaný ve Francii. Z díla: Della moneta (O penězích, 1750). Dialogues sur le commerce des blés (Rozhovory o obchodu s obilím, 1770), odmítající zásadu svobodného obchodu; libreto k Paisiellově opeře Socrate immaginario (1775). Jeho causeristické umění se zachovalo v dopisech, zejm. paní d´Épinay.

Gangasrotogati (sanskrt) - plynoucí jako proud Gangy.

Kurmagati (sanskrt) - jdoucí po způsobu želvy.

Mandeikagati (sanskrt) - na způsob žáby.

35 Buffo (it.) – komický, šprýmovný, šaškovitý; zde míněno: buffo cantante, komický zpěvák v it. opeře.

Satyr - démon plodnosti z Dionýsovy družiny, podobně jako silén. Často znázorňován (na vázách apod.) s koňskýma ušima a oháňkou.

Aristofanes - (445 - 385), nejvýznamnější představitel starořecké komedie. Ze 44 kusů (včetně čtyř považovaných za nepravé) se dochovalo 11 (např. Lysistraté či Plutos).

Petronius - Gajus Petronius Arbiter (zemř. 66 n. l.), římský spisovatel. Žil na dvoře císaře Nerona, kde byl podle Tacita elegantiae arbiter (rozhodčím ve věcech vkusu). Spáchal sebevraždu, když upadl u císaře v nemilost. Autor v próze i ve verších psaného satirického románu Satiricon , parodie na Odysseu: hrdina Encolpius musí bloudit světem, protože se provinil proti bohu Priapovi jako Odysseus proti Poseidonovi.

In moribus et artibus (lat.) - v chování i umění.

Lessing – Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781), něm. spisovatel, dramatik, literární kritik a teoretik. Lessingova dramata i ostatní literární tvorba (bajky, epigramy) nabývají mnohdy funkce dokladu jeho názorů teoretických. Charakteristickými znaky celého jeho díla jsou kritičnost a ideály lidskosti, tolerance, osvícenosti rozumu a opravdovosti citu. Z díla: Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie (1766, č. Láokoón čili o hranicích malířství a poezie, 1960); Fabeln (3 sv., 1759, č. Bajky, 1816, 1954); drama Nathan der Weise (1779, č. Moudrý Nathan, 1865, 1954).

Machiavelliho principe – Il principe (1513, Vladař). Návod k vládnutí sepsaný Nicoló Macchiavellim pro Lorenza II. de Medici. Brutální realismus díla dal vzniknout dokonce domněnce, že jde o odhalení politických praktik a nástroj obrany proti nim. Viz též pozn. ke str. 93.

Bayle - Pierre Bayle (1647-1706), francouzský filosof, skeptik. Jeho slovník Dictionnaire historique et critique (1695-1697) měl velký vliv na osvícenství a novověké myšlení.

Allegrissimo (it.) - hudební označení velmi rychlého tempa.

36 Petit fait (fr.) - drobnost, drobný fakt.

40 Advocatus dei (lat.) - boží obhájce. Parafráze, persifláž termínu advocatus diaboli – ďáblův obhájce; ve stejném smyslu: proti svému přesvědčení hájí špatnou věc v zájmu korektnosti posuzování – aby byly slyšeny všechny argumenty.

44 Species (lat.) - druh.

Pour ?tre bon philosophe... voir clair dans ce qui est. (fr.) - Aby byl člověk dobrým filosofem, musí být suchý, jasný, bez iluzí. Bankéř, který vydělal jmění, má zčásti charakter, který člověk potřebuje, aby dosáhl objevů ve filosofii, totiž aby jasně viděl, co je.

51 Homines religiosi (lat.) - lidé náboženští.

52 Imperium Romanum (lat.) – právní a územní pojem pro označení celé oblasti římského císařství..

Fénicismus - schopnost sebeoživení. Podle ptáka Fénixe, který sám sebe vždy po 500 letech života spálí a z ohně povstane omlazen.

Habitualita - ustálenost následkem zvyku.

53 Kundry - jméno poselkyně grálu v Parsifalovi od Wolframa von Eschenbach. Původně zřejmě keltská bájná postava.

Type vécu (fr.) - typ prožitý vlastní zkušeností, tj. demonstrovaný nebo ztělesněný vlastní (zde Wagnerovou) existencí.

55 Auguste Comte - (1798 - 1857), francouzský matematik a filosof, žák a pozdější odpůrce Saint-Simonův. Platí za zakladatele pozitivismu, odmítajícího každou metafyziku, a za průkopníka vědy o společnosti – sociologie. V posledním tvůrčím období upustil od atheismu a stal se hlasatelem nového "náboženství humanity".

Sainte-Beuve - Charles Augustin Sainte-Beuve (1804 - 1869), francouzský literární kritik a spisovatel. Nietzsche ho nazývá "ciceronem" neboli "mluvkou" snad kvůli jeho dílu Causerie du lundi (Pondělní besedy, 15 sv., 1852 - 1861), "z Port-Royalu" pak proto, že klášter Port-Royal u Versailles byl střediskem francouzského jansenismu, velmi rozhodně zaměřeného proti jesuitským metodám.

Ernest Renan - (1823 - 1892), francouzský myslitel, orientalista a historik náboženství. Kvůli rozporům mezi vědou a náboženstvím zanechal theologického studia a vystudoval filosofii, historii a orientální jazyky. Po první přednášce na Coll?ge de France zbaven funkce pro popření Ježíšova božství. Skvělou formou svých děl a epikurejsky zabarveným skepticismem měl velký vliv, např. na Anatola France a další spisovatele sklonku 19. stol. Z díla: La vie de Jésus (1863, č. Život Ježíšův, 1898), Les Apotres (1866, č. Apoštolé, 1897), L´Antéchrist (1873, č. Antikrist, 1897).

Disons donc hardiment..., que l'homme voit le mieux? (fr.) - Řekněme tedy směle, že náboženství je produktem normálního člověka, že člověk je nejvíce v pravdě, když je nejvíce zbožný a nejvíce si jist nekonečným určením... Právě když je dobrý, chce, aby ctnost odpovídala věčnému řádu, právě když promýšlí věci způsobem nezaujatým, tehdy chápe smrt jako pobuřující a absurdní. Jak bychom mohli nepředpokládat, že v těchto momentech člověk vidí nejlépe...?

La niaiserie religieuse par excellence! (fr.) - Náboženská pošetilost nejvyššího stupně!

56 Delicatezza (it.) - jemnost, vkus.

Unio mystica et physica (lat.) - sjednocení duchovní i tělesné.

Madame de Guyon – roz. Marie-Jeanne Bouvier de la Mothe (1648-1717). Měšť. původu, vdova v 28 letech, hodně cestovala hlásajíc "čistou lásku" a umrtvení vlastní vůle (tzv. kvietismus). Po odsouzení kvietismu ve Francii se dostala na 6 let do vězení a dožila pak v ústraní. Autorka 39 svazků krátkých, zdobným slohem psaných duchovních spisů.

58 Védánta (sanskrt) - "konec vědění". Jeden z šesti klasických systémů indické filosofie. Víceméně přísný monismus, podle něhož jedině bráhma, absolutní princip světa, je reálné, zatímco jevový svět je založen na klamu.

Obětiny císaře Tiberia - Podezíravý císař Tiberius Claudius Nero (42 př. n. l. - 37, vládl od r. 14 - 37) opustil Řím a roku 27 se uchýlil na ostrov Capri (10 km2), kde krutým mučením a popravami trestal sebemenší prohřešky a přečiny, k nimž došlo v Římě. Na ostrově jsou dodnes turisticky zajímavé jeskyně. Pro svou nepřístupnost a vysoké útesy byl ostrov

po Tiberiově smrti využíván jako vyhnanecké místo.

59 Da capo (it.) - od začátku. Vyznačuje návrat na začátek a opakování či reprízu expozice, první části sonátové formy nebo "árie da capo".

Circulus vitiosus deus (lat.) - bludný kruh bůh.

62 Homines religiosi (lat.) - viz pozn. ke str. 51.

77 Dans le véritable amour c'est l'âme, qui enveloppe le corps. (fr.) - Při opravdové lásce je tělo zahaleno duší.

78 Buona femmina e mala femmina vuol bastone. (it.) - Dobrá žena i špatná žena potřebují hůl.

85 Port-Royal - viz pozn. ke str. 55.

86 Laisser aller (fr.) - nechat volný průběh..

88 PRÓSTHE PLÁTON ÓPITHÉN TE PLÁTON MÉSSE TE CHÍMAIRA (řec.) - Zepředu Platón, zezadu Platón, uprostřed chiméra. Parafráze Homérova popisu Chiméry: "Zepředu lev, zezadu drak, uprostřed chiméra," Ilias VI, 181.

90 Arcubalista (lat.) - lukostříl: arcus = luk, balista = vrhací střela.

Armbrust (něm.) - samostříl: Arm = paže, Brust = hruď.

Quiquid luce fuit, tenebris agit. (lat.) - Cokoli se událo za světla, působí za tmy.

93 Cesare Borgia - (1475 - 1507), syn papeže Alexandra VI, italské renesanční kníže. Ve funkci kardinála opustil církevní dráhu. Padl jako condottiere ve službách svého švagra, krále navarrského. Stal se předlohou pro Machiavelliho Il principe (Vladař, 1513).

94 Háfiz – Schamsoddin Mohammad Hafis (cca 1325 – cca 1390), perský básník. Jeho propojení pojmosloví islámských mystiků s milostnou lyrikou vedlo mnohé interprety k mysticko-alegorickým výkladům jeho poezie. Posmrtně bylo jeho dílo – gazely, čtyřverší, kasidy, zlomky a dvě vyprávění ve verších – shrnuto do Diványu. Západovýchodní dívan (1819) Johanna Wolfganga Goetha vznikl pod bezprostředním vlivem Háfizova díla.

Licentia morum (lat.) - svoboda, nezávislost na zvycích.

Svatý Augustin – Augustinus Aurelius (354 - 430), jeden ze zakladatelů křesťanské filosofie, vůdčí zjev tzv. patristiky. Měl "v těle dědictví rozmanitého původu": než dospěl ke křesťanství, prošel vlivem nejrůznějších škol, antických, ale např. také manicheismu.

96 Alkibiades - (cca 450 - 404), athénský státník a vojevůdce. Synovec Périkléův, nevydařený žák Sókratův. Hnán ctižádostí a nezkrotnou touhou po skvělém postavení a po moci, střídavě se angažoval v bojích Athén proti Spartě a naopak. Nakonec se uchýlil k perskému satrapovi Farnabazovi, který jej však na nátlak obou stran nechal zavraždit.

Hohenštauf Fridrich II. – (1194 – 1250), římský král (1196 – 1212), císař (od 1212). Současníkům platil za "stupor mundi" (toho, kdo uvádí svět v úžas). Zabýval se i filosofií, přírodními vědami a poezií.

99 Ni dieu ni maître (fr.) - viz pozn. ke str. 27.

103 Montrer ses plaies (fr.) - ukázat svá bolavá místa; zde: ukázání svých bolavých míst.

104 Otium (lat.) - volnost, volný čas, žádné pracovní povinnosti.

Divinatorický - tušivý, předvídavý.

Eugen Dühring - Karl Eugen Dühring (1833 - 1921), německý filosof, národní ekonom, vědecký teoretik. Platí za významného představitele pozitivismu. V oblasti teorie poznání zastánce materialismu, v oblasti etiky a sociální filosofie propagátor teleologického optimismu. Friedrich Engels vystoupil ve svém Anti-Dühringu (1878) proti jeho představě alternativy Darwinova boje o přežití - skutečně svobodné společnosti bez veškerých donucovacích prostředků (odtud Nietzschova charakteristika "anarchista").

Eduard von Hartmann - (1842 - 1906), německý filosof. Svůj amalgam Hegelova "absolutního ducha",

Schopenhauerova pojmu vůle, Schellingova pojmu "nevědomí" a Leibnizova učení o monádch pojmenoval "konkrétní monismus".

105 Cagliostro - Alessandro hrabě Cagliostro, vl. Giuseppe Balsamo (1743 - 1795), italský dobrodruh a alchymista.

107 Ipsissimosita - abstraktum vytvořené z lat. "ipse" za pomoci superlativu, tedy přibližně krajní já-ství.

108 Caput mortuum (lat.) - mrtvá hlava, tj. kysličník železitý používaný jako malířský pigment a lešticí prostředek.

Un tour de force (fr.) – násilnost; zde: nucená (nenávist).

Je ne méprise presque rien. (fr.) - Nepohrdám téměř ničím.

109 Presque (fr.) - téměř.

Presque rien (fr.) - téměř nic.

In parenthesi (lat.) - v závorkách.

Nihilin - utvořeno z lat. "nihil" = nic, tedy přibliž. látka, nositel nicoty.

Bonae voluntatis (lat.) - dobré vůle.

110 Kirké - dcera boha slunce Hélia a Ókeanovny Persy. Mocná kouzelnice. Sídlila v paláci ze zlata a slonoviny na ostrově Aiaia. Dokázala kouzly přimět Odyssea, aby u ní strávil celý rok. Jeho druhy proměnila ve vepře, avšak všechny propustila opět v lidské podobě. Krásného krále Pica, který ji odmítl, proměnila v datla natrvalo.

Perpendikulární - svislý, kolmý.

111 L'art pour l'art (fr.) – umění pro umění. Tuto formuli razil V. Cousin (1792 - 1867) pro teorii umění, jež byla ve Francii šířena mezi lety 1830 - 1870, nejrozhodněji ji zastupoval T. Gautier. Umění je podle ní samoúčelné, osvobozené od všech vnějších cílů a účelů. Přívrženci této teorie byli ve Francii především Flaubert, Baudelaire, bratři Goncourtové a další.

112 Esprit (fr.) - duch.

113 Cet esprit fataliste, ironique, méphistophélique (fr.) - tento fatalistický, ironický, mefistofelický duch.

Michelet – Jules Michelet (1798 – 1874), francouzský liberální dějepisec a literát. Hl. dílo: 6 sv. Dějiny Francie, kterou chápe jako osobu, smyslem jejíchž dějin je boj proti despotismu.

Voil? un homme! (fr.) - Ejhle člověk! Ejhle muž!

123 B?tise bourgeoise (fr.) - měšťácká hloupost.

Homo bonae voluntatis (lat.) - člověk dobré vůle.

124 Désintéressé (fr.) - nezainteresovaný, nezúčastněný; nestranný, nezaujatý, nezištný.

125 Bonhomme (fr.) - dobrotisko, prostá duše.

126 In moribus et artibus (lat.) - viz pozn. ke str. 35.

In puncto (lat.) - v bodě, v záležitosti.

Divinatorický - viz pozn. ke str. 104.

127 Saint-Évremond - Charles de Marguetel de Saint-Denis, Seigneur de Saint-Évremond (1610 - 1703), francouzský spisovatel. Duchaplně vtipný satirik, svobodomyšlenkářsky ironický skeptik. Svou snahou o kritické dějepisectví předchůdcem Montesquieua a Voltaira.

Esprit vaste (fr.) - širý, všestranný duch.

128 Alkyónský – klidný, blažený; z řec. ALKYÓN – ledňáček, pták, v nějž bylo podle různých řeckých bájí bohy či

bohyněmi proměněno několik vznešených smrtelnic, všech shodného jména Alkyoné. Alkyón zvěstuje poklidné dny zimního slunovratu.

Hedonismus - z řec. HÉDONÉ - radost, rozkoš. Forma eudaimonismu, při níž platí jako nejvyšší statek soukromé štěstí, plynoucí z individuální fyzické a psychické rozkoše. Tuto morálně filosofickou nauku Aristippovu dále rozvíjel Epikuros. Později ji nacházíme zastoupenu u Lockea, Hobbese, Humea, ve francouzském materialismu, v utilitarismu a v novějším pozitivismu (u M. Schlicka).

Eudaimonismus - filosofická nauka a forma etiky štěstí, při níž je nejvíce žádoucí dosažení soukromého štěstí jednotlivce. Rozlišuje se několik jeho druhů: hedonistický (štěstí spočívá v rozkoši), aretologický (ve ctnosti), ontologický (ve zrušení lidské nedokonalosti), voluntaristický (v naplnění lidské vůle).

130 Nitimur in vetitum (lat.) - usilujeme o zakázané.

131 Bentham - Jeremy Bentham (1748 - 1832), anglický právník a teoretik morálky, utilitarista.

Helvétius - Claude Adrien Helvétius (1715 - 1771), francouzský filosof. Vybudoval přísně sensualistickou praktickou filosofii, do jejíhož středu postavil princip sebelásky. Podle něho je úkolem státu ovlivnit zákonodárstvím a vzděláváním normy lidského jednání a vymýtit tak tři zdroje lidských omylů: vášeň, nevědomost a zneužívání jazyka. Jeho hlavní dílo De l'esprit (O duchu, 1758) bylo jako nepřátelské státu a náboženství odsouzeno a veřejně spáleno.

132 Cant (angl.) - pokrytectví.

Tartuffovství - viz pozn. ke str. 12.

Comfort (angl.) - pohodlí.

Fashion (angl.) - móda.

Utilita – z lat. utilis – užitečný: prospěšnost, užitečnost..

133 Sans génie et sans esprit! (fr.) - Bez génia i bez ducha!

134 Kirké - viz pozn. ke str. 110.

Pascalovské sacrifizio dell'intelletto (it.) – pascalovské obětování intelektu. Blaise Pascal (1623 – 1662), matematik a fyzik, považovaný za jednoho z největších géniů všech dob, se ve svých 31 letech uchýlil do kláštera v Port-Royalu, aby odpovědi na své existenciální otázky hledal v křesťanské víře - protože "srdce má své důvody, o kterých rozum neví". Záznamem tohoto hledání jsou Pensées (č. Myšlenky, 1909, 1937), fragmenty zamýšleného apologetického díla.

135 Próteovské umění - umění proměny. Podle Prótea, řeckého boha moře, který umí nabývat mnohých podob a má prorocké nadání.

136 Homo natura (lat.) - člověk příroda.

Fatum (lat.) - neodvratný, předurčený osud.

138 Mulier taceat in ecclesia! (lat.) - Žena nechť mlčí v kostele!

Mulier taceat in politicis! (lat.) - Žena nechť mlčí v politice!

Mulier taceat de muliere! (lat.) - Žena nechť mlčí o ženě!

Madame de Staël - Germaine baronka de Staël-Holstein, roz. Neckerová (1766 - 1817), francouzská spisovatelka švýcarského původu. Původně přívrženkyně francouzské revoluce, avšak uprchla před ní do Švýcarska. Jako odpůrkyně Napoleona I. byla po návratu do Paříže (1795) opět vyhoštěna (1802). Na svých cestách po Německu se seznámila s Goethem, Schillerem, Wielandem a Schlegely. Ve svém hlavním díle De l'Allemagne (O Německu, 1810) představila Německo silně zidealizované, jako zemi pasivních básníků a snílků, a uvedla francouzské čtenářstvo na práh romantismu. Ve svých románech usilovala už před George Sandovou o emancipaci ženy.

Madame Roland – de la Platiére, Jeanne-Manon Philipon (1754 – 1793). Manželka generálního inspektora obchodu, od r. 1792 ministra vnitra. Její salón v Paříži byl za revoluce střediskem feuillantů a girondistů. Popravena. Autorka Pamětí (vyd. 1795) a rozsáhlé korespondence (vyd. 1900 – 1915).

Monsieur George Sand – mužský pseudonym, vl. Aurore Dupin, provd. baronka Dudevant (1804 - 1876), francouzská spisovatelka. Opustila svého muže a pracovala v Paříži jako novinářka. Přátelila se s A. de Musset, měla vztah s F. Lisztem, H. Berliozem, H. de Balzac, 1837 - 1846 žila s F. Chopinem. Poté se politicky angažovala, po zklamání z revoluce 1848 odešla na venkov. Spisovatelskou dráhu začala idealistickými milostnými romány, v nichž prosazovala ženskou emancipaci. Dále psala socialistické tendenční romány, ale i živá, často však idealizující líčení venkovského života.

139 Madame de Lambert – Anne-Thérése de Marguenat de Courcelles, markýza de Lambert (1647 – 1733). V jejím salónu se scházeli modernisté – Fontenelle, La Motte, Marivaux aj. Autorka výchovných spisů. V Réflexions nouvelles sur les femmes ( Nové úvahy o ženách, 1727) hájila ženy literátky.

Mon ami...qui vous feront grand plaisir. (fr.) - Příteli, nedovolte si nikdy jiné pošetilosti než takové, jež vám budou působit velké potěšení.

Ella guardava suso, ed io in lei. (it.) - do výše pohlížela a na ni já. (Divina Commedia, Paradiso II, 22, přel. O. F. Babler.).

Das Ewig-Weibliche zieht uns hinan (něm.) - za věčným ženstvím jsme neseni výš. (Faust II, v. 12110 n., přel. O. Fischer, Faust, Odeon, Praha 1982, str. 474).

143 Tvá stará bajka - Európé, dcera tyrského krále Agénora a Telefassy se zalíbila bohu Diovi, který ji, proměniv se v býka, unesl. Po její smrti se jí dostalo božských poct a byl po ní pojmenován světadíl.

149 Dvé duší mně, ach, v hrudi přebývá - viz Johann Wolfgang Goethe, Faust I, v. 1112 (Přel. Otokar Fischer, Odeon, Praha 1982, str. 56).

Kotzebue - August von Kotzebue (1761 - 1819), německý divadelní autor. Ve svém časopise Der Freimütige (Svobodomyslný) vystupoval proti Goethovi a romantikům, v časopisech Die Biene (Včela) a Die Grille (Cikáda) proti Napoleonovi I. Byl dlouhá léta ve službách ruského cara a z jeho pověření procestoval Německo. Napsal na 200 divadelních her. Byl zavražděn studentem Sandem.

Sand - Karl Ludwig Sand (1795 - popraven 1820), zavraždil Kotzebua, jelikož se domníval, že je Kotzebue ruský špión.

Jean Paul - vl. Johann Paul Friedrich Richter (1763 - 1825), německý spisovatel. 1798 - 1800 žil ve Výmaru, spřátelil se s Herderem, ale ke sblížení s Goethem a Schillerem nedošlo. Jeho groteskní a humorné romány vybočovaly z literárních proudů doby, přestože jsou v nich obsaženy všechny znaky romantismu. Realistické líčení prostředí a subtilní psychologický pohled předznamenávají literární tvorbu 19. století. V prózách – např. Dr. Katzenbergers Badereise (1809, č. Doktor Škrtikočka jede do lázní, 1963) nebo Siebenkäs (1796 – 97, č. Advokát Sirový, 1984) – ironicky vykresluje německý maloměstský život v 18. století.

150 Ad oculos (lat.) - názorně.

152 Čarostřelec a Oberon - Opery od Carla Maria von Weber (1786 - 1826), Čarostřelec 1821, Oberon 1826.

Marschner - Heinrich Marschner (1795 - 1861), německý skladatel, dvorní kapelník v Hannoveru. Jeho opery – mezi nimi také Upír (1828) nebo Hans Heiling (1833) – ovlivnily Richarda Wagnera.

Tannhäuser - romantická opera Richarda Wagnera (1813 - 1883) z let 1842/1845.

Alkyónský - viz pozn. ke str. 128.

Noli me tangere! (lat.) - Nedotýkej se mne! Původně slova znovu vzkříšeného Ježíše k Marii Magdalské (Nový zákon, Jan 20, 11). Jméno rostliny netýkavky (noli tangere). Používá se o přecitlivělých bytostech.

156 Sybel - Heinrich von Sybel (1817 - 1895), německý historik. Jeden z hlavních představitelů maloněmeckého dějepisectví. Byl členem poslanecké sněmovny pruského státu. Z díla: Založení Německé říše Vilémem I. (7 svazků, 1890-94).

Treitschke - Heinrich von Treitschke (1834 - 1896), německý historik a politický publicista. Potíral socialismus, vystupoval proti Židům a zastával agresivní koloniální politiku Německa. Byl jmenován historiografem pruského státu. Jeho hlavní dílo Německé dějiny 19. století sestává z pěti svazků (odtud zřejmě "tlustě svázaná hlava").

157 Res facta (lat.) - věc udělaná.

Res nata (lat.) - věc zrozená.

Res ficta (lat,) - věc smyšlená.

Res picta (lat.) - věc namalovaná.

Aere perennius (lat.) - trvalejší kovu, Horatius, Ódy 3, 30, 1. O díle jakožto pomníku, který přetrvá věky.

Marka - označení používané zkráceně pro část německého území: die Mark Brandenburg - Marka braniborská.

158 Je méprise Locke. (fr.) - Pohrdám Lockem.

160 Âme française (fr.) - francouzská duše.

Bourgeois (fr.) - měšťan, měšťák, šosák.

161 Âme moderne (fr.) - moderní duše.

L'art pour l'art (fr.) - viz pozn. ke str. 111.

Romancier (fr.) - romanopisec.

Boulevardier de Paris (fr.) - pařížský kavárenský pisálek, stálý host kaváren na bulvárech.

In voluptate psychologica (lat.) - v psychologické rozkoši.

Henri Beyle - Marie Henri Beyle, pseudonym Stendhal (1783 - 1842), francouzský spisovatel. Jako úředník se zúčastnil ruského tažení Napoleona I. V letech 1814 - 1821 žil v Miláně. Roku 1830 se stal konzulem. Tematikou svých románů připravoval cestu romantice, např. svým ideálem nespoutaně individualistického hrdiny v románu Červený a černý (1830), mladistvého panovačného hrdiny v Kartouze parmské (1839), a vůbec všech renesančních, na morálce nezávislých postav svých novel. Objektivním, přesným líčením se stal předchůdcem realismu.

162 Provensálský - z oblasti v jihovýchodní Francii.

Ligurský - ze severoitalské oblasti kolem Ligurského moře.

164 Tantalos - syn Diův, král lýdského města Sipylu toužící dostat se na úroveň bohů, vyrovnat se jim tím, že je přelstí a zneváží. Neuspěl. Několika zločiny (krádeží božské ambrósie, podsunutím pokrmu připraveného z vlastního rozsekaného syna bohům, popřením držení Héfaistova zlatého psa) si vysloužil krutý trest v podsvětí: Stojí tam ve vodě, která ustupuje při každém jeho pokusu o napití, pod větvemi s ovocem, které se zvedají při každém jeho pokusu ovoce utrhnout, a pod balvanem neustále hrozícím zhroutit se mu na lebku. Celý rod Tantalovců (Pelops, Átreus, Thyestés, Agamemnón, Aigisthos) proslul mnoha strašlivými skutky svých členů.

Lento (it.) – hudební názvosloví: zvolna, zdlouha, pomalu.

171 Désintéressement (fr.) – nezaujatost, nezúčastněnost.

172 Un bonhomme (fr.) – pozn. ke str. 125.

Gai saber (provens.) – radostné vědění.

177 Différence engendre haine. (fr.) - Rozdíl vyvolává zášť.

178 Usque recurret (lat.) - vždy se vrátí. Z citátu: "Naturam expellas furca, tamen usque recurret." - Přirozenost vyženeš vidlemi, a přece se vždy vrátí. (Horatius, Epistulae I, 10, 24).

179 Inter pares (lat.) - mezi sobě rovnými.

181 Progressus in simile (lat.) - postupné připodobňování.

187 Contradictio in adiecto (lat.) - viz pozn. ke str. 21.

Dyspepsie - porucha trávení.

189 Galiani - viz pozn. ke str. 34.

Vertu est enthousiasme. (fr.) - Ctnost je entusiasmus. (Z: Ferdinando Galiani, Lettres a Madame d'Epinay.)

191 Gai saber (provens.) - viz pozn. ke str. 172.

194 Ariadné - dcera krétského krále Mínóa. Pomohla Théseovi, aby nezabloudil v labyrintu, kde měl zabít obludu Mínótaura. Za pomoci jejího klubka nití našel Théseus cestu ven. Ariadné s ním pak uprchla, on ji však spící vysadil na ostrově Naxu a opustil. Do zoufalé Ariadny se zamiloval bůh Dionýsos a vzal si ji za manželku. Po smrti se stala hvězdou na nebi.

Alkyónský - viz pozn. ke str. 128.

197 Z Jediného - dvé - podobný obraz se u Nietzscheho vyskytuje často (viz např. báseň Sils-Maria). Z jednotného celku se v něm vyděluje postava Zarathustry, z nečleněného se stává dvojí.

Zarathustra – též Zoroaster (630 – 550 př. n. l.), perský prorok, zakladatel pársismu. Nietzsche použil jeho jméno pro titulní postavu knihy Tak pravil Zarathustra.